

Artikkelsamling
redigert av Arne Jensen

”...den som tek avgjerd om innhaldet i mediet”

Redaktørinstituttets status 2008

Årbok fra Norsk Redaktørforening

Redaktørens plikter og rettigheter

En redaktør skal alltid ha frie mediers ideelle mål for øye. Redaktøren skal ivareta ytringsfriheten og etter beste evne arbeide for det som etter hans/hennes mening tjener samfunnet.

Gjennom sitt medium skal redaktøren fremme en saklig og fri informasjons- og opinionsformidling. Redaktøren skal etterstrebe en journalistikk som gjør det klart for mottakeren hva som er reportasje og formidling av informasjoner og fakta, og hva som er mediets egne meninger og vurderinger.

En redaktør forutsettes å dele sitt mediums grunnsyn og formålsbestemmelser. Men innenfor denne rammen skal redaktøren ha en fri og uavhengig ledelse av redaksjonen og full frihet til å forme mediets meninger, selv om de i enkelte spørsmål ikke deles av utgiveren eller styret. Kommer redaktøren i uløselig konflikt med mediets grunnsyn, plikter han/hun å trekke seg tilbake fra sin stilling. Redaktøren må aldri la seg påvirke til å hevde meninger som ikke er i samsvar med egen overbevisning.

Den ansvarshavende redaktør har det personlige og fulle ansvar for mediets innhold. Redaktøren leder og har ansvaret for sine medarbeideres virksomhet, og er bindeleddet mellom utgiveren/styret og de redaksjonelle medarbeiderne. Redaktøren kan delegere myndighet i samsvar med sine fullmakter.

Denne erklæring er blitt til i samarbeid mellom
Norske Avisers Landsforbund (nå Mediebedriftenes Landsforening) og
Norsk Redaktørforening,
vedtatt av begge organisasjoner 22. oktober 1953, revidert i 1973 og i 2004.

Mediebedriftenes Landsforening

Olav Terje Bergo

Norsk Redaktørforening

Marit Haukom

Innhold

Forord.....	s 5
-------------	-----

Del A Redaktørinstituttet

Redaktørloven erstatter ikke plakaten.....	s 7
<i>Nils E. Øy</i>	
LO-blader vokste med egen redaktør.....	s 14
<i>Odd Harald Røst</i>	

Del B Juss og etikk

Færre injuriersaker kan det knapt bli.....	s 25
<i>Nils E. Øy</i>	
Prinsesser og andre sivilister.....	s 35
<i>Jon Wessel-Aas</i>	
Et forsvar for ulvene.....	s 46
<i>Per Edgar Kokkvold</i>	

Del C Åpenhet

Ny innsynslov – på tide å våkne?.....	s 50
<i>Kristine Holm</i>	
Åpenhet og legitimitet.....	s 59
<i>Terje Angelshaug</i>	
Tenke på et tall – men bare tenk.....	s 63
<i>Arne Jensen</i>	

Del D Nettet

Nettdebatter og anonymitet.....	s 68
<i>Eli Skogerbø</i>	

Digitalisering og redaksjonell endring.....	s 73
<i>Rune Ottosen og Arne Krumsvik</i>	

Journalist 2.0 – hverdagen på nettet.....	s 83
<i>Stian Eisenträger</i>	

Del E Fremtiden

Gamle standarder i en ny verden.....	s 90
<i>Synnøve Fosse Skeie og Ole Kristian Bjellaanes</i>	

Globale medietrender.....	s 102
<i>Helene Raa Bamrud, Per A. Carlsson og Jørgen Risvik</i>	

Del F Og nå litt utenriks...

Pressefrihet og veien mot fotball-VM.....	s 108
<i>Jon Magne Lund</i>	

Om bidragsyterne.....	s 115
-----------------------	-------

Forord

For 11. gang utgir Norsk Redaktørforening (NR) sin årbok om redaktørinstituttets status. For første gang skjer det i form av en elektronisk utgave. Medie-Norge er i endring. Det gjelder ikke minst publiseringsplattformene, og NR er ikke noe unntak.

Årets bok er preget av viktige begivenheter og debatter som har vært med og er med på å legge premissene for utøvelsen av redaktørgjerningen. Vi har grundige gjennomganger av den nye loven om redaksjonell uavhengighet som trer i kraft ved årsskiftet 2008/2009 – kanskje den viktigste mediepolitiske i året vi er inne i – og den nye offentlighetsloven, som også er ment å tre i kraft i løpet av høsten. En kritisk gjennomgang av de siste dommene om privatlivets fred, med den såkalte bryllupsfoto-saken som det ferskeste eksempelet hører også naturlig med.

I likhet med de siste års bøker forsøker vi også bevisst å se på de ”nye” mediene, gjennom en egen del rettet inn mot nettet. Gjennom tre artikler forklares og drøftes de uredigerte nettdebattene, påvirkning på journalistikken og den redaksjonelle hverdag og hvordan livet ser ut for en hardt arbeidende nettjournalist. Kanskje særlig det siste kapittelet vil vekke interesse hos mange redaktører.

I tillegg har vi kastet et par blikk inn i fremtiden, gjennom artikler om flermedialitet og hvordan den påvirker journalistisk kvalitet, og ikke minst om hvilke trender vi ser i utviklingen av mediebrukermarkedet.

Vi håper at også årets bok, selv om den ikke distribueres gjennom de tradisjonelle to permer, vil gi spennende innspill og ikke minst være et nyttig oppslagsverk for dem som ønsker belyst sentrale redaktør- og pressefaglige temaer fra det siste året.

Oslo, september 2008
Arne Jensen

Del A

Redaktørinstituttet

Redaktørloven erstatter ikke plakaten

Av Nils E. Øy, generalsekretær i Norsk Redaktørforening

Ved årsskiftet trer "lov om redaksjonell fridom" i kraft. Lovfestingen av prinsippet i Redaktørplakaten om redaktørens uavhengighet fra eier, er omsider i havn - nesten 15 år etter fødselen. Men Redaktørplakaten er fortsatt like viktig!

Tanken om Redaktørloven, som mange allerede kaller den, ble født i det såkalte Medieeierskapsutvalget som ble oppnevnt i statsråd i oktober 1993. Innstillingen (NOU 1995:3) ble avgitt i februar 1995, og den inneholdt blant annet en enstemmig anbefaling om å lovfeste prinsippet i Redaktørplakaten. Det tok sin tid, blant annet på grunn av en nedfrysing i nesten tre år fra 1998, fordi Justisdepartementets lovavdeling mente at lovfesting ville være i strid med daværende §100 i Grunnloven. Etter at Ytringsfrihetskommisjonen løste den floken med sitt grunnlovsforslag og Stortinget fikk ny paragraf på plass ved sine vedtak 30.9.2004 og 2.2.2006, kunne lovforslaget endelig få en enstemmig tilslutning i Odelstinget 1. april 2008. Den 13. juni 2008 ble loven sanksjonert av Kongen i statsråd og ikrafttredelsestidspunktet fastsatt til 1. januar 2009.

Loven slår fast at det er redaktøren som skal treffe de redaksjonelle beslutninger og at eier eller utgiver ikke kan overstyre eller dirigere redaktørens redaksjonelle valg. Poenget med loven er at dette nå skal gjelde i lovs form for alle redaksjonelle publikasjoner, uansett plattform og uansett eier. Det vil bety at medieiere ikke lenger vil ha mulighet for å oppheve prinsippet om redaktørens uavhengighet, for eksempel ved å si opp avtaler eller medlemskap, slik det faktisk har vært tendenser til i andre land, for eksempel Tyskland. Den eneste mulighet for en eier til å redigere, er ved selv å gå inn i en reell funksjon som ansvarlig redaktør.

Kritikere av loven mente at den var innholdsløs og bare ville få symboleffekt, men hvis det betyr at medieiere faktisk unnlater å gripe inn i redigeringen, så er jo hensikten oppnådd. Det er ellers viktig å være oppmerksom på at loven bare fastsetter uavhengighet i forhold til utgiver/eier, ikke i forhold til myndigheter, pressgrupper eller andre. Loven regulerer heller ikke andre retter eller plikter for redaktøren, og stiller heller ikke noen krav til journalistikken i det medium som redaktøren leder. Formålet med kravet om at mediene som går inn under loven skal ha en (ansvarlig) redaktør er at det skal være klart hvem som har slik uavhengig funksjon i forhold til eier/utgiver etter denne loven. Dette lovkravet er altså annerledes enn kravet i straffeloven §429, om at trykte skrifter og kringkastingsmedier skal angi hvem som er rettslig ansvarlig for disse medienes innhold.

Jeg tror uansett ikke det blir mange flere rettslige konflikter, selv om prinsippet fra Redaktørplakaten nå er lovfestet. I de snart 50 år vi har hatt prinsippet fastslått i en avtale, som også kunne påberopes rettslig, har vi kun hatt et fåtall rettssaker. Vi kan telle på én hånd de gangene domstoler har måttet behandle tvister på plakats grunn i disse årene, mens forhandlinger og mekling har løst omtrent like mange konflikter hvert år de siste 20 årene. Jeg tror nettopp symboleffekten er en viktig årsak til det: Medieiere liker slett ikke at det kommer ut i opinionen at de ikke respekterer redaktørens uavhengighet. I den grad det vil skje, vil det antakelig arte seg som en arbeidsrettslig konflikt. Departementet er også inne på det i lovproposisjonen. Der heter det at "prinsippet om redaksjonell fridom vil vere ein del av tilsettingsvilkåra i dei media som blir omfatta av lova". Det vises til arbeidsmiljøloven § 15-7

om at arbeidstaker ikke kan sies opp uten saklig grunn. Departementet legger i denne forbindelse til grunn at ”oppseiing som har bakgrunn i at redaktøren nektar å rette seg etter instruksar gitt i strid med prinsippet om redaksjonell fridom, vil vere usakleg etter arbeidsmiljølova”.

Om nå slike saker skulle havne i rettsapparatet det, så er det tre grensekonflikter som kan by på vansker for domstolene:

- Avgrensning av lovens virkeområde i forhold til medlemsblader.
- Avgrensning av lovens virkeområde i forhold til nettmedier.
- Grensedragningene mellom redaktørens og utgiverens ansvarsområde.

Avgrensning i forhold til medlemsblader

Problemene med det første punktet ble delvis økt under sluttbehandlingen av lovproposisjonen i Kulturdepartementet i førjulstiden 2007. Som mange vil huske hadde departementet i det første høringsnotatet (6. februar 2007) ikke tatt med fagblader, ukeblad og magasiner i forslaget til virkeområde for loven. Dette møtte motstand fra en samlet mediebransje og resulterte i et utvidet forslag i andre høringsrunde (9. oktober 2007). I dette forslaget tok departementet sikte på at loven skulle omfatte ”store deler av fag- og ukepressen”. I høringsnotatet het det at publikasjoner utgitt av fag- eller interesseorganisasjoner vil være omfattet av loven, såfremt de har et ”visst” nedslagsfelt ut over medlemsmassen og en ambisjon om å være premissgiver for og deltaker i samfunnsdebatten på sitt felt.

Denne siste høringen falt delvis sammen med en konflikt om redaktørfunksjonen i landets største fagorganisasjonsblad, Fagbladet. Mye tyder på at departementet i forbindelse med virkeområdet nettopp for organisasjonsblader fikk direkte innspill utenom den åpne og offisielle høringsrunden, for i merknadene til lovens §3 i lovproposisjonen er det kommet inn en underlig avgrensning som ikke var med verken i høringsnotatet fra departementet eller i noen av høringsuttalelsene. I lovbestemmelsen heter det følgende om avgrensning:

Lova gjeld ikkje medium som har som hovudføremål å drive med reklame eller marknadsføring, eller som hovudsakleg er retta mot medlemmer eller tilsette i bestemte organisasjonar, foreiningar eller selskap.

I departementets vurdering av høringsuttalelsene i lovproposisjonen understreker departementet at ”også dei meir spesialiserte delane av pressa fyller viktige funksjonar innanfor sine områder. Særleg legg departementet til grunn at fagpressa har ei sentral rolle når det gjelde fagleg debatt og fagleg utvikling innanfor ulike næringsgreiner, fag og organisasjonar. Sjølv meir nisjeprega publikasjonar vil innanfor sine spesialfelt kunne gi viktige innspel til den allmenne samfunnsdebatten. Departementet anerkjenner også det viktige arbeidet presseorganisasjonane har gjort for bringe alle deler av norsk presse inn under dei felles etiske retningslinene som er nedfelte i Redaktørplakaten, Ver Varsom-plakaten og Tekstreklameplakaten”.

Deretter slås det fast at loven vil gjelde publikasjoner som driv med journalistisk produksjon og formidling av nyheter, aktualitetsstoff og debatt, men at den ikkje vil omfatte medier som ”har som hovudføremål å drive reklame eller marknadsføring, eller som hovudsakleg er retta mot medlemmer eller tilsette i bestemte organisasjonar, foreiningar eller selskap”.

Departementet uttaler at en slik kombinasjon av positiv og negativ avgrensning kan gi loven ”tilstrekkeleg klart definert verkeområde” og at dette vil bety at den omfatter ”store deler av

fag- og vekepressa”, før det henvises til at det gjøres nærmere rede for avgrensning i merknadene til lovbestemmelsen.

Merknaden til det aktuelle alternativet i andre ledd lyder i sin helhet slik:

Lova gjeld heller ikkje medium som hovudsakleg er retta mot ein avgrensa og lukka krins, dvs. medlemmer eller tilsette i bestemte organisasjonar, foreiningar eller selskap. Publikasjonar utgitt av fag- eller interesseorganisasjonar vil typisk ha eit todelt føremål. Dels skal dei fungere som interne fora for informasjon til medlemmene, dels skal dei formidle organisasjonen sine synspunkt til eit breiare publikum for å orientere og påverke opinion og styresmakter. Departementet legg til grunn at slike publikasjonar vil vere omfatta av lova, såframt dei har eit monaleg nedslagsfelt ut over medlemsmassen og ein ambisjon om å vere premissgjevar for og deltakar i samfunnsdebatten på sitt felt.

Her er det altså at departementet uten videre har lagt til grunn at publikasjoner utgitt av fag- eller interesseorganisasjoner skal omfattes av loven dersom de har *betydelig (monaleg)* nedslagsfelt ut over medlemsmassen, i tillegg til ambisjon om å være premissgiver og deltaker i samfunnsdebatten på sitt felt.

Dersom denne merknaden er utformet for å imøtekomme innvendinger fra fagblad i LO-sektoren vil den uansett neppe holde f eks Fagbladet utenfor virkeområdet for loven. Dette bladet er blant de aller største på fagbladsektoren med et opplag på rundt 302.000. Bladet gir følgende beskrivelse av seg selv:

Fagbladet er fagblad og et nettsted for medlemmer i Fagforbundet, politikere, statlig og kommunal forvaltning, offentlige institusjoner og ansatte innen offentlig tjenesteyting og service. Vi bringer nyheter, debatt, kommentarer, reportasjer om samfunnspolitikk og yrkesfaglige artikler.

I tillegg erklærer bladet at det er bundet av Redaktørplakaten, Vær Varsom-plakaten og Tekstreklameplakaten. Så er altså spørsmålet om departementet mener at virkeområdet for et blad som dette skal avgjøres av om ”monaleg nedslagsfelt ut over medlemsmassen” er i størrelse 500 eller 10.000 eller 50.000? Bladet blir antakelig sendt til samtlige stortingsrepresentanter, politiske partier og andre opinionsledere i samfunnet, og dette – sammenholdt med den klart uttalte ambisjonen om å være for ”...politikere, statlig og kommunal forvaltning, offentlige institusjoner og ansatte innen offentlig tjenesteyting og service” - må etter min oppfatning spille større rolle enn om nedslagsfeltet utenfor medlemsmassen er betydelig som andel av den totale medlemsmasse.

I Fagbladets tilfelle framgår det av Fagpressens opplagskontroll at bladet sprer vel 10.000 gratiseksemplarer i ulike sammenhenger, noe som utgjør 3,5 % av samlet opplag. Fagbladet ”Fisk – industri og marked” har et totalopplag som er langt mindre enn Fagbladets gratisdistribusjon, nemlig 1.615, hvorav 768 eller hele 47,5 prosent er gratisdistribuert utenfor medlemsmassen. Dette bladet har i sin målgruppe også ”myndigheter, politikere, presse, transportører, og forsknings-og utdanningsinstitusjoner”, og altså klar ambisjon om å nå opinionsledere og beslutningstakere, på sitt felt. Dersom departementets merknad om ”monaleg” skal bety at Fagbladet med 10.000 eksemplarer i ekstern distribusjon faller utenfor loven, i motsetning til bladet Fisk med 768 eksemplarer, blir dette ganske meningsløst – og som jeg antar at domstolene vil klare å skjære gjennom dersom det skulle bli nødvendig å foreta en slik grenseoppgang.

Avgrensning i forhold til første alternativ i bestemmelsen, medier som har som hovedformål å drive reklame eller markedsføring, vil neppe by på særlige problemer.

Avgrensning i forhold til nettmedier

En del av begrunnelsen for å lovfeste prinsippet om redaktørens uavhengighet fra eier, er frykten for at tradisjonelle bransjenormer – som de etiske retningslinjene – ikke er like godt

etablert i elektroniske medier som innenfor trykt presse og kringkasting. Departementet erkjenner at også kringkasting strengt tatt er elektroniske medier, men i denne lovens terminologi er kringkasting i seg selv en egen kategori, også benevnt (delvis og feilaktig) etermedier.

Med ”elektroniske massemedium” som egen kategori i lovens virkeområde menes redaksjonelle tilbud - med tilsvarende formål og funksjon som trykt skrift og kringkasting - på elektroniske kommunikasjonsnett (i samsvar med definisjonen i ekomloven §1-5). Det mest praktiske er selvsagt Internett og særlig World Wide Web, men det vil også omfatte andre typer elektroniske kommunikasjonsnett som mobiltelefonnettverk. Med ”massemedium” menes medier som er etablert og beregnet med sikte på å nå et massepublikum, målt etter omfang og profesjonalitet. Departementet antar at selve organisasjonen (eller redaksjonen) må ha en viss størrelse for at det skal være naturlig å kreve at det blir pekt ut en ansvarlig redaktør. Dette skal avgrense virkeområdet mot mer eller mindre ”private” tjenester, som for eksempler selvstendige blogger. Departementet mener at ”...tilsvarende formål og funksjon..” i lovteksten skal ligge en avgrensning i forhold til tjenester som fra tid til annen formidler nyheter. For at det skal dreie seg om nyhetstjeneste som i tilsvarende tradisjonelle nyhetsmedier må nyhetstjenesten bli oppdatert med jevne mellomrom.

Departementet fastslår i merknaden til bestemmelsen av informasjonsvirksomhet fra offentlige virksomheter på nett ikke regnes som tilsvarende dagspresse og kringkasting. Vi antar at departementet mener at det samme må gjelde tilsvarende tjenester fra private virksomheter. Det stilles også krav til at det skal være ”redigert nyhetsformidling”, slik at tjenester med brukergenerert innhold a la Youtube, Myspace og Wikipedia faller utenfor. Det sies ikke noe om hvordan en mer tradisjonell nyhetstjeneste levert av borgerjournalister vil falle ut. I lovproposisjonen er det heller ikke sagt noe direkte om hvordan medier eid av det offentlige, stat eller kommune, vil stå i forhold til loven, bortsett fra at det er likegyldig hvem som står som eier eller utgiver.

Det må vi tolke slik at også medier utgitt av det offentlige omfattes, slik også saksordfører Trine Skei Grande uttalte under framleggelsen av lovforslaget i Odelstinget 1. april 2008. Hun nevnte spesielt at også ”statlige publikasjoner” kommer inn under loven når de formidler nyheter, aktualitetsstoff eller samfunnsdebatt i medier som er definert i loven. Det bør bety at f eks Forbrukerrapporten, Vegene og Vi, Bistandsaktuelt og Forsvarets Forum, både på papir og nett, vil falle innenfor virkeområdet.

Loven vil normalt omfatte nettvirksomhetene til etablerte mediehus, men bare de redaksjonelle tjenestene. Departementet understreker i proposisjonen at loven bare omfatter virksomhet som gjelder nyhets- og aktualitetstjeneste og samfunnsdebatt. Det omfatter f eks ikke nettsted for spill eller ren reklame. Utenfor faller også rene portaler, startsider og søkemotorer.

I debatten forut for vedtagelsen av loven kom det kritiske ytringer fra organisasjoner som Frivillighet Norge, Foreningen Åpen kanal og Foreningen Frikanalen, som var bekymret for lovens virkning på den planlagte Frikanalen. Her er det meningen at mange skal kunne dele på sendetiden, og da vil det neppe fungere etter hensikten at man skal ha én overordnet redaktør. Departementet har pekt på at dette lar seg løse, fordi også straffeloven §436 – som inneholder definisjonen av redaktør – tillater at det er flere sidestilte ansvarlige redaktører. Denne formen er da også allerede i bruk både for fjernsyn og ikke minst lokalradio, der det er flere tilfeller av at flere konsesjonsinnehavere deler samme frekvens.

Grensedragning mellom redaktør og eier

Redaktørens uavhengighet vil gjelde innenfor de ytre rammer som fastsettes i grunnsyn og formål for mediet, slik det også er forutsatt i Redaktørplakaten. Den nærmere grensedragning mellom redaktørens og eiers kompetanse er vanskelig å beskrive i detalj, men både høringsinstanser og departementet har gitt en del bidrag til tolkningen.

Departementet skriver i merknaden til §4 at redaktøren står for den daglige drift og ledelse av redaksjonen, inkludert organisering, administrasjon, ansettelse av redaksjonelle medarbeidere og disponering av det budsjett som er avsatt til redaksjonen. Avgjørelser i redaksjonelle spørsmål gjelder først og fremst retten til å avgjøre hva som skal publiseres, inkludert utvalg av materiale, presentasjon av meninger, vinklinger m.v. Også beslutninger om bruk av journalistiske arbeidsmetoder, om upublisert materiale skal overleveres til politi, påtalemyndighet m.v., må regnes som redaksjonelle spørsmål her, uttaler departementet, som ellers viser til at praksis etter Redaktørplakaten vil være retningsgivende for hva som regnes som "redaksjonelle spørsmål".

I den forbindelse nevner vi at departementet i proposisjonen uttaler at man legger særlig stor vekt på at den felles høringsuttalelsen fra Norsk Redaktørforening og Mediebedriftenes Landsforening støtter forslaget til §4 og rekkevidden av vernet av uavhengigheten. Et større utdrag av uttalelsen er sitert. Departementet presiserer at loven ikke hindrer at eier fortsatt kan ha overordnet styring med ideologisk grunnlag for mediet:

"Til dømes vil lova ikkje vere til hinder for at fag- og medlemsorganisasjonar eller liknande etablerer publikasjonar som har som føremål å vere talerøyr for organisasjonen sine synspunkter i politiske saker, så lenge dette er klart nedfelt som "grunnsyn" og/eller "foremål" for det aktuelle mediet. Departementet legg til grunn at dette vil avhjelpe nokre av dei innvendingane mot ei lovfesting som Ytringsfridomskommisjonen peika på."

Departementet peker videre på at en rekke administrative avgjørelser i et medieselskap kan ha meir eller mindre innvirkning på redaksjonen eller det redaksjonelle produkt, uten å være i strid med loven. Eier (eller styret) tilsetter redaktøren, fastsetter vedtekter og økonomiske og ressursmessige rammevilkår for virksomheten, tar avgjørelser om hvilke redaksjonelle produkt selskapet skal satse på, hvilke målgrupper man vil nå, valg av markedsstrategier m.v.

Departementet føyer til at loven i praksis vil bety at eierne ikke kan bruke uenighet i redaksjonelle spørsmål som oppsigelsesgrunn, med mindre uenigheten gjelder "grunnsynet og føremålet til verksemda". Er det tilfelle, vil redaktøren i tråd med praksis etter Redaktørplakaten måtte trekke seg fra stillingen. Departementet skriver videre at en ny eier vil dessuten kunne endre grunnsynet, noe som vil sette nye rammer for den redaksjonelle uavhengigheten og som kan føre til prinsipiell uenighet eller mistillit mellom redaktør og eier/utgiver. I en slik konflikt vil også redaktøren måtte vike, skriver departementet. Det bør vel i denne sammenheng føyes til at en ny eier ikke nødvendigvis kan endre grunnsyn og formål i alle tilfeller. I utgiverselskaper der det er etablert redaksjonelle stiftelser til vern om redaktørens uavhengighet og grunnsyn/formål er eventuelle endringer av grunnsynet avhengig av godkjenning fra stiftelsens styre.

Grensedragningen mellom redaktør og utgiver vil uansett være komplisert i det praktiske liv. I høringsuttalelsen fra MBL og NR uttales følgende:

Det er viktig at eierne – gjennom fastlegging av rammevilkårene for redaksjonen – sikrer sunn økonomisk drift, og derigjennom skaper grunnlag for god og uavhengig journalistikk. En lovfesting av prinsippet om redaksjonell uavhengighet kan ikke bety at eierne ikke kan stille krav til redaktørene, men at eierne ikke skal kunne instruere om det redaksjonelle innholdet fra dag til dag. Utgiver må kunne

bestemme hovedlinjer i utgivelsene gjennom mediets formålsparagraf og definerte grunnkonsept. Samtidig er det et sentralt poeng at de samme rammene i størst mulig grad er stabile og forutsigbare. De vil bidra til å styrke troverdigheten og motvirke mistanker om forsøk på indirekte styring gjennom bruk av kortsiktige økonomiske virkemidler. Slik vi tolker høringsnotatet er det også langs den linjen departementet har tenkt, og slik loven på dette punktet må forstås.

Loven har en ”sikkerhetslås” i §5. Paragrafen bestemmer at det ikke er mulig å avtale eller på annen måte bestemme at uavhengigheten i §4 ikke skal gjelde.

Plakaten og loven i samspill

I overskriften til denne artikkelen har jeg slått fast at loven ikke gjør Redaktørplakaten overflødig. Det er viktig å motvirke misforståelser – som også framkom i høringsrunden – om at loven skal *erstatte* Redaktørplakaten. Det kan den selvsagt ikke. Redaktørplakaten består, med nøyaktig samme innhold som før – og kanskje enda viktigere innhold enn før. Også Redaktørplakaten har, med loven, fått et bredere virkeområde. Og her er det altså helt grunnleggende å være klar over at loven kun stadfester det ene prinsippet om ansvarlige redaktørers uavhengighet i forhold til eiere.

Redaktørloven sier for eksempel ingen ting om hvor smale eller trange rammer (grunnsyn/formål) et nisjeprodukt eller et medlemsblad i en organisasjon kan ha. For så vidt er også Redaktørplakaten i seg selv av begrenset betydning på dette område, men her må altså den redaktør eller den journalist som eventuelt tilbys ansettelse med åpenbare umulige rammevilkår ha styrke nok til å si nei til ansettelse.

Redaktørloven sier heller ikke noe om at mediet skal verne om ytringsfrihet og de ideelle formål for mediene, eller om at redaktøren skal fremme saklig og uavhengig journalistikk, eller sørge for å skille mellom faktaformidling og meninger.

Derfor er det fortsatt viktig at også Redaktørplakaten legges til grunn for redaktørgjerningen i alle journalistiske aktualitetsmedier. En hver som tar ansettelse i slike medier bør være påpasselig med at henvisninger er på plass, helst både i vedtekter, instruks og arbeidsavtaler – både til Redaktørplakaten, Vår Varsom-plakaten og Tekstreklameplakaten, og gjerne også til loven. Det kan binde også medier som befinner seg i mulige gråsoner opp til de ideelle krav som de fleste av oss er opptatt av.

De neste skritt...?

MBL og NR skrev i sin høringsuttalelse at forslaget om lovfesting ”bør være første ledd i arbeidet med å få på plass en bredere medieansvarslov”. Lignende synspunkter kom også fra andre høringsinstanser, som NJ og Fagpressen.

Departementet selv kommenterte ikke dette i lovproposisjonen, underlig nok. Justisdepartementet har tidligere gitt uttrykk for støtte til Ytringsfrihetskommisjonens forslag om å utrede en medieansvarslov [St.meld. nr 26 (2003-3004), side 163]. I en høringsuttalelse 18. august 2008 til Justisdepartementet om ny injurielovgivning viser Kulturdepartementet også til denne meldingen og til uttalelsen fra Stortingets kontroll- og konstitusjonskomité i 2004 med anmodning til regjeringen om å følge opp utredningsforslaget om medieansvarslov, samt til at Stortingets familie- og kulturkomiteen ved vedtagelsen av redaktørloven ”merket seg” at NR og MBL betraktet denne loven som et første skritt mot en bredere medieansvarslov.

Familie- og kulturkomiteen skrev i sin innstilling [Innst. O. nr. 36 (2007-2008), side 5] at det etter en tid vil bli foretatt en evaluering av loven, for å se om den virker tilfredsstillende – ”særleg i høve til elektroniske medium”. Videre uttalte komiteen at det er ”naudsynt med ei

avklaring på spørsmålet om redaktøren sitt ansvar i høve til uredigerte nettdebattar, og vil be departementet kome tilbake med ei vurdering av dette så snart som mogleg”. Også saksordfører Toril Skei Grande ga uttrykk for det samme i sin presentasjon av lovforslaget i Odelstinget 1. april 2008: ”... som en samlet komité sier, regner man dette som et trinn 1 i en mer gjennomgående medieansvarslov som vi syns det er behov for i Medie-Norge i dag”.

Norsk Redaktørforening har for sin del etterlyst en ny og bredere medieansvarslov i en årrekke. På et seminar i mars 2008 om ny injurielovgivning la NR fram en skisse til en slik lov, som kan inkludere alle journalistiske medier og også avklare ansvarlig redaktørs eventuelle rettslige ansvar for såkalt brukergenerert innhold. Ved avslutningen på seminaret oppfordret NRs ledelse de tilstedeværende departementer, Kulturdepartementet og Justisdepartementet, å sette fortgang i utredningsarbeidet på området. Ingen er tjent med den usikkerhet som råder på dette området, heller ikke redaktører.

LO-blader vokste med egen redaktør

Av Odd Harald Røst

Er det noe dagens ansvarlige redaktører og øvrige redaksjonelle medarbeidere frykter, er det nettopp sammenblandingen av roller, som medfører at fagbladene igjen kan oppfattes som et talerør for forbundsledelsen, eller som propagandaorgan som enkelte har uttrykt det.

”Bladet har vokst på det, både når det gjelder engasjement og journalistisk teft,” mente daværende nestleder Hans Øverby i Statstjenestemannskartellet. Bladet var Kartellnytt. Bakgrunnen for uttalelsen var at Kartellnytt fikk ansvarlig redaktør i 1980 og var det første fagbladet i LO med ansvarlig redaktør og ikke den valgte lederen som øverste sjef. Andre fagblad fulgte etter, og i dag er det bare et fåtall av de 23 fagbladene som fortsatt har forbundslederen som ansvarlig.

Veien fram til anerkjennelse av Redaktørplakaten, Vær Varsom plakaten og vedtak av formålsparagraf har vært lang, over 100 år fra det første kom i 1876 – Typografiske Meddelelser. Senere fulgte fagblad som Skotøjarbeideren og Træarbeideren i 1897, Posthornet, Postfunktionærenes Foreningsblad fra 1886, skal visstnok være verdens eldste fagblad for ansatte i posten. Skomakersvennene utga sitt fagblad i 1894, Arbeidsmanden kom i 1898. Alle hadde forbundsformannen som redaktør.

Medlemmer ble tidlig opptatt av å løsrive bladet fra den valgte forbundsledelsen. Landsmøtet i Norges Underordnede Handelstands Landsforbund i 1917 mente at sammenblandingen av rollene – forbundsleder som også var redaktør – hemmet den faglige debatten. Forbundslederen ble bundet opp av standpunkt han selv tok på lederplass, hevdet delegatene. Disse fryktet også at kritiske innlegg mot forbundslinja ikke kom på trykk. Historien kan også berette om forbund som kvittet seg med redaktøren, enten fordi vedkommende ikke delte flertallets politiske syn eller skrev for kvast. Og så har vi forbund som ikke lenger ønsket en journalist, men en representant for organisasjonen i redaktørstolen.

Redaktør Knut Ribu var litt for selvstendig

Da Knut Ribu sluttet som redaktør i fagbladet til Norsk Kommuneforbund i 1970, ble etterfølgeren hentet fra forbundets administrasjon. Stillingen ble riktignok lyst ledig og mange kvalifiserte med bakgrunn fra pressen søkte, men forbundsstyret foretrakk en som allerede var knyttet tett opp mot forbundsledelsen. Vedkommende hadde ikke søkt, og presseerfaring ut over å være redaktør for medlemsbladet i lokalavdelingen, hadde han ikke. Likevel ble han foretrukket. Han ble faktisk ringt opp etter forbundsstyremøtet og avkrevd en formell søknad neste morgen. Begrunnelsen var at den erfarne Knut Ribu hadde vært litt for selvstendig og ikke alltid ”hadde forbundets gjøren og laden som høyeste prioritet”, ifølge etterfølgerens notat langt senere.

Forbundsstyret og dermed også forbundets daglige ledelse ansatte en som nærmest hadde gått tjenestevei, fra å være ansatt i Oslo kommune via lokale tillitsverv til ansettelse i organisasjonsavdelingen i forbundet. Til gjengjeld sørget etterkommeren for å knytte til seg oppegående journalister, som leverte et godt produkt. En av dem var Per Wiedswang, som da kom fra stillingen som ansvarlig redaktør i Hamar Arbeiderblad, en status han ikke fikk i Kommuneforbundet.

Til tross for at Knut Ribu ble betraktet som litt for egenrådlig av de forbundsvalgte, var han tung nok til å bli redaktør i LOs hovedorgan Fri Fagbevegelse etter Per Haraldsson. Han hadde vært både redaktør og informasjonssjef. Ribu var redaktør for bladet i 15 år og møtte i LOs sekretariat. Ingen stilte spørsmål verken ved hans påståtte selvstendighet eller mangel på lojalitet i løpet av disse årene.

Som Ribus medarbeider gjennom 11 av disse 15 årene kan jeg forsikre at redaktørens prioritering og integritet ikke var til sjenanse i forholdet til Tor Aspengren, Tor Halvorsen eller Leif Haraldseth. Til gjengjeld la disse seg heller aldri opp i redaksjonens arbeid. Eneste unntaket var at lederen ble forlagt LO-lederen uten at det medførte endringer.

Knut Ribu tilhørte, i likhet med redaktør Kolbjørn Aune i Jern- og Metallarbeideren, Rolf Aakervik i Bygningsarbeideren, Alf Børnich i Sjømannsforbundet og Bjørn Engebretsen i Handel og Kontor siste generasjon pressefolk i LO-familien som først og fremst var pressemenn, men som i tillegg hadde interesse for og engasjement i arbeiderorganisasjonene.

Per Haraldsson var formann i Arbeiderpartiets Presseforbund 1949-1962 og medlem av Oslo bystyre 1946-47. Rolf Aakervik var formann i AUF 1946-1949 og formann i Oslo Arbeiderparti 1966-1969.

Disse var ikke rekruttert fra organisasjonen og satt til å drive fagbladvirksomhet på si. Til gjengjeld fikk de oppgaver som dagens ansvarlige redaktører slipper, som å skrive foredrag, holde foredrag, være sekretærer og ellers stille ved behov. Ingen av disse var ansvarlig redaktør og hadde heller intet ønske om det.

Redaksjonene flytter sammen

Det er først de siste 30 åra at fagbladene i LO har fått ansvarlige redaktører, rekruttert fra pressen. Disse leder oppegående redaksjoner, fristilt også fysisk fra forbundsledelsen. Hovedtyngden av fagbladene utgis av de to stiftelsene Aktuell og LO Media. Aktuell holder til i Statstilsattes Hus, LO Media i samme hus som Dagsavisen, altså utenfor Folkets Hus på Youngstorget. Det største, Fagbladet til Fagforbundet med et opplag på over 300 000 eksemplarer, er ikke med i noen av de eksisterende stiftelsene. Forbundet, som er en sammenslutning av tidligere Kommuneforbundet og Helse- og sosialforbund, takket nei.

De få unntakene hvor forbundslederen er ansvarlig redaktør, er bladene Næringsmiddelarbeideren, NISO-Aktuelt (Norske Idrettsutøveres Sentralorganisasjon), LokomotivmandsTidende, Befalsbladet, Transportarbeideren og Ledelse og Teknikk, bladet til Forbundet for Ledelse og Teknikk. Ansvarsforholdet for Næringsmiddelarbeideren ble understreket av et av de siste landsmøtene i forbundet. Det vedtok at forbundslederen skal være ansvarlig for bladet.

Til tross for at redaktørens frie stilling er akseptert og styret for bladene har vedtatt formålsparagrafer, er redaktørene fortsatt sårbare. Eierne kan ganske enkelt vedta endringer, som griper inn i redaksjonens hverdag. Nær 40 år etter at Knut Ribu forlot Kommuneforbundet, fratrådte den profilerte Johnny Daugstad redaktørstolen i Fagbladet. Daugstad forlot stillingen ”etter avtale med ledelsen”, som det heter i en melding fra forbundet. I realiteten hadde han ikke annet valg enn å fratre. Til det var uenigheten om prinsippene for bladvirksomheten for stor.

Et flaggskip i fagpressen

Gjennom sine fem år i redaktørstolen tok Daugstad grep, som løftet bladet til å bli et av de absolutt beste i hele landet. Generalsekretær Even Trygve Hansen i Den Norske Fagpresses Forening kalte Fagbladet ”et flaggskip i fagpressen, et blad som har vunnet priser og som drives av en profesjonell redaksjon.”

Årsaken til at redaktøren gikk var uenighet mellom bladets eiere, altså forbundet, og ansvarlig redaktør om strategiske valg og organisatoriske endringer knyttet til driften. Bak disse generelle vendingene lå vedtak i forbundsstyret og landsstyret om samordning av redaksjonen og informasjonsavdelingen. Ifølge vedtakene skal samorganiseringen skje gjennom ytterligere koordinering av stoffvalg, ressursbruk og kompetanse og samarbeidsprodukter/nye produkter. Forbundsstyret forutsatte i sitt enstemmige vedtak at samorganiseringen skal skje innenfor Fagbladets eksisterende formålsparagrafer og Redaktørplakaten og på en slik måte at journalistene kan være tilsluttet Norsk Journalistlag.

Redaksjonsklubben påpekte raskt at koordineringen av blant annet stoffvalg mellom redaksjonen og informasjonsavdelingen vil være i strid med de alminnelige presseetiske retningslinjer andre norske fagblader jobber etter. Det øvrige pressemiljøet i LO ga redaksjonsklubben i Fagbladet sin fulle støtte i dette synet. En slik samordning vil unektelig gi rammevilkår, som kan føles problematiske i forhold til Redaktørplakaten til tross for forsikringer fra ledelsen om respekt for det presseetiske regelverk og formålsparagraf. Redaksjonelle medarbeidere opprettholdt likevel sitt standpunkt om at omorganiseringen kunne medføre at kriteriene for medlemskap i presseorganisasjonene ikke ble oppfylt. Uenigheten mellom redaktør og ledelse førte til at redaktøren valgte å gå. Da hadde skyttegravsstriden vart i over et halvt år. Beslutningen om å vike plassen demonstrerte ryddighet fra redaktørens side.

På denne bakgrunn er det all grunn til å hilse velkommen det enstemmige vedtaket i felles styremøte i de to stiftelsene Aktuell og LO Media, som går sammen ved årsskiftet. Det vedtok at det skal være et klart skille mellom redaksjonelt arbeid og informasjonsvirksomhet i den nye stiftelsen. Stiftelsen LO Media vil bli landets største produsent av fagblader. I tillegg vil

det drive eget trykkeri, ha en større grafisk avdeling og drive nettavisa FriFagbevegelse.no, kort sagt stå fram som et mediehus.

Godord fra kollega i dagsavis

Journalist Stein Aabø påpekte i Dagbladet 1. september i år at ”hvis redaktøren er på linje med forbundsledelsen i alle spørsmål, oppfattes bladet som propaganda, og er dermed uinteressant.” Det var nettopp noe av dette Daugstad fryktet, at medlemmene ville slenge bladet fra seg fordi de mente at det inneholdt propaganda om ledelsens fortreffelighet. Stein Aabø skrev videre: ”Det tærer også på bladets autoritet og troverdighet. Det vet alle redaktører og journalister i fagpressen. Derfor slåss de daglig for sin uavhengighet.

Men nettopp fordi de lever så tett på makthaverne, er det en kamp som tar på. Og nettopp derfor fortjener de større respekt i laug et enn de faktisk får. Det er atskillig mer vanlig at de betraktes med lett overbærenhet av representanter for tunge medier, som tror de representerer yringsfriheten, men som ofte er underlagt markedslovenes, sjefredaktørenes og eiernes tyranni”. Forståelig nok har fagblad-medarbeidere uansett utgiver trykket innlegget til sitt bryst. Med noen få setninger har Stein Aabø skildret fagblad-medarbeiderens hverdag på en god måte.

Det som skjedde i Fagforbundet med koordinering av redaksjon og informasjonsavdeling var ikke noe nytt i fagpresse miljøet i LO. Adolf Hedevarð Skramstad fra Hamar ble redaktør av forløperen til Jernbanemanden i 1899 og sparket fem år senere ”fordi han skrev for kvast”. Under partisplittelsen i 1920-åra ble redaktøren i Jernbaneforbundet skiftet ut fordi han ikke tilhørte det politiske flertallet på landsmøtet.

Under redaktør Knut Ribus siste år i Fri Fagbevegelse i 1984, da han var sterkt svekket av sykdom, arbeidet informasjonssjefen bevisst for å slå sammen informasjonsavdelingen med redaksjonen og med ham selv som avdelingsleder. Komiteen ble oppnevnt uten Ribus og den øvrige redaksjonens kunnskap. Den handlingen alene viser avstand til Trygve Brattelis definisjon av begrepet solidaritet – forpliktende kameratskap.

Bladet også en ambassadør

I et notat til den nedsatte komiteen som vurderte Fri Fagbevegelse dette året, skrev Ribu at ”redaktøransvaret har i fagbevegelsen tradisjonelt vært tillagt organisasjonens formann. Undertegnede har aldri følt dette som noe problem. Samarbeidet med forbunds- og LO-formenn har alltid vært godt. Men her skjer nå et generasjonsskifte og det naturlige vil i fremtiden være at bladets redaktør også er ansvarlig utgiver. Denne endringen må ikke føre med seg noen forskjell fra dagens praksis når det gjelder redaksjonens arbeid. Redaktøren og redaksjonens oppgaver er å være gode ambassadører for fagbevegelsen, basert på LOs vedtekter, program og sekretariatets vedtak. Redaktøren må være direkte knyttet til LOs formann”.

Her talte også en redaktør som var solid forankret i fagorganisasjonen. Knut Ribu så for seg en mer selvstendig stilling for redaktør og redaksjon i forhold til den valgte ledelsen samtidig som han så behovet for sterke bånd mellom redaktør og LO-leder. Uten slikt tillitsforhold vil det være nærmest umulig å være redaktør. Noen sammenslutning av redaksjon og informasjon, slik tilfellet var under Per Haraldsson, var Knut Ribu overhode ikke interessert i. Hans standpunkt var prinsipielt.

Ansvarlig redaktør fikk nåværende LO-Aktuelt i 1986 da bladet fikk ny redaktør, nytt format og nytt navn. Det hederskronte Fri Fagbevegelse, navnet til den illegale avisa, ble byttet ut med LO-Aktuelt Fri Fagbevegelse. Senere ble også Fri Fagbevegelse fjernet fra tittel-hodet, men tatt i bruk som vignett for debatt- og kommentarsidene.

Samme året kom Magasinet for fagorganiserte (Fellesforbundet) med sin første utgave, også det med ansvarlig redaktør. Og siden den gangen har det ene bladet etter det andre foretatt liknende endringer. Først ute var Kartellnytt, bladet til daværende Statstjenestemannskartellet, nå Magasinet Aktuell og hovedorganet til LO Stat. Tjenestemannsbladet til Norsk Tjenestemannslag fikk ansvarlig redaktør i 1985, Barnevernpedagogen til Norsk Barnevernpedagogforbund i 1990, Handel og Kontor i 1993. Etter hvert fikk bladene også egne vedtekter og formålsparagrafer. Handel og Kontor fikk formålsparagraf i 2001. Magasinet for fagorganiserte, det største i privat sektor og landets tredje største blad tilknyttet Fagpressen, har ennå ikke fått vedtatt formålsparagraf.

Statusen markerer revir

Tittelen som ansvarlig redaktør markerer revir. Er det noe dagens ansvarlige redaktører og øvrige redaksjonelle medarbeidere frykter, er det nettopp sammenblanding av roller, som medfører at fagbladene igjen kan oppfattes som et talerør for forbundsledelsen, eller som propagandaorgan som enkelte har uttrykt det. En annen beskrivelse er meddelelsesblad. Det første fagbladet var Typografiske meddelelser fra 1876, og da LO fikk sitt fagblad i 1906, altså sju år etter stiftelsen, fikk det navnet "Meddelelsesbladet". Disse meddelelsesbladene og de øvrige bladene som forbundene var raskt med å utgi etter stiftelsene, skulle *meddele* leserne hva som skjedde i forbundene, innenfor fagene og ikke minst om det kontingenten ble brukt til. Det skulle også påtale overgrep på arbeidsplassene, agitere for medlemskap og være et middel i kampen for bedre kår. Politikk skulle de ikke drive med, i hvert fall ikke i begynnelsen da partipolitikk splittet mer enn samlet. Senere ble den politiske profilen skarpere.

Redaktør var forbundsformannen, som også kunne være ansatt forretningsfører. En person som Olav Strøm i Arbeidsmandsforbundet skrev og redigerte, ledet forbundskontoret, passet på kassa og reiste land og strand for å verve medlemmer. Hans drøm var å utvide antall utgivelser, første fra månedsblad til fjortendaglig, og hvis antall medlemmer ble høyt nok, ei ukeavis. I ettertid kan spørre hvor disse forbundslederne/redaktørene fikk kreftene fra. Flere var også politisk aktive. Marius Ormestad i Jern og Metall hadde overskudd til også å sitte i Oslo bystyre og formannskap, starte vittighetsbladet Hvepsen og utgi eget forbundsblad i 1906 og stifte Arbeiderbevegelsens Arkiv i 1908. Mye av arbeidet var ikke relatert til forbundet og ble derfor utført "på fritida". Men slike dobbeltroller ble ikke like godt mottatt. Einar Fjellvik skriver i den nettopp utgitte boka HK 100 år (Handel og Kontor), om debatten om slike dobbeltroller under forbundets landsmøte i 1917. Den endte med at landsmøtet vedtok å gi hovedstyret fullmakt til å ansette egen redaktør.

Fem år senere var det på ny uro omkring redaktørspørsmålet. Nå var det nyordningen med en uavhengig redaktør som fikk gjennomgå. Bladet kunne ikke bli det redskapet det skulle være for forbundet så lenge det ble redigert av en mann utenfor forbundet, uten nødvendig kjennskap til forbundets virksomhet, het det nå. Tilsvarende debatter har vært ført blant annet i Norsk Jernbaneforbund. I begge tilfellene var forbundsformannen ansvarlig redaktør.

Landsmøtet vedtok deretter at bladet Handelsfunktionæren skulle redigeres av forbundets formann som også skulle ha det juridiske ansvaret for bladets innhold. Slik ble også ansvarsforholdet de neste 70 åra, selv om bladet igjen fikk ansatt redaktør i 1951.

Lokale og yrkesfaglige blad

Forbundsledelsen følte også ansvar for de lokale bladene. Disse blir lest fordi de skriver om lokale forhold. Det er viktig. Forenings- eller avdelingsavisene, for den saks skyld klubbavisa, er en del av limet i organisasjonen. 15 prosent av LOs medlemmer mottar slike lokale foreningsblad. Fagforbundet, som i sin størrelse med 300 000 medlemmer fordelt på 114 yrkesgrupper, er et LO i seg selv. Det utgir fire yrkesfaglige temahefter i året. I tillegg utgis fagbladet i fire forskjellige utgaver med 48 fellessider og med 12-24 sider med stoff skrevet spesielt for den enkelte seksjon i forbundet. Slik imøtegår forbundet på en måte konkurransen fra de rene profesjonsbladene. Men det hjelper verken med glanset papir, hyppige og målrettede utgivelser hvis produktene ikke er troverdige og engasjerende. Derfor må utgivelsen også av disse være en oppgave for redaksjonen, under en ansvarlig redaktør.

Går vi tilbake til 1930, ser vi at lokale blad innenfor Handel og Kontor ble møtt med skepsis. Landsstyret i forbundet vedtok dette året: ”Medlemsbladet Handelsfunksjonæren skal være forbundets eneste fagorgan for forbundet og avdelingene. Trykte meddelelser som leilighetsvis ønskes utgitt i agitasjonsøiemed av de enkelte avdelinger, skal på forhånd innrapporteres og godkjennes av forbundet.”

Formålsparagrafene kommer

Forbundsledelsens mening om fagbladenes innhold opphørte ikke med innføringen av formålsparagrafer i fagbladene. De fleste større fagbladene har vedtatt formålsparagrafer og etiske retningslinjer. LO-Aktuelts hovedformål er ”å bidra til debatten om LOs og LO-forbundenes hovedstrategier, informere om og vurdere deres holdninger på sentrale samfunnspolitiske områder, belyse viktige økonomiske, faglige og politiske spørsmål og være et debattorgan for norsk fagbevegelse.” Og litt lenger ned i formålsparagrafen: ”LO-Aktuelt skal drive saklig journalistikk forankret i fagbevegelsens verdigrunnlag, Redaktørplakaten og Vær Varsom-plakaten”.

Da Morten Øye i LO Stat uttalte seg om fagbladene i august, var øvrig presse mest opptatt av at uttalelsen om at Magasinet Aktuell kan bli det første bladet som går fra papir til å bli en ren nettsatsing. Begrunnelsen er at det koster å utgi fagblad. Om selve etableringen av den nye stiftelsen mente Morten Øye at den gir både en mer profesjonell redaksjon og en høyere kvalitet på medlemsbladene. Samtidig stilte han spørsmålet: ”Hvor ligger balansen? Bredere stoff og mer profesjonelle redaksjoner fører til større avstand mellom forbundene og journalistene. Referater fra medlemsmøter, småstoff og personalia er blant stoffområdene som har fått lavere prioritet.”

Her er vi tilbake til den evige diskusjon mellom forbundskontor og redaksjon; hvor mye skal en ta med om organisasjonens indre liv. Dette gjelder bekjentgjøring av kurs og gjengivelse av rundskriv, slike som ellers går direkte fra administrasjonen til avdelingene. Inntak årsmøtereferater og vedtak fra avdelinger er i seg selv en formidabel utfordring da et forbund kan ha flere hundre avdelinger. I tillegg kommer gratulasjoner, minneord, referat og gruppebilder av pensjonister på tur og bilder av trofaste medlemmer som får forbundsmerke etter 25 års sammenhengende medlemskap eller LO-nåla etter 40 år. Det er ikke alltid like enkelt å forklare hvorfor slikt stoff ikke tas inn eller at bladene ikke lenger bringer gratisannonser fra foretak som står fagorganisasjonen nær. Skuffede innsendere kan derfor ringe forbundslederen, som ikke lenger har myndighet til å instruere redaktøren om å ta inn bestemte referater eller artikler.

Organisasjonsstoffet

Merkeutdelingen er viktig i organisasjonen. Vi vet at fagbladet er den eneste kontakten medlemmet har med sitt forbund, en slags kvittering for betalt kontingent. Og nåla for 25 års sammenhengende medlemskap eller LO-merket for 40 år er det synlige beviset på trofasthet. Mange bærer anerkjennelsene med stolthet. Det enkleste for redaktøren vil være å si nei til omtale av all merketildeling. En kan ikke bringe noen gruppebilder fra merkeutdeling og si nei til andre.

Hva med alle uttalelser som ble vedtatt foran folkeavstemningene om norsk medlemskap i EEC og senere EF? Her måtte redaktøren foreta et skjønnsomt valg. Men uansett om redaktøren besitter verdens beste skjønn, vil påstanden om skjev fordeling av pro- og

kontrainnlegg alltid bli kritisert. Dette er et dilemma fagbladredaktører med utgivelser 8-10 ganger i året er nødt til å slite med, men arbeidet er først og fremst deres ansvar.

Det er bare LO-Aktuelt som kommer med 20 utgaver i året. Styret har sett behovet for en utvidelse og vedtatt ukentlige utgaver, men sekretariatet i LO har ikke fulgt opp med nødvendige økonomiske ressurser.

HK-Nytt, bladet til Handel og Kontor, Arbeidsmanden, Transportarbeidere og Loggen til de samarbeidende sjøfartsorganisasjonene har valgt en middelvei ved å åpne for det vi kan kalle organisasjonsstoff, redigert av redaksjonen, over et bestemt antall sider. Men med oppegående redaksjoner og med månedlige utgivelse, kan det være vanskelig å prioritere organisasjonsstoff fremfor aktuelle temaer, som nærmest står i kø for omtale.

Uansett må kvalitet settes i høysetet

Etableringen av den nye stiftelsen vitner om forståelse for profesjonalitet hos eierne. Krav til profesjonalitet og selvstendighet settes også til den felles nettportalen FriFagbevegelse.no og til fagbladenes egne nettaviser. Om fagblad på nett vil overta for de trykte utgaver, vil tiden vise. Morten Øye i LO Stat har allerede kastet fram tanken. Den vil bli diskutert. Men fortsatt er det langt fram til at nett og magasin blir likestilte og likeverdige. I mellomtiden får vi glede oss over at begge mediene krever ansvarlig redaktør.

Del B

Juss og etikk

Færre injuriersaker kan det knapt bli

Av Nils E. Øy, generalsekretær i Norsk Redaktørforening

Medierettåret 2007 utmerker seg med et nytt lavmål i antall nye injuriersaker mot mediene. Bare tre nye saker ble åpnet for domstolene i fjor. Utvider vi perspektivet til det året vi allerede snart er ferdig med, kan nivået holde seg der.

Og med blikket inne i 2008 merker vi oss to andre viktige ting: Mens saker om privatlivets fred mot mediene har vært så godt som fraværende i flere år, har Høyesterett behandlet tre slike saker det siste året, og i Europadomstolen i Strasbourg har Høyesterett fått knallhard kritikk for sin avgjørelse i den såkalte Bopliksaken.

Tallene viser oss at antall nye søksmål har gått jevnt nedover etter årtusenskiftet og det samme gjelder antall saker der mediene er dømt. Fra år 2000 til 2007 har norske domstoler behandlet bortimot 60 injuriersaker mot mediene. Av disse er mediene dømt i seks rettskraftige dommer, mens to saker ennå ikke er rettskraftig avgjort. Av de seks sakene som er endelig avgjort, endte to med kun mortifikasjon, uten oppreisning eller erstatning. I de fire øvrige sakene ble mediene idømt oppreisninger på til sammen 410.000 kroner, varierende fra 10.000 kroner til 260.000 kroner. Noen få saker er også avgjort ved forlik, der eventuelt økonomisk oppgjør oftest er ukjent.

Utviklingen må først og fremst tilskrives to forhold: For det første at Norge siden mai 1999 er dømt flere ganger i injuriersaker av EMD for brudd på artikkel 10 i Menneskerettskonvensjonen om ytringsfrihet, samtidig som Stortinget samme måned vedtok å gjøre konvensjonen til norsk lov. For det andre at både redaksjonene og medieutdanningene de siste tiårene har drevet viktig opplæring om krenkelsesreglene.

I tillegg til injuriersaker er det også falt endelig dom i seks søksmål om privatlivets fred siden 2000. Mediene er felt – eller har inngått forlik – i tre av sakene. Bare i to saker har det vært frifinnelse, nemlig Bryllupsfotosaken mot Se og Hør og i Plata-saken mot NRK, som begge har vært behandlet av Høyesterett i år. Når tabellen (se neste side) inneholder en tredje sak med frifinnelse, skyldes det at en sak som gikk som rettergangsstraff og som handlet om privatlivets fred, også er ført kolonnen for privatlivssaker.

Mediene blir trukket for retten også i andre saker, som brudd på forbudet mot å publisere personbilder uten samtykke (åndsverkloven §45c), brudd på fotograferingsforbudet i straffesaker (domstoloven §131a) og brudd på straffelovbestemmelsen om imøtegåelsesrett (straffeloven §430). I tillegg kommer andre medierettssaker som kildevernsaker, opphavsrettssaker og arbeidsrettssaker. Også disse sakstypene skal vi rapportere om i denne artikkelen.

Bopliksaken i Strasbourg

Den klart viktigste medierettslige avgjørelse i den periode denne årboken dekker, er avgjørelsen i Menneskerettsdomstolen i Strasbourg i den såkalte Bopliksaken mot Tønsbergs Blad, som kom 1. mars 2007. Avisen og dens daværende redaktør, Marit Haukom, ble saksøkt av direktør Tom Vidar Rygh etter at avisen skrev at en eiendom på Tjøme som ble eid av hans kone var belagt med boplikt. Dette viste seg å være feil, men ble rettet etter noe tid.

Daværende Tønsberg byrett avsa frifinnende dom i 2001, mens et flertall Agder lagmannsrett dømte avisen og redaktøren for ærekrenkelser i 2002. Høyesterett – med fire mot en stemme – forkastet anken i 2003. Avisen og redaktøren ble dømt til å betale oppreisning med 50.000 kroner og sakskostnader på vel 670.000 kroner til saksøker. Nesten fire år senere kom EMD – enstemmig - med en knusende kritikk mot Høyesteretts flertallsavgjørelse, og den norske stat ble dømt til å betale samlede erstatninger og sakskostnader på rundt 2,25 millioner norske kroner til Tønsbergs Blad og redaktøren. EMD viste til at avisens omtale var nøktern og inneholdt flere forbehold, og særlig viktig var domstolens uttalelse om at den ikke kan dele Høyesteretts vurdering av at korrigerende artikler tre uker og to måneder etterpå ” var av minimal betydning for avisens dekning samlet sett”. Domstolen uttalte avslutningsvis ”at det ikke foreligger noen rimelig forholdsmessighet mellom de begrensninger på klagernes rett til ytringsfrihet som fulgte av Høyesteretts tiltak, og det legitime mål som ble søkt oppnådd”. EMD konkluderte på denne bakgrunn av det forelå et brudd på artikkel 10 i EMK.

Norge har fortsatt to saker til behandling i EMD i Strasbourg, nemlig dommen mot redaktørene i Aftenposten og Dagbladet for publisering av bilder tatt etter tingrettens dom i Orderudsaken og dommen mot TV-Vest for publisering av politisk reklamefilm.

Medierettssakene 2000-2007

År	Ære		Privatliv		Personfoto		Rettsfoto		Straff		Kildevern		Opphrett	
	Alle	Dømt	Alle	Dømt	Alle	Dømt	Alle	Dømt	Alle	Dømt	Alle	Pålegg	Alle	Dømt
2007	3	2	0	0	0	0	1	0	0	0	1	0	1	1
2006	6	0	4	1	0	0	1	1	2	0	1	1	0	0
2005	6	0	0	0	1	0	0	0	1	0	1	0	0	0
2004	6	1	2	2	0	0	2	1	2	0	0	0	1	1
2003	9	1	0	0	1	1	0	0	3	2	1	0	3	2
2002	8	2	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0
2001	7	1	0	0	0	0	2	1	2	1	2	1	1	1
2000	12	1	0	0	0	0	0	0	2	1	0	0	1	0
Sum	57	8	6	3	2	1	7	3	12	4	6	2	7	5

Tabellen viser medierettssaker registrert i Medierettarkivet ved IJ i det år saken første gang ble realitetsbehandlet for domstol. De forskjellige sakstypene er:

Ære – ærekrenkelsessaker reist mot norske medier eller personer i mediene. Ovenfor er nevnt at mediene er dømt i seks saker rettskraftige avgjørelser siden 2000. Her er også medtatt to felle dommer i saker som er til ankebehandling høsten 2008.

Privatliv – saker om krenkelser av privatlivets fred mot medier eller personer som er i mediene eller har brukt medier. Den eneste av de seks sakene etter 2000 som ellers ikke er nevnt i teksten gjelder en bot på 4500 kroner til en tenåring dømt for brudd på §390a for krenkelse på en nettside for ungdom i 2004.

Personfoto – saker om krenkelse av åndsverkloven § 45c om retten til eget bilde. Svært få av denne typen saker kommer for retten. Da det svært ofte er åpenbare brudd, blir det gjerne inngått forlik. De to sakene her gjelder en svensk pastor som saksøkte VG (frifinnelse i 2006) og den andre gjelder bruk av bilder av skuespilleren Per Christian Ellefsen som Elling, uten samtykke, i bladet til De norske Bokklubbene. DnB tapte saken, som gikk i 2003.

Rettsfoto – saker om påstått brudd mot fotograferingsforbudet i domstolloven §131a. Den ene av de tre pådømte sakene gjelder fotografering etter domsavsigelsen i tingretten i Orderud-saken i 2001, der daværende redaktører i Aftenposten og Dagbladet hver ble dømt i Høyesterett (2004) til å betale bøter på 10.000 kroner. Denne saken er nå antatt til behandling i EMD.

Straff – saker der medier eller medieansatte er siktet/dømt for brudd på andre lovbestemmelser etc. Blant disse sakene er også en sak fra 2003, der TV-Vest ble bøtlagt for å ha sendt politisk reklame for Rogaland Pensjonistparti. Også denne saken er tatt opp til behandling i EMD.

Kildevern – saker om kildevern og utleveringspålegg, dvs et videre felt enn det genuine kildevernet. I rene kildevernsaker er det ikke gitt vitnepålegg til mediefolk siden 1995, men i noen saker er gitt utleveringspålegg av bevismateriale. De to sakene nevnt under ”pålegg” i tabellen her er en sak om utlevering av råopptak fra en konsert der NRK gjorde opptak og en sak der Dagbladet ikke fikk medhold i at kildevernet ble krenket bruk av avlyttingsopptak der journalist snakket med en siktet i kriminalsak.

Opphrett – saker som gjelder strid om eller kompensasjon for krenkelse av opphavsrett (åndsverkloven).

Nye ærekrenkelsessaker i 2007

De nye sakene i fjor var

- Firma mot NRK Forbrukerinspektørene – ”Kasserollesaken” – (krav om midlertidig forføyning), Oslo byfogdembete, frifinnelse.
- Innvandrere mot magasinet Memo; tilkjent 100.000 kr i oppreisning Oslo tingrett. Ankebehandlingen i Borgarting lagmannsrett avsluttet i august 2008.
- Lege mot Dagens Næringsliv; tilkjent 390.000 kr i oppreisning, Oslo tingrett. Anket, berammet for Borgarting lagmannsrett første uke i oktober.

I Kasserollesaken krevde firmaene Saladmaster Inc og Cookware Norge AS at NRK skulle fjerne to programmer med Forbrukerinspektørene (FBI) og en artikkel om saksøkernes produkter fra NRKs nettsider. Det skjedde ved krav om midlertidig forføyning for Byfogdembetet i Oslo. Firmaene driver salg av kjelesett hjemme hos folk, og i en høy prisklasse. I mai 2007 sendte NRK to programmer med kritiske innslag om dette kjelesalget, og samtidig ble det lagt ut en artikkel om firmaene og kjelesalget på NRKs hjemmesider. Firmaene mente at programmene og artikkelen utgjorde flere ærekrenkelser. Byfogdembetet kom imidlertid til at NRK hadde tatt opp spørsmål av allmenn interesse og at innholdet uansett holdt seg innenfor de grenser for ytringer som Høyesterett og EMD har trukket opp. Saksøkerne hadde dermed ikke noe ”krav” å framføre og NRK ble frifunnet, og tilkjent sakskostnader med 25.000 kroner.

Begge de to fellende avgjørelsene fra Oslo tingrett reiser flere interessante spørsmål, og begge disse sakene er anket til lagmannsretten:

I Memo-saken gjelder det vurderingen av hva som er egentlig er krenkende for saksøkeren. Han ble presentert på Memos førsteside i den aller første utgaven i 2006, i forstørret utgave hentet fra hans deltagelse i et demonstrasjonstog i forbindelse med debatten om Muhammed-karikaturene. Bildet er ledsaget av et sitat fra arbeids- og inkluderingsminister Bjarne Håkon Hansen: ”Frykter sosial bombe. Innvandring er vår tids største politiske utfordring.” Retten kom til at ”fremstillingen av saksøker i den kontekst bildet brukes er ærekrenkende for saksøker selv om han i artikkelteksten ikke knyttes direkte til innholdet”. At bladet ikke

fortalte noe om hvor bildet var hentet fra gjorde ikke saken bedre, mente Oslo tingrett, som heller ikke fant grunnlag i menneskerettserklæringen artikkel 10 eller i Grunnloven §100 for frifinnelse. Retten fant ikke grunnlag for erstatning for økonomisk tap, og vurderte ikke saken i forhold til retten til eget bilde etter åndsverkloven, idet retten antok at dette var påberopt bare subsidiært av saksøkeren. Om utmålingen av oppreisningen heter det i dommen: ” Grovt skjønnsmessig setter oppreisningsbeløpet som de saksøkte må betale til saksøkeren til kr.100.000. Retten har funnet en viss veiledning i avgjørelsen fra Høyesterett 2007-05-07 (Se og Hør forlagets dekning av deltakere i fjernsynsprogrammet Big Brother). Retten har også sett hen til nivået for oppreisning blant annet i saker om vold.”

I Legeattestsaken mot DN ble avisen dømt for å ha ærekrenket den allmennlegen som var henvisende lege i DN's reportasjer om juks med psykiatriske rappoter/vurderinger, som grunn for lettere soning eller benådning. Retten fant at avisen skapte det inntrykk at allmennlegen var en del av nettverket som sto bak jukset, blant annet ved å omtale legen som ”nyttig idiot”. Saksøkeren ble tilkjent en svært høy oppreisning for injuriene (samlet beløp 390.000 kr). Legen ble også tilkjent 75.000 kroner i erstatning for økonomisk tap, som gjaldt de kostnader legen hadde hatt til advokatbistand i tiden før stevningen ble tatt ut. Det er svært sjelden at retten finner grunnlag for erstatning for økonomisk tap i injuriersaker, og det finnes neppe en sak med lignende begrunnelse i vår moderne rettspraksis. I sakskostnader ble legen dessuten tilkjent ca 260.000 kroner. Dommen har ingen inngående vurdering av utmålingen av oppreisninger, men viser bare kort til oppreisningen som TV2 måtte betale til personen som urettmessig ble utpekt som mistenkt på et tidlig stadium i Baneheiasaken (250.000 kr) og beløpet som Se og Hør ble pålagt å betale i Big Brother-saken (samlet til begge saksøkere 380.000 kr), som gjaldt krenkelse av privatlivets fred. (Dommeren har oversett at saksøkerparet ble tilkjent ytterligere 40.000 kroner fra journalistene i tingretten, slik at samlet oppreisningsbeløp ble på 420.000 kroner.)

Bortsett fra Brystkirurgsaken (dr Røv mot Bergens Tidende i Høyesterett 1994) der legen ble tilkjent 1.050.000 kroner i oppreisning og 2,7 millioner kroner som erstatning for økonomisk tap (som ble omgjort i EMD Strasbourg våren 2000), i den såkalte Aker-saken mot VG (injurierende omtale av kvalitet på oljeplattformer fra Aker) der Aker fikk tilkjent oppreisning med 750.000 kroner, og i Barnesalgsaken (russer med norsk statsborgerskap tilkjent 400.000 kr i oppreisning for ærekrenkelse i Arbeiderbladet), er det aldri gitt høyere oppreisningsbeløp for ærekrenkelser enn i Legeattestsaken mot DN.

Ankesaker om ærekrenkelser i 2007

Det var tre ærekrenkelsessaker oppe til ankehandling i 2007, og i tråd med hva som har vært vanlig de senere år endte alle med frifinnelser:

Iran-avsløringssaken mot VG gjaldt det iranske statsoljeselskapet som mente seg injuriert av en VG-artikkel om et økonomisk oppgjør for levering av livbåter fra et norsk selskap. I artikkelen uttalte Trygve Hegnar, basert på VGs informasjon, at ”For meg virker dette som reinspikka korrupsjon”. VG ble frifunnet både i tingrett (2006) og i Borgarting lagmannsrett høsten 2007. Lagmannsretten fant at de påklagde utsagn i VG var egnet til å skade saksøkers omdømme, men konkluderer med at saksforholdet hadde stor allmenn interesse, og var i kjerneområdet for hva en kritisk presse har som oppgave å belyse. Retten viser til at det iranske selskapet var perifer i reportasjene, og at selskaper og sammenslutninger generelt ikke kan ha krav på like sterkt vern som privatpersoner. I tillegg vises det til at VG for det ene utsagns vedkommende sto for en videreformidling av Trygve Hegnars utsagn. Etter en samlet vurdering konkluderer retten med at de to ytringene ikke er rettsstridige. VG frifinnes og tilkjennes sakskostnader. Også Trygve Hegnar ble saksøkt, og ble også frifunnet i tingretten i

2006 og i ankesaken i Borgarting lagmannsrett i 2008, hovedsakelig med henvisning til at Hegnars uttalelser til VG og i to lederartikler i Finansavisen var verdivurderinger om forhold av allmenn interesse. Retten uttalte at ytringene i hovedsak var rettet mot norske forhold, og at ytringene om det iranske oljeselskapet var av beskjedne og indirekte art. Retten mente at overfor et oljeselskap som eies av den iranske stat og opererer i den internasjonale oljebransje, må det være en høy terskel for kritiske ytringer. Selskapet må anses som en offentlig person som ikke har krav på like sterkt vern som privatpersoner, heter det. Hegnar Media og Trygve Hegnar ble frifunnet og tilkjent sakskostnader.

Dynamittskipsaken gjelder et oppslag i VG om at en skipskaptein hadde ført et skip lastet med dynamitt i påvirket tilstand, samtidig som skipet kom til land med syrelekkasjer i lasten. Det viste seg ikke å være så dramatisk, men kapteinen saksøkte altså VG for ærekrenkelser, ettersom han bare var siktet for å ha drukket alkohol etter at skipet la til kai. VG ble likevel frifunnet både i tingrett og lagmannsrett, basert blant annet på at det var videreformidling fra Svalbardposten, og at Sysselmannens kontor hadde bekreftet at oppslaget der var riktig. En oppsiktsvekkende premiss fra Borgarting lagmannsrett er også følgende: "Det må legges vekt på at VG er en utpreget nyhetsavis, og at det derfor ikke kan stilles for strenge krav til avisens undersøkelsesplikt. Særlig ikke når det gjelder videreformidling. Dette er forhold som taler for at det ikke foreligger tilstrekkelig grunnlag for å gjøre inngrep mot ytringsfriheten." VG ble altså frifunnet, men hver av partene må bære egne sakskostnader.

Bjerkepyramidesaken gjaldt et søksmål fra en næringslivsleder mot Kapital, for en reportasje hvor saksøker mente seg urettmessig uthengt som bakmann i saken om pyramidespill på Bjerke travbane. Den gikk for tingretten allerede i 2005, og var først våren 2007 til behandling i Borgarting lagmannsrett, med full frifinnelse begge steder. Høyesterett har avvist videre anke.

Ankesaker om privatlivets fred

Fire saker om krenkelse av privatlivets fred fra tidligere år fikk avgjørelser gjennom ankebehandlinger i 2007 og 2008, og hele tre av dem i Høyesterett:

- Big Brother-saken, som startet med tre oppslag i Se og Hør sommeren 2003 og PFU-behandling samme høst, uten at bladet ble felt. Deretter ble bladet dømt for krenkelser av privatlivets fred i tingrett (2003), lagmannsrett (2005) og Høyesterett (2007).
- Kreftoperasjonssaken, der VG først ble felt i PFU våren 2006 og deretter dømt i Oslo forliksråd på ettersommeren 2006, for krenkelse av privatlivets fred. Saken ble brakt inn for Oslo tingrett, men forlikt like før hovedforhandling i januar 2007.
- Plata-saken var en kombinert ærekrenkelses- og privatlivssak mot NRK, som saksøker tapte både i tingrett (2006) og lagmannsrett (2007). Han fikk imidlertid adgang til å anke frifinnelsen når det gjaldt privatlivets fred til Høyesterett, som avsa endelig frifinnende dom i mars 2008.
- Bryllupsfotosaken, startet med fellende dom i Oslo tingrett i 2006, deretter fellende dom med 2 mot 1 dommerstemmer i Borgarting lagmannsrett i februar 2008, og frifinnelse 3 mot 2 stemmer i Høyesterett i august 2008.

Big Brother-saken gjaldt altså krenkelse av privatlivets fred for to av medvirkerne i de første Big Brother-programmene, Anette Young og Rodney O. Karlsen, der Høyesterett enstemmig fastsatte en samlet oppreisning til saksøkerne på 420.000 kroner. Førstvoterende la vekt på at i slike saker må det først klarlegges at det dreier seg om opplysninger som gjelder privatlivets fred og at det gjelder personlige opplysninger som objektivt sett har en viss grad av sensitivitet. Høyesterett levnet liten tvil om at reportasjene var rettsstridige, ettersom det

omfattet relasjoner mellom to personer som ikke var engasjert i politikk eller samfunnsliv. Retten viste til at begge riktignok var kjente personer gjennom TV-programmet og at de måtte finne seg i nærgående omtale mens programmene gikk og i en viss ettertid, men ikke to år etter at sendingene var slutt og et år etter at de hadde sluttet å gi intervju. Retten konkluderte rettsstridsvurderingen med at den falt ut til personvernets fordel. Det har vært diskutert om Høyesteretts avgjørelse skulle bringes inn for EMD i Strasbourg, men dette er så langt ikke skjedd.

Kreftoperasjonssaken mot VG gjaldt søksmål fra Grethe Kausland i forbindelse med omtale av hennes kreftsykdom, i strid med hennes og familiens ønske. VG fikk en fellende dom i forliksrådet med en oppreisning på 320.000 kroner. Avgjørelsen ble brakt inn for Oslo tingrett, men ble hevet etter forlik kort før hovedforhandlingene skulle starte i januar 2007.

Plata-saken gjaldt en privatperson som sammen med sin samboers da fem år gamle datter oppsøkte miljøet på Plata ved Oslo S våren 2004 for å handle rusmidler. Her ble han fanget opp av politiets overvåkningskameraer og pågrepet etterpå. Et utdrag av opptaket ble senere vist for politikere i Oslo og også i et debattprogram i NRK. Oslos politimester og Oslo politikammer ble våren 2007 dømt for brudd på personopplysningsloven og ilagt bøter på henholdsvis 10.000 og 100.000 kroner, samt også dømt til å betale oppreisning til saksøker med henholdsvis 50.000 og 100.000 kroner. Dessuten ble NRK saksøkt av mannen og barnet, både for ærekrenkelse og krenkelse av privatlivets fred. Her inngikk NRK et forlik med den unge pikens mor, der piken fikk en erstatning på 150.000 kroner og dekning av sine sakskostnader. Både i tingretten i 2006 og ved ankebehandlingen i Borgarting i 2007 ble NRK frifunnet for mannens søksmål for begge forhold. I mars 2008 ble en anke over avgjørelsen om privatlivets fred tatt til behandling av Høyesterett. Her ble det også frifinnelse, men på et annet grunnlag enn i underrettene. Førstvoterende konstaterte at opptaket faller inn under privatlivet, men tok deretter utgangspunkt i et utsagn som kom i Høyesteretts frifinnende avgjørelse mot Fædrelandsvennen i Baneheia-saken, der følgende utsagn ble gitt: "Bruk av sladdete bilder eller bilder som i liten grad kan medføre identifisering, som en del av et nyhetsoppslag av allmenn interesse vil normalt være beskyttet av artikkel 10." Førstvoterende i Plata-saken la vekt på at det skjedde en beskjedne identifisering, der NRK hadde kuttet bort det som kunne vise de aktuelle personer forfra, og at det hadde allmenn interesse å synliggjøre på denne måten hvor alminnelig rusmisbruk var blitt. NRK ble frifunnet og tilkjent sakskostnader for Høyesterett med 50.000 kroner.

Bryllupsfotosaken mot Se og Hør ble pådømt i Oslo tingrett i 2006 og i Borgarting lagmannsrett i februar 2008. Her ble bladet dømt for krenkelse av privatlivets fred med to mot en stemme, og artistekteparet Andrine Sæther og Lars Lillo-Stenberg ble tilkjent oppreisning med 150.000 ved at lagmannsretten fastholdt utmålingen av oppreisningsbeløpet fra tingretten. Høyesterett behandlet anken i august 2008, og her ble det frifinnelse med tre mot to stemmer. Førstvoterende tok utgangspunkt i at opplysningene – som fellesbegrep for teksten og bildene i reportasjen – uten tvil vedrører privatlivets fred. I den videre drøftingen stilte førstvoterende spørsmål om reportasjen var en krenkelse av privatlivets fred. Opplysninger om vielse har også en offentlig side og der slik opplysning gis i en nøytral form, kan det ikke dreie seg om noen krenkelse. Førstvoterende slo også fast at denne saken var annerledes enn Big Brother-saken, der bladet hadde brakt flere reportasjer som gikk inn på forholdene mellom partene i en form som var invadering av det private samlivet. Det blir pekt på at reportasjen ikke bringer bilder fra selve vielsesseremonien, men derimot av de ekstraordinære rammene omkring, med bruden som blir rodd i båt og møtt med et syngende mannskor – alt på et område i skjærgården der det etter friluftsløven er fri adgang for allmennheten. Endelig legger førstvoterende vekt på at fotograferingen skjedde med telelinse, slik at den ikke uroet seremonien, og konkluderer med at det ikke dreier seg om rettsstridig krenkelse. Se og Hør

ble frifunnet, men partene må selv bære egne sakskostnader for alle instanser. Saksøkerne har bebudet at de vil bringe saken inn for Menneskerettsdomstolen i Strasbourg.

Den siste saken som vi har rubrisert under privatlivets fred er Farskapssaken der Olav Thon krevde rettergangsstraff mot Nettavisen for rettsstridig å bruke navnet hans i forbindelse med en avgjørelse i Oslo tingrett om farskapsspørsmål. Tingretten hadde besluttet at eventuell omtale av saken skulle anonymiseres, med hjemmel i domstoloven §130 først ledd bokstav a, av hensyn til privatlivets fred. Ankebehandlingen i lagmannsrett og i Høyesterett (2007) dreide seg om hvorvidt den som begjærer rettergangsstraff kan påkjære avgjørelser om ikke å ilegge slik straff. Høyesterett fastslo at selv den som begjærte straffen i utgangspunktet ikke kan påkjære – og dermed slapp Nettavisen rettergangsstraff i form av bot.

To saker om rettsfoto i 2007/2008

Det er etter hvert blitt færre saker om brudd på opptaksforbudet i domstoloven § 131a, som setter forbud mot fotografering, filming og opptak til kringkasting under straffesaker, i tillegg til forbud mot å fotografere siktede/domfelte i eller nær rettsbygningen. Høyesterett har behandlet to slike saker siste årene, mot TV2 etter Baneheia-rettssaken (frifinnelse), og mot Aftenposten og Dagbladet etter Orderud-dommen i tingretten, der den fellende dommen nå er til behandling i EMD i Strasbourg.

To saker om opptaksforbudet har også vært til behandling de siste par år: I begge tilfeller gjaldt det distriktssendinger i NRK (Nordland og Østfjells). I Trondenes tingrett ble kringkastingssjefen frikjent for straff for overtredelse av forbudet, mens journalisten som gjorde videoopptak ble ilagt bot på 10.000 kroner. Det samme skjedde for så vidt i Drammen tingrett der en video-journalist (som var ukjent med forbudsreglene) filmet i en straffesak, og ble ilagt rettergangsbot sammen med distriktsredaktøren. Redaktørens forhold ble imidlertid anket, og i en avgjørelse i Høyesteretts ankeutvalg sist vinter ble rettergangsbotten mot redaktøren opphevet pga flere saksbehandlingsfeil i tingrett og lagmannsrett.

Offentlighet i rettspleien

De siste årene er det – delvis etter initiativ fra NR-sekretariatet – avsagt en rekke avgjørelser om offentlighet i rettspleien, og i svært mange tilfeller til fordel for økt offentlighet. I 2006 gjaldt det ikke minst en viktig avgjørelse i Høyesteretts kjæremålsutvalg om offentlighet for fengslings-kjennelser, som Adresseavisen brakte fram til avgjørelse. Flere avgjørelser om lukking av dører og delvise forbud mot offentlig referat fra rettsforhandlinger og rettsavgjørelser ble også påkjært med hell fra medier i 2006.

I 2007 er følgende offentlighetssaker behandlet:

- Referatforbudsaken II, der Aftenposten og Dagbladet påkjærte en avgjørelse om referatforbud i Nokas-saken under behandlingen i lagmannsrett. Kjæremålsutvalget besluttet at forbudet skulle delvis oppheves.
- Munch-referatsaken, der NTB ble truet med rettergangsstraff fordi rettsreferenten misforsto en beslutning av domstolen om referatforbud omkring omstendighetene ved en kjennelse om inhabilitet hos en legdommer. Forbudet ble påkjært og opphevet av Høyesteretts kjæremålsutvalg.
- Anonymitetssaken, der Gulating lagmannsrett traff beslutning om å forby offentliggjørelse av hele dommen i en voldtektssak. Høyesteretts kjæremålsutvalg endret beslutningen dit hen at dommen kunne omtales i anonymisert form.

- Offeroffentlighetssaken, der Kongsberg tingrett – og senere Borgarting lagmannsrett – besluttet å forby offentlig omtale av hele avgjørelsen i en voldtektssak, der ofrene pga hjemlandskultur ville være særlig utsatt. Høyesteretts kjæremålsutvalg har opphevet lagmannsrettens beslutning en gang, men retten har truffet ny forbudsbeslutning med ny begrunnelse. Saken går nå på nytt til Høyesteretts kjæremålsutvalg (eller ankeutvalg som er det nye navn etter ny tvistelov).

Norsk Presseforbund og NR har ved flere anledninger etterlyst bedre regelverk når det gjelder informasjon fra etterforskningsfasen i straffesaker og offentlighet i domstolene. Justisminister Knut Stortberget har delvis tatt opp hansken ved at deler av dette skal behandles av det såkalte Metodekontrollutvalget, som har fått frist til å avgi innstilling 1. juli 2009. Sammen med Domstoladministrasjonen har presseorganisasjonene også bedt om revisjon av forskriften om offentlighet i rettspleien, uten at dette ennå er besvart av departementet.

En kildevernsak – og kildevernutredning

Kildevernet har vært til rettslig behandling i bare én sak i 2007. Det skjedde i forbindelse med straffesaken mot psykiaterne som ble dømt for juks med legeerklæringer etter DN-avsløringer, der de siktede krevde framlagt lydbåndopptak av telefonsamtaler. Tingretten ga pålegg om utlevering, som senere ble opphevet av lagmannsretten (med henvisning til vern av upublisert materiale), men dette holdt ikke da de siktede brakte avgjørelsen inn for Høyesteretts kjæremålsutvalg. Der ble kjennelsen i lagmannsretten opphevet, og lagmannsretten avsa ny kjennelse der det ble klarlagt – etter advokat Vidar Strømmes påvisning – at siktede i en straffesak ikke kan kreve framlagt bevis i straffesaken. Det er bare påtalemakten som har kompetanse til det, og den hadde tidligere i saken uttalt at den ikke ville medvirke til utlevering. Og slik endte den saken...

Tre andre saker i forholdet mellom politi og medier er av interesse på dette rettsområdet:

- RadiOrakels lokaler i Blitz-huset ble i april 2007 utsatt for ransaking, der døren til lokalene ble brutt opp. Radioledelsen mente at lokalene var undersøkt uten rettmessig tillatelse fra domstol, og innga anmeldelse til SEFO. Saken ble henlagt i mai 2008.
- En fotograf fra Dagbladet ble under en demonstrasjon i Oslo sentrum i april 2007 tatt til side av politiet og påsatt strips. Han ble først løslatt etter at kolleger tok saken opp. Politimesteren mente at det ikke skjedde noe kritikkverdig, men etter klage har Politidirektoratet gitt medhold i at dette var kritikkverdig opptreden av politiet, bl a fordi man ikke tok i mot fotografens tilbud om å vise fram pressekortet.
- En medarbeider fra Dagbladet ble utsatt for nærgående ransaking ved en sikkerhetskontroll i Oslo tinghus, og en del dokumenter – som politiet mente var politidokumenter på avveie – ble fratatt ham. Dagbladet klaget over dette, bl a fordi det kunne avdekke fortrolige kilder. Politiet har ikke villet vedgå at feil er begått, og saken er i 2008 klaget inn for Sivilombudsmannen.

Regjeringen nedsatte 15. februar 2008 et utvalg som skal foreta såkalt etterkontroll av nye regler om politiets etterforskningsmetoder. Dette utvalget skal også se på flere andre forhold, herunder også kildevernet i mediene. På initiativ fra Dagbladets advokat Frode Elgesem, TV2s advokat Vidar Strømme og NR-sekretariatet har Sivilombudsmannen sett nærmere på det vi mener er manglende vern i lovgivningen for kildevernet, både i forhold til teknisk utvikling og ny lovgivning (kommunikasjonskontroll, romavlytting m.v.). Ombudsmannen har forsikret seg om at Justisdepartementet sørger for at pressens organisasjoner bringes inn i utvalgsarbeidet, selv om organisasjonene ikke ble representert i selve utvalget. Samme utvalg

skal også overse gjeldende regler om opplysninger til allmennheten om etterforskning av straffesaker.

Injurieturisme

Over hele verden er det nå økt oppmerksomhet mot det som er kalt ”injurieturisme”; nemlig rettslig forfølgning av ærekrenkelser i land med streng lovgivning på området. Vi har hatt eksempler på at en islandsk bank tok ut stevning med krav mot en dansk avis i England, at amerikanske nettsteder saksøkes i Australia, og også et par tilfeller av at norske medier er saksøkt både i England og Frankrike. I ett tilfelle har et norsk mediehus inngått forlik med saksøkere i England. New York Times har blokkert egne nettsider for mottak av artikler i England, for ikke å risikere et søksmål derfra.

Advokat Vidar Strømme orienterte på NRs Medierettkonferanse sist vinter om en metode som i alle fall i noen tilfeller kan blokkere for slike søksmål fra utlandet. Et varslet søksmål mot en norsk avis ble stanset ved at man i Norge tok ut forliksklage for norsk domstol, og dermed ble det for vanskelig for de engelske advokatene å gå videre. I EU har det vært arbeidet med direktiv (Rom-II-direktivet) som egentlig tar sikte på å styrke og harmonisere forbrukerinteresser. Her inngikk også et forslag om at søksmål f.eks. om ærekrenkelser skulle føres i det land der den krenkede holdt til, og som altså kunne styrke ”injurieturismen”. Forslaget ble tatt ut av direktivet, men i 2007 vedtok man at EU-kommisjonen senest 31. desember i år skal legge fram en studie om hvordan saker om krenkelser av privatlivets fred og ærekrenkelser skal behandles.

Ny injurielovgivning

Justisdepartementet sendte i månedsskiftet mai-juni ut et høringsnotat om endringer i injurielovgivningen. Bestemmelsene om injurier står i dag i kapittel 23 i straffeloven av 1902. Loven skal i sin helhet erstattes av en ny, og to tredeler av den nye loven er allerede vedtatt av Stortinget som straffeloven av 2005. En tredel i den såkalte spesielle del, om bestemte straffebud gjenstår – og her inngår eventuelt injurieregler og vern mot krenkelser av privatlivets fred, i et eget kapittel om vern av frihet og fred. Departementet tar sikte på å fremme forslag til denne siste tredelen av ny straffelov i desember 2008.

Departementet har ikke selv utarbeidet høringsnotatet, med bearbeidelse av de foreliggende utredninger som eksempelvis Ytringsfrihetskommisjonens innstilling (NOU 1999: 27 Ytringsfrihed bør finde sted), Straffelovkommisjonens innstilling (NOU 2002: 4 Straffelovkommisjonens delutredning VII) eller Straffelovrådets utredning (NOU 1995: 10 Reformer innen injurielovgivningen). Isteden har departementet sendt ut et notat laget av førsteamanuensis Bjørnar Borvik ved Universitetet i Bergen, med synspunkter og vurderinger som det mildt sagt er sterkt divergerende synspunkter på, i det norske juridiske miljø. Resultatet er at særlig medieorganisasjonene, men også Den norske Advokatforening, er svært kritiske til lovprosessen og tolkningen av rettsgrunnlaget som utredningen bygger på.

De viktigste spørsmålene som lovrevisjonen inviterer til diskusjon om, er for det første om injurieretten bør avkriminaliseres, slik at sanksjoner mot krenkelser av ære bare skal kunne skje ved erstatning og oppreisning, eventuelt også ved et sivilt mortifikasjonsinstitutt. Dernest gjelder det spørsmål om mortifikasjonsinstituttet skal bestå eller ikke, om reglene fortsatt skal verne mot utilbørlige sanne ærekrenkelser, om vernet fortsatt skal omfatte døde personer og om det fortsatt skal være adgang til å reise privat straffesak.

Medieorganisasjonene (med unntak for Kritikerlaget) går alle inn for at injuriereglene flyttes fra straffeloven og overlates til sivilretten, med erstatning og oppreisning som sanksjonsformer. Det vises blant annet til at straff mot ytringer er på vei ut i internasjonale sammenhenger, og at mange internasjonale institusjoner anbefaler å avkriminalisere ærekrenkelser. Lignende synspunkter fremmes også i enkelte andre høringsuttalelser, som fra Det Kriminalitetsforebyggende Råd og Menneskerettighetssenteret ved Universitetet i Oslo, samt delvis av advokatforeningen. Alle som uttaler seg om spørsmålet om strafferamme går i mot Borviks forslag om å opprettholde en strafferamme på 2 år. To høringsinstanser, Kriminalitetsforebyggende Råd og Menneskerettighetssenteret anbefaler at kun bøter kan brukes som straffesanksjon, ikke fengsel. Fortsatt bruk av fengselsstraff får støtte av Politidirektoratet, Politihøgskolen, samt Dommerforeningen for grove ærekrenkelser – ikke for krenkelse av æresfølelsen.

Ingen av medie- eller skribentorganisasjonene vil opprettholde mortifikasjonsinstituttet. Her får organisasjonene også støtte av Dommerforeningen, som mener at ”tiden nå er moden for å avskaffe mortifikasjonsinstituttet og nøye seg med adgangen til straff og erstatning”. Opprettholdelse av mortifikasjonsinstituttet støttes aktivt bare av Politidirektoratet og Det Kriminalitetsforebyggende Råd.

Dommerforeningen går også i mot opprettholdelse av vern mot sanne ærekrenkelser, i likhet med medieorganisasjonene. Aktivt er det bare Politidirektoratet som går inn for å beholde sanksjonsmulighet mot sanne ærekrenkelser. Gjennomgående viser høringen derimot at mange vil opprettholde vern av avdødes minne og av adgangen til å reise privat straffesak som i dag. Det er bare Politihøgskolen som går i mot adgang til fortsatt bruk av private straffesaker. Flere av medieorganisasjonene foreslår at vern av avdødes minne bør begrenses til 15 år, slik det er gjort i åndsverklovens §45c om vern av personbilder av avdøde.

Tre av høringsinstansene, Datatilsynet, Advokatforeningen og TV2 savner at høringsnotatet ikke har tatt opp de særlige problemer som reiser seg ved personvernkrænkelser på nett.

Prinsesser og andre sivilister

Av Jon Wessel-Aas

Prinsesser i sivil, Storebrors forlengede blikk, heroinhandel med småbarn og ”spektakulære” bryllup – hva kan vi lovlig interessere oss for?

Privatlivets fred som begrensning i pressefriheten hadde lenge vært et tema som ytterst sjeldent var oppe til prøving i norske domstoler. Så kom den etter hvert meget omtalte ”Caroline-dommen” fra Den europeiske menneskerettighetsdomstolen (EMD) i 2004. Der ble den tyske stat dømt for å ha krenket Den europeiske menneskerettighetskonvensjonen (EMK) artikkel 8 som blant annet beskytter privatlivets fred. Prinsesse Caroline av Monaco hadde ikke vunnet frem i tyske domstoler med sine søksmål mot en rekke, tyske ukeblader som hadde publisert bilder av henne i diverse ikke-offentlige situasjoner, men på offentlige steder (restauranter, alpinbakker m v).¹ EMD overprøvde de tyske domstolene, og kom til et annet resultat.

I ettertid – etter Caroline-dommen – har Høyesterett behandlet i alt tre saker om privatlivets fred, bare i løpet av det siste halvannet år: ”Big Brother-saken”, ”Platasaken” og, helt nylig, ”Bryllupsfotosaken”.²

Norske domstoler er som kjent forpliktet til å håndheve norsk lov slik at utfallet er forenlig med EMK. Caroline-dommen og forståelsen av den har derfor vært relevant og dels meget sentral i de tre høyesterettssakene.

Man kunne kanskje forvente at de rettslige grensene mellom pressefrihet og privatlivets fred nå har blitt trukket ganske klart opp, etter så vidt mange dommer over så kort tid. Slik er det i ikke nødvendigvis – i hvert fall ikke på alle punkter. Det er særlig Høyesteretts ferskeste dom, i Bryllupsfotosaken, som bidrar til tvil omkring hvordan grensen skal trekkes i saker som ligger nettopp i grenseland.

Flere viktige avklaringer har man likevel fått, og det kan være greit å oppsummere hovedpunktene i disse, før man beveger seg inn i en nærmere analyse av det mer grumsete farvannet.

Hvilke avklaringer har vi fått?

Gjennom Caroline-dommen har man fått klarlagt at alle individer – uansett om de er offentlig kjente eller ei – i utgangspunktet har samme krav på beskyttelse mot offentliggjøring av privatlivet sitt.

Videre avklarte Caroline-dommen at det vernede privatlivet ikke begrenser seg til det som foregår i mer eller mindre fysisk lukkede, private steder, eller mellom de nærmeste av venner og familie. Den enkeltes privatliv kan i prinsippet også foregå ute blant folk, i den ”storsosiale” sfære – på gaten, på torget, i restauranten, på kaffebaren, i matbutikken, i naturen – kort sagt, hvor som helst og sammen med hvem som helst. Så lenge den det gjelder

¹ Dommen ble blant annet kommentert av undertegnede i nærværende årboks 2005-utgave

² Henholdsvis Rt 2007 s 687, Rt 2008 s 489 og HR-2008-1480-A (i skrivende stund ikke publisert i Rt)

er ute i personlige, private ærender. ”Verneområdet” er med andre ord ganske vidt. På disse punktene, synes også senere rettspraksis å legge samme forståelse til grunn. Spørsmålet er hvilke kriterier som avgjør når pressen kan publisere opplysninger fra dette ”verneområdet” om identifiserbare enkeltpersoner.

Krav til allmenn interesse – avgjørende kriterium?

Tilsynelatende avklarte Caroline-dommen også at offentliggjøring av opplysninger om hva en person har foretatt seg i slike sammenhenger som referert ovenfor – i hvert fall i form av bilder – utgjør et inngrep i vedkommendes privatliv, som krever en særskilt begrunnelse dersom det skal anses som lovlig. Det ble tilsynelatende ikke stilt særlige krav om at opplysningene må være av spesielt sensitiv eller belastende karakter. Dommen ble av mange – herunder undertegnede – forstått slik at publisering av slik informasjon normalt bare kan godtas dersom publiseringen på en eller annen måte kan sies å yte et bidrag til samfunnsdebatten.

Denne forståelsen synes også langt på vei å ha blitt bekreftet, da vi senere fikk Høyesteretts dom i Big Brother-saken. Selv om enkelte av de publiserte opplysningene i denne saken (om mulig samlivsbrudd og mulig utroskap) åpenbart var sensitive, synes heller ikke Høyesterett å ha stilt særlige krav til sensitivitet før vernet om privatlivet slår inn.

Høyesterett utalte generelt at det må være tale om personlige opplysninger som ”objektivt har *ein viss grad av sensitivitet*” (dommens avsnitt 59). Like etter dette uttales det at kravet utvilsomt var oppfylt i saken. I den sammenheng uttales det generelt at ”[o]pplysninger om relasjonar mellom personar, så som *ekteskapslege forhold eller samlivsforhold elles, vil som utgangspunkt vere opplysningar om personlege forhold*” (avsnitt 61). At det i saken i tillegg var tale om omstridte, intime detaljer om samlivet, synes således ikke å ha vært nødvendig for at kravet om en ”viss sensitivitet” var oppfylt. Med dette som utgangspunkt la Høyesterett til grunn at publisering (i mangel av samtykke) vil utgjøre en krenkelse av privatlivets fred, med mindre hensynet til ytringsfriheten tilsier at hensynet til privatlivets fred må vike.

I denne vurderingen – rettstridsvurderingen – synes Høyesterett å ha lest Caroline-dommen slik at det helt sentrale spørsmålet da var om publiseringen kunne sies å ha bidratt på noen måte til samfunnsdebatten. Hvis svaret på dette var benektende, måtte ytringsfriheten vike for hensynet til privatlivet. I Big Brother-saken ble dette også konklusjonen.

Høyesteretts dom i Platasaken passer for så vidt også inn i dette mønsteret, som et eksempel fra den andre enden av skalaen, hvor hensynet til samfunnsdebatten og ytringsfriheten står sterkt – selv om belastningen for den omtale er stor. Her var det tale om publisering av bilder av en privatperson – hånd i hånd med sin 5-årige stedatter – som i området ved ”Plata” i Oslo, var blitt pågrepet av politiet etter å ha kjøpt en brukerdose heroin. Bildene var hentet fra opptak gjort av politiets overvåkningskameraer, og de ble vist i sammenheng med en debatt om forholdene på Plata, i tv-programmet ”Redaksjon En”. Høyesterett la til grunn at bildene – hvor de avbildede var gjenkjennelige for familien og omgangskretsen – kombinert med opplysningen om at mannen var på heroinhandel med sin (ste)datter, var opplysninger om personlige forhold, som dermed var omfattet av vernet om privatlivets fred. Spørsmål om sensitivitet ble ikke uttrykkelig adressert, men det skyldes nok at det ganske åpenbart var tale om objektivt sett sensitive opplysninger. Publiseringen ble i denne saken likevel ikke ansett som rettstridig, da bildene og teksten på en aktsom måte bidro til å illustrere en relevant del av forholdene på Plata, et tema som hadde stor allmenn interesse.

På bakgrunn av disse dommene, synes det rimelig med følgende konklusjoner: Det stilles ikke noe særskilt strengt krav til sensitivitet før vernet om privatlivet slår inn. Hvis opplysningene etter sin art først omfattes av privatlivets vern, vil publiseringen (i mangel av samtykke) som klar hovedregel anses som rettstridig, med mindre opplysningene kan sies å yte et minstebidrag til samfunnsdebatten.

Så kom Høyesteretts dom i Bryllupsfotosaken, 2. september i år – og den medfører at ovennevnte konklusjon må revurderes.

Bryllupsfotosaken

Hva den gjaldt

Bryllupsfotoaken gjaldt en Se og Hør-reportasje om, og med bilder fra, bryllupet til musikeren Lars Lillo-Stenberg og skuespilleren Andrine Sæther. Den private bryllupsfesten ble arrangert i og i tilknytning til et gjestehus på Tjøme, i skjærgården utenfor Tønsberg. Selve vielsen fant sted på en privateid holme direkte ved gjestehusets uteareal. Selv om holmen var privateid, lå den etter frilufsloven på et formelt sett allment tilgjengelig og, for de omkringliggende omgivelsene, synlig sted. Se og Hørs reportasje omhandlet det som foregikk omkring denne delen av arrangementet. Noen medier hadde bedt paret om tillatelse til å ta bilder fra bryllupet, men fikk avslag – noe som ble respektert. Se og Hør på sin side, sendte en journalist og en fotograf til området. De tok ved hjelp av teelinse på drøye 200 meters avstand over vannet, bilder av bryllupet, herunder av paret og av flere av gjestene. Dette skjedde uten parets samtykke eller viten. Bildene ble deretter publisert i en reportasje i Se og Hør – i form av en såkalt ”gladsak”, der den ledsagende teksten i utelukkende positive vendinger beskrev nærmere hvordan arrangementet omkring vielsen hadde foregått.

Jussen - utgangspunkter

Spørsmålet var om reportasjen innebar en krenkelse av privatlivets fred. Høyesterett svarte benektende og frifant Se og Hør, med tre mot to stemmer. Både flertallet og mindretallet var enige om at reportasjen innebar en offentliggjøring av informasjon som *etter sin art* er vernet av reglene om privatlivets fred. Uenigheten dreide seg om hvorvidt reportasjen innebar en *krenkelse* av dette vernet – om den var *rettstridig*.

Begrepene ”krenkelse” og ”rettstridig”, synes brukt noe om hverandre av flertallet, slik at det kan oppfattes som om de dekker det samme – nemlig anvisning på en helhetsvurdering og en interesseavveining mellom hensynet til privatlivet og hensynet til ytringsfriheten. Dette stemmer i så fall godt med generelle uttalelser om det samme i både Big Brother-dommen (avsnitt 57) og henvisningen til denne i Plata-dommen (avsnitt 44).

Flertallets vurderinger

Det var i denne helhetsvurderingen at flertallet og mindretallet skilte lag – ikke bare i resultat, men tilsynelatende også i forhold til hvilke momenter som skal være relevante/avgjørende for utfallet.

Både flertallet og mindretallet ser ut til å ha vært enige om at det faktum at paret var kjente for allmennheten, ikke hadde betydning – under henvisning til blant annet Caroline-dommen. Videre synes det å ha vært enighet om at reportasjen heller ikke på noen måte bidro til

samfunnsdebatten, men snarere hadde *”klart preg av rein underholdning”*.³ Flertallet la derfor til grunn at rettstridsvurderingen først og fremst måtte ta utgangspunkt i vernet om privatlivets fred etter EMK artikkel 8, mens hensynet til ytringsfriheten etter artikkel 10 ikke slo inn med særlig styrke.

Med dette utgangspunktet, og på bakgrunn av den forståelsen av tidligere rettspraksis som jeg har gjort rede for ovenfor, kunne man forvente at Høyesterett ganske enkelt konkluderte med rettstridsvurderingen måtte slå ut i favør av privatlivets fred.

Isteden foretok flertallet først noe som kan oppfattes som en *”innskrenkende”* tolkning av Caroline-dommen og den forståelsen av denne som Høyesterett gjorde rede for i Big Brother-dommen. Dette ble imidlertid gjort i form av en såkalt *”distinguish-the-case”*-teknikk: Først uttales at Caroline-dommens og Big Brother-dommens premisser *”kan synast å gå langt i å gi vern mot bruk av bilete og tekst som gjeld privatlivet”*, men så presiseres nødvendigheten av å lese disse dommene på bakgrunn av deres faktiske grunnlag.⁴

Deretter trakk flertallet frem noen uttalelser fra Caroline-dommen, hvor EMD viser til at de omstridte bildene av Caroline ble tatt i situasjoner hvor hun verken var klar over eller hadde samtykket til fotograferingen – og hvor EMD på mer generelt grunnlag peker på at den type forfølgning av kjente personer som kjendispressen ofte bedriver, i seg selv kan skape en følelse hos disse personene av at deres privatliv blir invadert. Dette var momenter som EMD ikke helt ville se helt bort fra, selv om det ble presisert at det strengt tatt var selve publiseringen av noen bestemte bilder som var klagens gjenstand.

Høyesteretts flertall mente derfor at det var publisering av bildene av Caroline, sett i sammenheng med måten de var blitt til på, som til sammen utgjorde en *”trakassering”* av Caroline, og også en *”invadering”* av hennes privatliv. Deretter uttales at situasjonen i Bog Brother-saken var *”til ein viss grad tilsvarende”*, idet det blant annet ble vist til at det der var snakk om flere reportasjer og at disse inneholdt spekulasjoner og sladder om parets samliv, slik at det også der var tale om en *”invadering”* av privatlivet.⁵

Med disse observasjonene som bakgrunn, gikk flertallet tilbake til den mer konkrete vurderingen av Se og Hørs reportasje i forhold til rettstridsvurderingen. I denne vurderingen synes flertallet å legge betydelig vekt på at reportasjen ikke inneholdt noe som kunne fremstå som belastende for paret:

*”Verken tekst eller bilete i det omtvista oppslaget inneheld noko som kan framstå som belastande for ektefellene. Artikkelen inneheld ingen kritikk, og det er heller ikkje noko ved innhaldet som kan vere eigna til å svekke omdømet til dei to.”*⁶

I den videre vurderingen legges det vekt på at bryllupet foregikk i skjærgården, på et område som etter friluftsløven er allment tilgjengelig og åpent for innsyn, at dette skjedde på en årstid da det erfaringsmessig er mange folk i skjærgården og at rammene rundt bryllupet (med blant annet brudens ankomst i åpen båt og med sang fra et mannskor på en holme) ga det et *”spektakulært”* preg som også påkalte utenforståendes oppmerksomhet.

³ Dommens avsnitt 40

⁴ Dommens avsnitt 41

⁵ Dommens avsnitt 43

⁶ Dommens avsnitt 47

At bildene ble tatt ved hjelp av telelinse fra stor avstand, uten objektenes viten, synes å ha blitt tillagt vekt i favør av Se og Hør. Resonnementet var at det ikke ville ha vært bedre for paret om fotograferingen hadde skjedd fra nærmere hold, hvor journalist og fotograf kunne oppdages av paret – da hele vielsen i så fall kunne ha blitt forstyrret. Det ble i den sammenheng også understreket at fotograferingen ikke hadde karakter av *tillitsbrudd*, slik situasjonen hadde vært dersom noen av bryllupsgjestene hadde publisert private bilder som var tatt fra bryllupet.

Med enkelte ytterligere forbehold og presiseringer – herunder om at det ikke var publisert nærbilder av paret i selve vielsesøyeblikket – konkluderte flertallet altså med at publiseringen ikke var rettstridig. Privatlivets fred var ikke krenket.

Mindretallets vurderinger

Mindretallet tok som nevnt ovenfor i likhet med flertallet utgangspunkt i at reportasjen omfattet informasjon om parets privatliv slik dette er vernet etter straffeloven § 390 og EMK artikkel 8, slik at spørsmålet var om publiseringen rettstridig i henhold til den helhetsvurderingen som da må foretas og som går ut på å foreta en avveining mellom hensynet til privatlivets fred og hensynet til ytringsfriheten.

Kort oppsummert skilte mindretallet seg her fra flertallet på følgende, avgjørende punkter:

For det første la mindretallet vekt på at reportasjen var mer enn en nøytral meddelelse om at paret hadde inngått ekteskap, og at det var tale om en "*detaljert skildring i ord og bilder også av deler av arrangementet omkring selve vielsesseremonien*".⁷

Det ble også oppstilt et skille mellom vielser som foregår i "*full offentlighet*" og "*en privat vielsesseremoni*". I førstnevnte tilfelle ville mindretallet ikke oppstille hindringer for å publisere slike skildringer, mens utgangspunktet for de private variantene vil være vern mot slik publisering.

Den første kategorien eksemplifiseres ikke, men beskrives i sammenhengen som en vielse hvor det er naturlig å oppfatte det slik at paret ønsker å dele begivenheten med andre, og hvor det ikke er gitt ytre tegn på at arrangementet er privat. Man kan vel tenke seg at mindretallet her sikter til for eksempel vielser i (stats)kirker eller i tinghus. Den andre kategorien – "privat vielsesseremoni" – blir eksemplifisert ved å vise til et klart tilfelle; en vielse i et privat hjem.

Etter mindretallets syn falt sakens tilfelle innunder kategorien "privat vielsesseremoni". Det ble da fremhevet at arrangementet ble lagt til en privat eiendom – og at det i forhold til sakens problemstilling ikke kunne frata arrangementet dets private karakter at holmen hvor selve vielsen fant sted, var undergitt fri ferdsel etter frilufsloven. Det ble i den sammenheng vist uttrykkelig til Caroline-dommen, hvor EMD slo fast at vernet om privatlivets fred også gjelder på offentlig tilgjengelige steder (jf også ovenfor om dette).

Mindretallet synes etter dette å legge til grunn at så vidt detaljert skildring av arrangementet som Se og Hørs reportasje inneholdt, ikke lovlig kunne publiseres, med mindre det forelå et "*minimum av allmenn interesse*".⁸ Mindretallet tok da utgangspunkt i en forståelse av Big Brother-saken, som samsvarer mer med den som jeg har gitt uttrykk for ovenfor; nemlig at det

⁷ Dommens avsnitt 60, jf også avsnitt 65 om hvilke opplysninger i skildringen som ble tillagt vekt

⁸ Dommens avsnitt 67

helt sentrale moment i rettsstridsvurderingen i forhold til ytringer om private forhold, er ”om oppslaget gir eit tilskot til ein debatt av allmenn interesse”.⁹

Mindretallet var enig med flertallet at det ikke kunne utelukkes at det også utenfor det som kan sies å bidra til samfunnsdebatten, vil kunne forsvares å offentliggjøre personlige forhold, men hovedregelen om et minimumskrav til allmenn interesse måtte opprettholdes i et tilfelle som sakens – hvor publiseringens eneste hensikt var å underholde leserne.

Uten at mindretallet så det som nødvendig for resultatet, ble det knyttet en kommentar til bruken av telelinse – kanskje som en direkte kommentar til flertallets bruk av dette momentet. Mindretallet pekte på at bruken av telelinse – slik som beskrevet ovenfor – understreket at Se og Hørs medarbeidere selv har oppfattet at det var snakk om et privat arrangement, hvor deres synlige tilstedeværelse med kamera antagelig ville ha medført at vielsen ble flyttet inn i gjestehuset. Mindretallet mente derfor at fotograferingen under disse omstendighetene, bar preg av ”skjult kamera”, noe som også talte i Se og Hørs disfavør i forhold til rettstridsvurderingen.

Foreløpig oppsummering

Gjennomgangen ovenfor viser at flertallet og mindretallet synes å operere med dels meget forekjellige oppfatninger av hva som er avgjørende for utfallet av rettstridsvurderingen i slike saker.

Mindretallet synes i det store og det hele å bygge sin argumentasjon på en forståelse av tidligere praksis som samsvarer med den jeg har gitt uttrykk for ovenfor – jf oppsummeringen av Caroline-dommen, Big Brother-dommen og Plata-dommen. En forståelse som går ut på at dersom det publiseres opplysninger om enkeltpersoners privatliv, som har en viss grad av sensitivitet ut over det helt bagatellmessige, kreves det i mangel av noe som kan anses som et samtykke, at publiseringen kan yte et minstebidrag til samfunnsdebatten.

Flertallets argumentasjon er noe vanskeligere å sette i system. På den ene side synes flertallet i utgangspunktet å ha lagt til grunn en tilsvarende generell forståelse som mindretallet. Flertallets utgangspunkt *før* rettsstridsvurderingen var jo at det dreide seg om publisering av opplysninger som kvalifiserte til vern. Dette er for så vidt en nødvendig fortsetning for at det i det hele tatt skal foretas en videre rettstridsvurdering. Dette innebærer formodentlig at flertallet samtidig har ment at minstekravet til sensitivitet var oppfylt. I lys av de relativt klare, generelle uttalelsene i Caroline-dommen om hva slags aktivitet som i utgangspunktet omfattes av privatlivets vern, kunne flertallet vanskelig begrunne sitt resultat i saken med at reportasjen ikke inneholdt opplysninger av privat/personlig karakter.

Når flertallet deretter – i likhet med mindretallet – slo fast at reportasjen ikke på noen måte bidro til samfunnsdebatten, men *likevel* konkluderte med at publiseringen ikke var rettstridig, ble det begrunnet med argumenter som *kan* forstås slik at det gjelder en *ytterligere sensitivitetstest*.

Det virkelig avgjørende punktet i flertallets premisser i så måte mener jeg ligger i punktet hvor rekkevidden av generelle prinsipper som tilsynelatende kan utledes av Caroline-dommen og Big Brother-dommen begrenses, ved å vise til at det i begge disse sakene var snakk om spesielt belastende ”invadering” av de berørtes privatliv.

⁹ Big Brother-dommen avsnitt 72

Det er nemlig etter dette at flertallet peker på at Se og Hørs reportasje ikke kunne sies å inneholde noe som kunne være belastende for brudeparet, for eksempel i form av kritikk eller noe som var egnet til å svekke omdømmet deres.

Det er her at flertallet synes å ha oppstilt et ytterligere krav til sensitivitet for at publisering skal anses som rettstridig – i hvert fall når det dreier seg om offentliggjøring av sanne skildringer av private forhold som foregår på allment tilgjengelige steder, med påregnelig innsyn fra allment tilgjengelige omgivelser. Nemlig at publiseringen må inneholde kritiske eller ærekrenkende omtale av vedkommende personer før den kan sies å være rettstridig. Eventuelt at den er resultat av mer langvarig ”forfølgning” av vedkommende personer. Ettersom flertallet uttrykkelig presiserte at kjente personers vern var like sterkt som andres, må dette gjelde overfor enhver privatperson.

En slik forståelse av flertallets argumentasjon vil innebære at pressen ansvarsfritt kan publisere personfokuserte reportasjer med bilder av navngitte privatpersoners sosiale arrangementer på privat grunn, så lenge det er fri ferdsel i området og aktiviteten er av en slik art at de involverte må påregne oppmerksomhet fra omgivelsene. Forutsatt at det publiseres som en ”gladsak” – og helst slik at bildene er tatt i skjul, ved hjelp av kraftig telelinse, slik at de fotograferte ikke ble forstyrret.

Jeg har vanskelig for å tro at flertallet har ment å gi uttrykk for en slik rettstilstand, og det er mulig at avgjørelsen må leses mer konkret, som et utslag av helt spesielle omstendigheter, jf blant annet henvisningen til vielsens ”spektakulære” elementer. Det er imidlertid vanskelig å ikke lese slike mer generelle konsekvenser ut av avgjørelsen, slik premissene er formulert.

Noe av dette kommenterer jeg nærmere nedenfor, i lys av noen mer prinsipielle betraktninger.

Noen prinsipielle betraktninger – og en kritikk

I moderne, europeisk menneskerettighetstenkning, slik den kommer til uttrykk gjennom blant annet EMK, er vid yringsfrihet/informasjonsfrihet i samfunnsdebatten en forutsetning for et fungerende demokrati. Likeledes forutsetter et fungerende demokrati at den enkelte borger har en beskyttet privat sfære, hvor det er mulig å utvikle seg som person og sosialt vesen, samfunnsdeltager, uten inngrep fra offentlige myndigheter og uten at det private offentliggjøres – man skal ikke ufrivillig måtte ”stå til ansvar” offentlig for det man foretar seg privat, med mindre det har offentlig interesse.

I forholdet mellom yringsfriheten og privatlivets fred, opereres det i den sammenheng med et prinsipielt skille nettopp mellom den offentlige sfære – hvor meninger og informasjon om det som angår fellesskapet, samfunnet, utveksles – og den private sfære – hvor det som i utgangspunktet ikke angår samfunnet som sådant, foregår.

For ytringer som angår den offentlige sfære, er vernet sterkt – her er yringsfriheten som sådan et samfunnsgode som krever beskyttelse for å sikre en opplyst samfunnsdebatt, hvor deltagerne ikke skal vegre seg fra å delta av frykt for rettslige sanksjoner. Det er blant annet et slikt synspunkt som begrunner at selv ”usanne” ærekrenkende beskyldninger i visse tilfeller kan aksepteres, når de offentliggjøres som ledd i samfunnsdebatten. De aksepteres ikke fordi samfunnet *ønsker seg* offentliggjøring av usanne beskyldninger som sådanne, men fordi samfunnet ønsker en prosess som leder til ”sannhet” – og den prosessen skjer nettopp

gjennom den informasjonsutvekslingen som foregår i den offentlige sfære. Det er ytringsfriheten *som prosess* som krever beskyttelse.¹⁰

Når det oppstår spørsmål om offentliggjøring av opplysninger om en enkeltpersons privatliv – uten at opplysningen har relevans i samfunnsdebatten – er det på tilsvarende vis, ikke bare den enkeltes privatliv som krever beskyttelse, men også selve den private sfære *som felles samfunnsgode*.

Etter min oppfatning går denne prinsipielle tilnærmingen igjen som en rød tråd i EMDs praksis i saker som gjelder konflikter mellom pressefrihet og vernet om privatlivets fred – og Caroline-dommen bør leses som et utslag av dette, noe jeg mener at Høyesterett i praksis gjorde i både Big Brother-dommen og i Plata-dommen.

Med denne tilnærmingen blir de to hovedspørsmålene i en konkret sak om pressefrihet mot vern av privatlivets fred grovt sagt 1) om det er publisert opplysninger som er omfattet av vernet som sådant og, i så fall, 2) om publiseringen på noen måte kunne bidra til samfunnsdebatten, eventuelt om den omtalte eget forhold for øvrig kunne legitimere publisering. (Dette tilsvarer EMDs oppdeling av spørsmålet om det foreligger en ”interference” og spørsmålet om de strenge vilkårene for å godta en slik ”interference” i så fall er oppfylt.)

I hvert fall hvis man skal løse en sak på en måte som er forenlig med EMK, er det viktig at disse to trinnene holdes prinsipielt adskilt og tas i nevnte rekkefølge. Både fordi det er slik EMD synes å systematisere vurderingene, og fordi man da får klarere frem hva den vernede størrelsen er og hva som er argumenter for eventuelt å innskrenke vernet i den konkrete saken.

På dette punktet synes Høyesteretts flertall i Bryllupsfotosaken å svikte. Flertallet slår tilsynelatende fast at reportasjen innebar offentliggjøring om private/personlige forhold som omfattes av vernet etter EMK artikkel 8 (og straffeloven § 390), jf hovedspørsmål 1 ovenfor. Det er altså snakk om ”interference” i EMDs terminologi. Deretter konstateres at reportasjen ikke inneholdt noe som kunne bidra til samfunnsdebatten (jf første del av hovedspørsmål 2 ovenfor), og at det derfor var vernet om privatlivet etter artikkel 8 som måtte danne utgangspunkt for rettstridsvurderingen.

Når flertallet på dette punktet i sin vurdering, ser ut til å vende tilbake til det som etter EMDs systematikk hører under hovedspørsmål 1 – ved å begynne å oppstille ytterligere terskler for hva slags omtale av private/personlige forhold som behøver vern, jf uttalelsene om ”belastningen” for de omtalte – medfører det i realiteten at flertallet ”beskjærer” selve vernets generelle omfang. Og dermed undergraver flertallet sitt eget utgangspunkt for rettstridsvurderingen – nemlig at når hensynet til samfunnsdebatten ikke gjør seg gjeldende, må vurderingen i hovedsak ha vernet om privatlivet i fokus.

Hvis flertallet hadde holdt fast ved sitt opprinnelig uttrykte utgangspunkt, ville spørsmålet ha vært om det forelå andre tungveiende samfunnsmessige behov (”pressing social need”) enn det fraværende hensynet til samfunnsdebatten, for å gjøre innskrenkninger (jf ”interference”) i privatlivets vern i denne, konkrete saken.

¹⁰ Jf blant annet Grunnloven § 100 annet ledd og henvisning til ytringsfrihetens begrunnelser, herunder ”Sandhedssøgen”

De argumentene som flertallet brukte for å frifinne Se og Hør, svarte ikke på denne problemstillingen. Det ble i det hele tatt ikke vist til noe samfunnsmessig behov overhodet. De momentene og argumentene som ble brukt, bidro i hovedsak bare til å begrunne hvorfor det ikke forelå særlige grunner til å verne mot offentliggjøring. Vernet mot offentliggjøring behøver imidlertid ingen nærmere begrunnelse, når man først har konstatert man er innenfor vernets virkeområde. Vernets intensitet kan variere, men dette blir først relevant når det i en konkret sak foreligger andre samfunnsmessige behov som taler for offentliggjøring.

Således anvendte flertallet seg ikke bare av en etter min oppfatning feil innfallsvinkel i sin konkrete rettsstridsvurdering. Flertallet overså samtidig poenget med vernet av den private sfære som sådan – som et samfunnsgode som krever vern uavhengig av om opplysningene i det konkrete tilfellet er kompromitterende for den omtale, jf om dette ovenfor. *Belastningen* ved offentliggjøring av opplysninger fra den private sfære, ligger i selve offentliggjøringen – ikke i om opplysningene kaster et negativt lys over de omtalte eller svekker omdømmet deres. Slike tilleggsmomenter kan selvfølgelig forsterke krenkelsen eller gjøre at man samtidig står overfor en ærekrenkelse, men det er en annen sak – og det blir i alle tilfeller feil å blande inn de omtaltes offentlige omdømme som *kriterium* i spørsmålet om selve vernets omfang.

Selv om man kan stusse over enkelte andre momenter i flertallets begrunnelse – så som resonnementet omkring betydningen av at bildene var tatt uten at objektene var klar over det, ved bruk av telelinse på lang avstand – er det de disse grunnleggende valgene av tilnærming i rettstridsvurderingen som utgjør kjerneproblemet med Bryllupsfotodommen. De øvrige enkelthetene må oppfattes mer som utslag av dette problemet.

Jeg kan vanskelig se at resultatet – frifinnelsen – ville kunne begrunnes, dersom man hadde fulgt den metoden og innfallsvinkelen til den avgjørende interesseavveiningen som etter min mening følger av EMK og tidligere rettspraksis.

Ettersom det åpenbart ikke forelå noe samtykke i avtalerettslig forstand og det heller ikke dreide seg om noe bidrag til samfunnsdebatten, måtte en eventuell begrunnelse for frifinnelse søkes i at paret ved sin opptreden nærmest ”ba” om offentlig oppmerksomhet. Flertallet er til en viss grad inne på en slik tankegang, når valg av tid og sted og vielsesseremoniens ”spektakulære” preg vektlegges, men det er neppe holdbart som begrunnelse isolert sett, i forhold til en reportasje som hadde *personene* i hovedfokus.

På dette punktet synes det betimelig som mindretallet gjorde, å minne om at privatlivets vern også omfatter hva en person foretar seg privat på offentlige steder. Det kan derfor ikke trekkes den slutning at fordi noen har ”akseptert” at det de foretar seg kan sees der og da, av den allmennheten som befinner seg i de nærmeste omgivelsene, har de samtidig akseptert at gjengivelser av det samme offentliggjøres i personfokuseret form i pressen. Se for eksempel EMDs dom i *Peck v The United Kingdom* (publisering av bilder fra overvågningskamera i offentlig gate), jf for så vidt også *Plata*-dommen.

Etter min oppfatning vil Høyesteretts dom i Bryllupsfotosaken, dersom den skulle prøves av EMD, stå i fare for å bli ansett som en krenkelse av EMK artikkel 8. Begrunnelsen for frifinnelsen av Se og Hør er i alle fall ikke overbevisende, sett i lys av EMDs praksis og metode i slike saker. En prøvelse i EMD vil derfor uansett bidra til en mer prinsipiell gjennomgang av forholdet mellom pressefriheten og privatlivets fred, enn hva Høyesteretts dom har gitt oss.

Sluttkommentarer

Også mindretallet i Bryllupsfotodommen holder åpent for at det også utenfor det som kan sies å bidra til samfunnsdebatten, kan tenkes tilfeller hvor offentliggjøring av personlige forhold kan forsvares. Det er jeg enig i, men spørsmålet er hva som ligger i dette.

Her vil jeg selvsagt verken forsøke eller pretendere å være uttømmende, men med den uklarhet som særlig flertallets premisser i Bryllupsfotodommen etterlater, kan det være grunn til å fremheve to hovedtypetilfeller.

For det første finnes det tilfeller hvor den omtalte selv har brakt et privat forhold inn i den offentlige sfære på en slik måte at noe som i utgangspunktet ikke vil sies å bidra til samfunnsdebatten, lovlig kan offentliggjøres uten den omtaltes samtykke.

Et eksempel fra britisk rettspraksis illustrerer dette: House of Lords dom av 06.05.04 i ”Naomi Campbell-saken” – hvor EMK artiklene 8 og 10 uttrykkelig ble anvendt.¹¹ Her var det publisert informasjon om at den verdenskjente ”supermodellen” Campbell hadde et narkotikaproblem som hun gikk i behandling for. Også nærmere detaljer om behandlingen, med informasjon om tider og sted for denne, var inkludert. Et bilde av henne på vei inn til behandlingsstedet ledsaget teksten. Det går frem av dommens premisser at det i utgangspunktet var snakk om opplysninger som tilhørte privatlivets fred, og som det derfor ikke var adgang til å offentliggjøre. Det fremgår også at det ikke dreide seg om bidrag til samfunnsdebatten. Utgangspunktet for offentliggjøringen var imidlertid at Campbell selv, gjentatte ganger og uoppfordret hadde funnet grunn til å fremheve offentlig at i motsetning til mange andre i hennes bransje, hadde hun selv ikke brukte narkotiske stoffer. Vedkommende avis dokumenterte med artikkelen at hun hadde løyet om dette. Det var enighet om at dette gjorde det akseptabelt å offentliggjøre at hun hadde et narkotikaproblem og at hun gikk i behandling for dette. At avisen likevel ble domfelt (dissens), skyldtes de ytterligere detaljene omkring hennes avhengighet og behandlingen.

I Big Brother-dommen er Høyesterett også inne på et tilsvarende poeng, når det ble uttalt at det omtalte paret, som følge av den frivillige, offentlige eksponeringen av sitt privatliv de hadde bidratt med gjennom deltagelse i Big Brother-programmet, nok ville måtte finne seg i mer nærgående omtale av sitt privatliv i den perioden og en tid etter dette.¹²

For det andre finnes det tilfeller hvor – mest praktisk gjennom bilder – pressen skildrer scener fra allment tilgjengelige steder; gatebilder, folkeliv i friluft, offentlige tilstelninger m.v. Her vil bildene ofte identifisere en eller flere tilfeldige privatpersoner i private ærender, og slik sett innebære en offentliggjøring av vedkommendes privatliv. Når dette gjøres uten noe nærmere fokus på personenes identitet eller personlige forhold for øvrig, kan det åpenbart ikke reise problemer i forhold til det rettslige vernet om privatlivets fred. Om man velger å si at opplysninger av den art går under terskelen for hva som omfattes av vernet – under en ”viss grad av sensitivitet”, jf Big Brother-dommen avsnitt 59 – eller man velger å si at offentliggjøring må aksepteres som en nødvendig innskrenking, av hensyn til muligheten for alminnelige skildringer fra folkelivet, kan diskuteres. Innfallsvinkelen kan sikkert også variere fra tilfelle til tilfelle. I regelen om retten til eget personbilde i åndsverkloven § 45c, ser man

¹¹ Naomi Campbell v. MGN Ltd

¹² Big Brother-dommen avsnitt 78

for øvrig nettopp at to av unntakene fra kravet til samtykke for offentliggjøring, er begrunnet i slike synspunkter, jf § 45 c første ledd bokstavene b) og c).

Selv om det sikkert kan finnes andre typetilfeller, mener jeg at det er best i samsvar med gjeldende EMK-rett og – viktigere – med hensynet til det grunnleggende skillet mellom den offentlige og den private sfære, at den private sfære vernes minst like strengt mot ytringer utenfor samfunnsdebatten, som ytringsfriheten blir vernet innenfor samfunnsdebatten. Det gavner på sikt både ytringsfriheten og den offentlige debatten.

Et forsvar for ulvene

Av Per Edgar Kokkvold

Det er noe manisk over mediene når de værer ministerblod. Men ingen av de tilfellene vi har sett den siste tiden gir grunnlag for den store selvpisking.

– Kjøpmann Stein Erik Hagen og tidligere LO-leder Yngve Hågensen er uenige om mye, men i denne saken føler de med stortingspensjonistene, slo Dagbladet fast da historien om pensjonsadelen på Løvebakken eksploderte i mediene. Hagen mente skandalen først og fremst var dette at samfunnet og regelverket nå er blitt så komplisert at ikke engang lovgiverne klarer å følge med, mens Hågensen sa: ”Jeg kjenner både Berntsen og Dalheim, og mine kamerater er ikke skurker”.

Ingen skal kunne si at Hågensen ikke stiller opp for sine venner. For tolv år siden, da det ble kjent at den nye planleggingsminister Terje Rød-Larsen hadde planlagt litt for godt da han noen år tidligere etablerte seg som opsjons- og aksjespekulant, tok Hågensen også kamerat Larsen i forsvar. Han demonstrerte dermed for all verden at det går an å være motstander av lovlige opsjoner i lønnsomme bedrifter, men tilhenger av ulovlige opsjoner i konkursbedrifter.

I 1996 var det altså Terje Rød-Larsen som måtte gå ”på grunn av det voldsomme og urimelige pressekjøret”, de såkalte ”ulvene”. I 2007 var det Gerd-Liv Valla, som riktignok ikke var statsråd, mens som likevel – i Dagsavisen – ble kåret til ”Stoltenberg-regjeringens mektigste medlem”. Og i 2008 har det vært Manuela Ramin-Osmundsen og Åslaug Haga. ”Uverdige og krenkende”, skriver en psykiater i Aftenposten om ”jakten” på Ramin-Osmundsen. ”Karakterdrap”, sier en kritiker etter at Haga fant ut at hun ikke orket mer.

En fordel for alle

Jeg har sagt det før, og jeg sier det igjen: Det var lettere å være politiker den gang vi hadde en partipresse, og halve pressen var for og den andre halve var mot. I dag er *hele* pressen enten for eller imot samtidig. Som regel imot, når sant skal sies.

Man kunne stole på partipressen. Det kan man ikke på dagens medier.

Jeg er ikke i tvil om at politikerne ser med lengsel tilbake til tiden som var, da det i hvert fall var noen medier som stilte opp for dem, nesten uansett hvor ille de hadde stilt seg. Også Helge Simonnes, den etisk bevisste sjefredaktør i Vårt Land, har nesten latt seg friste til å ønske seg den gamle partipressen tilbake, om ikke annet, så av hensyn til de enkeltmennesker – for også politikere er enkeltmennesker – som forfølges av ulveflokkene.

Jeg har en annen tilnærming til dette. At det, når alt kommer til alt, er en fordel for oss alle – presse, publikum og politikere – at mediene er fargeblinde når de avdekker kritikkverdige forhold.

Det er en fordel for pressen, fordi en fri presse ikke skal styres av utenforstående interesser, av mennesker eller makter utenfor redaksjonslokalene.

Det er en fordel for publikum, fordi publikum skal være trygg på at pressen setter et kritisk søkelys på makten uansett hvor den finnes, og sørger for at de som er våre tillitsvalgte, holder seg til sannheten og lar handling følge ord. Det er en selvfølge at lover og regler i hvert fall må overholdes av de som har vedtatt dem, og som aldri viser forståelse for vanlige borgere som "glemmer", eller bevisst overtrer samfunnets bestemmelser.

Det er en fordel for politikerne, fordi en pågående og kritisk presse bidrar til å holde det politiske liv mest mulig fri for korrupsjon og maktovergrep. Makt korrumpere. Den makt som ikke overvåkes nøye av opposisjon og presse, vil før eller siden bli misbrukt. Demokratiet fungerer ikke slik det skal dersom det får lov å fungere i teorien, men ikke i praksis.

Når feiltrinn blåses opp

Politikere som klager over pressen, er som sjøfolk som klager over havet. Eller som Roy Hattersley, som har tjent til livets opphold både som politiker og journalist, sier det: – I et demokrati er politikk en offentlig kappestrid. Ethvert lite feiltrinn blir blåst opp av opposisjon og presse. Men alternativet er en konspirasjon av smiger og spyttlikking, hvor politikere beskytter seg selv og hverandre fra den gransking et fritt samfunn krever.

Selvsagt har Simonnes og andre rett i at medietrykket kan bli uutholdelig, ikke minst når den politiske opposisjonen går i ledtog med den avslørende journalistikken. Men løsningen på problemet ligger ikke i at pressen begynner å gå på gummisåler, eller at vi – slik det også er blitt antydnet – oppretter et organ som skal varsle redaksjonene om at nok er nok, og at nå må mediene begynne å skrive om noe helt annet!

Var det medienes skyld?

Det var ikke mediene som var skyld i Terje Rød-Larsens avgang. Når man blir tatt i å selge aksjer man ikke har kjøpt, til mennesker som ikke vil ha dem, til 16 ganger høyere pris enn man ikke har kjøpt dem, forsettlig tie en skatteunndragelse på 386.000 kroner, og til slutt vikle seg inn i halvsannheter og selvmotsigelser, så må man regne med problemer. Terje Blå-Larsen kunne kanskje ha klart seg, men ikke Terje Rød-Larsen.

Det var heller ikke mediene som avsatte Gerd-Liv Valla, Manuela Ramin-Osmundsen og Åslaug Haga. Den første falt på sin egen lederstil. Den andre ble avsatt av statsminister Jens Stoltenberg, etter avsløringer i mediene. Haga valgte selv å gå, fordi hun ikke maktet mediepresset. I det første tilfellet er det ikke mye å klandre pressen for. I det andre tilfellet er det lite eller ingenting. I det tredje tilfellet kan mediene utvilsomt kritiseres for proporsjonsforstyrrelser, og redaktører for ikke å se forskjell på det som var stort og det som var smått. Det er noe manisk over mediene når de værer ministerblod. Men ingen av tilfellene gir grunnlag for den store selvpisking. Derimot er det helt greit at mediene åpner sine spalter og kanaler for alle dem som vil piske oss.

Jeg skulle bare ønske at kritikerne også kunne se at det er den politiske journalistikken – den del av faget som har utviklet seg raskest fra det kryptende til det selvstendige, i tråd med kravene til en kritisk og uavhengig journalistikk – som nå blir utsatt for sterkest kritikk fra hel- og halvprofesjonelle synsere.

Skammelig statistikk

Om det i det siste året er forholdet mellom presse og politikere som har preget det store, utadvendte pressebildet, så er det de sterkt økende antall klager til Pressens Faglige Utvalg (PFU) som har preget det mer interne, presseetiske. Klageantallet var 23 prosent høyere i 2007 enn i 2006, og 17 prosent høyere enn i det tidligere rekordåret 2004. Tallet for 2008 ser ut til å bli høyt, men ikke rekordhøyt.

Men det er én ting som ser ut til aldri å endre seg, nemlig norske pressefolks lemfeldige omgang med den samtidige imøtegåelsesretten, slik den er formulert i Vær Varsom-plakatens pkt. 4.14: *"De som utsettes for sterke beskyldninger skal så vidt mulig ha adgang til samtidig imøtegåelse av faktiske opplysninger.* Debatt, kritikk og nyhetsformidling må ikke hindres ved at parter ikke er villig til å uttale seg eller medvirke til debatt."

Det er et eldgammelt prinsipp at den angrepne part skal høres når pressen setter et kritisk søkelys på personer eller institusjoner. Begrepet "samtidig imøtegåelse" har i hvert fall i et halvt århundre vært flittig benyttet i den presseetiske debatten, selv om det ble nedfelt i Vær Varsom-plakaten først ved revisjonen i 1994.

Brudd på den samtidige imøtegåelsesretten (som også pressefolk ofte, men feilaktig kaller "tilsvarsretten") har de siste tolv årene toppet fellingsstatistikken i PFU åtte ganger, i tillegg til to andre plasser og to tredje plasser. Det var 19 fellinger på dette punktet i 2007. På intet annet punkt felte utvalget så mange ganger. Også den foreløpige fellingsstatistikken for 2008 toppes av brudd på den samtidige imøtegåelsesretten. (11 fellinger til og med september-møtet).

Unødvendig slumsing

Det er i virkeligheten ganske enkelt å unngå slike fellinger: Det er ikke ethvert angrep som utløser retten til samtidig imøtegåelse. Det må dreie seg om "faktiske opplysninger", om sterke beskyldninger av håndfast karakter. Man behøver ikke å innhente samtidig kommentar til personkarakteristikk eller sterke verdiutsagn. Slike angrep utløser derimot rett til tilsvarende fra den angrepne, i tråd med Vær Varsom-plakatens pkt. 4.15.

Det holder ikke å ringe til noen og fortelle at "du i morgen blir angrepet i vår avis", eller i høyden presentere vedkommende for et løst sammendrag av angrepet. Det er de konkrete påstandene den angrepne skal ha anledning til å forsvare seg mot.

Naturligvis fins det gråsoner mellom beskyldninger, som utløser imøtegåelsesretten, og karakteristikk, som ikke gjør det. Men jeg kan ikke se en eneste grunn til at pressefolk ikke skal sørge for å være på den sikre siden. PFU har sagt at beskyldninger om "manipulasjon, hersketeknikk og maktarroganse" rammes av plikten til å innhente samtidig kommentar.

Det er en selvfølge at jo sterkere beskyldningene er, jo sterkere må også redaksjonene bestrebe seg på å få den angrepne i tale. Den samtidige imøtegåelsesretten oppheves ikke ved at den angrepne ikke umiddelbart ringer tilbake, men ved at han eller hun nekter å uttale seg.

Og dessuten; også bruddene på pkt. 3.2, der det blant annet heter: *"Vær kritisk i valg av kilder, og kontroller at opplysninger som gis er korrekte"*, ville bli vesentlig færre dersom redaksjonene sluttet å slumse på den samtidige imøtegåelsesretten.

Del C

Åpenhet

Ny innsynslov – på tide å våkne?

Av Kristine Holm

Det er mye kritisk å si om den nye offentlighetsloven. Men dersom ting skal bli bedre, må journalister først og fremst begynne å gjøre det de er best til; ikke å ta et nei for et nei.

Kulturstiftelser, interkommunale selskap, statlige selskap, anbudsdokumenter, søkerlister, dokumenter som utveksles mellom bydeler eller fylkeskommuner, rettsaksdokumenter, ekspertuttalelser og faglige vurderinger. Dette er noen av de områdene den nye offentlighetsloven skal gi mer innsyn på. Dette, sammen med regler som skal sikre raskere og bedre behandling av innsynskrav, skal totalt sett føre til en mer åpen forvaltning. Er det nok til at pressen våkner opp fra offentlighetsdvalen?

I sommer avdekket Aftenposten at det var blitt mer hemmelighold med rødgrønn regjering¹³. I følge oppslaget unntas nesten hver fjerde sak fra offentlighet. Den samme regjeringen som ved flere anledninger har frontet åpenhet og innsyn som grunnleggende og nødvendige verdier i dagens samfunn, mener altså at hver fjerde sak de holder på med ikke tåler dagens lys.

Samtidig kommer Stortingets ombudsmann med sin dom over norske forvaltning: ”Holdningen er at mest mulig bør unntas fra offentlighet. Man har ennå ikke maktet å skape den holdningsendring i forvaltningen som innføringen av offentlighetsprinsippet tok sikte på”, uttaler Sivilombudsmannen til Aftenposten¹⁴.

Med andre ord: Offentlighetsloven, som ble innført i 1970 og som altså vært gjeldende rett i 38 år, fungerer fremdeles ikke etter planen. Hvordan kan man i det hele tatt håpe på at den nye loven ikke bare skal få forvaltningen opp på et nivå som tilfredsstiller gjeldende lov, den skal føre til en praksis som er *bedre* enn det dagens lov forutsetter?

Mangel på kunnskap – hos hvem?

Sivilombudsmannen påpeker manglende kunnskaper i forvaltningen. Den jevne saksbehandler unntar fordi han ikke vet bedre. Offentlige dokumenter holdes tilbake uten lovhjemmel eller en gjennomtenkt begrunnelse, men av frykt for å gjøre feil.

Hva gjør vi? Vi har alltid klagerett. Alle avslag etter offentlighetsloven kan påklages til det ”nærmeste overordnede organ”. For kommuner og tilhørende organer, betyr dette fylkesmannen. En gjennomgang av årsmeldingene for 2007 til et tilfeldig utvalg fylkesmenn, gir følgende statusrapport: Fylkesmannen i Vestfold behandlet fem klager over avslag på innsyn¹⁵, Fylkesmannen i Telemark behandlet ”et fåtall” klagesaker¹⁶, Fylkesmannen i Nord-Trøndelag behandlet én sak¹⁷, mens Fylkesmannen i Sør-Trøndelag oppgir at de behandlet ”en del saker etter offentlighetsloven”¹⁸.

¹³ Aftenposten 9 juni 2008,

¹⁴ Aftenposten, 3 juli 2008

¹⁵ Fylkesmannen i Vestfolds årsrapport for 2007, s. 60 punkt 64

¹⁶ Fylkesmannen i Telemarks årsrapport for 2007 s. 26 punkt 64

¹⁷ Fylkesmannens i Nord-Trøndelags årsrapport for 2007, s. 86 punkt 64

¹⁸ Fylkesmannen i Sør-Trøndelags årsrapport for 2007, s. 50 punkt 64

På toppen ligger Fylkesmannen i Oslo og Akershus, som oppgir i et brev til Sivilombudsmannen at de i 2007 mottok 15-20 klager over manglende innsyn i dokumenter. Vi snakker om et embete med 23 kommuner og over 100 redaksjoner.

Pressen, som i henhold til Vær varsom-plakaten skal verne om offentlighetsprinsippet og aldri gi etter for noen som vil hindre fri informasjonsformidling, og som i alle andre tilfeller sjelden tar nei for et nei, godtar altså ukritisk svar fra forvaltningen om at saken er unntatt offentlighet.

På tide å våkne? På tide å lære seg den nye loven? Her kommer en kort oppsummering av hva dere trenger å vite:

Lovfestet mål om åpenhet

I motsetning til den tidligere loven, inneholder den nye offentlighetsloven en bestemmelse som oppsummerer hvilke hensyn loven skal verne. I § 1 fastslås det at loven skal legge til rette for en åpen og gjennomslutlig forvaltning for å styrke informasjons- og ytringsfriheten, demokratiet, rettssikkerheten, tillitten til det offentlige og kontrollen fra allmennheten.

Formålsparagrafen kommer som en naturlig følge av en samfunnsutvikling der det anses både ønskelig og nødvendig at så mange som mulig deltar i samfunnsdebatten. Videre bygger den på en erkjennelse av at deltagelse krever kunnskap, og at kunnskap krever innsyn. Dette understrekes også av Stortinget:

”Komiteen understreker at åpenhet skal være utgangspunktet, da det sikrer befolkningen medvirkning og innsyn i demokratiske prosesser. Dette bidrar igjen til bedre kontroll av myndighetsutøvelse og økt tillit i befolkningen.”¹⁹”

Gjennom dette har forvaltningen en lovfestet plikt til å vektlegge behovet for opplæring og innsikt, i vurderingen av om dokumenter skal offentliggjøres. Denne type argumenter må brukes aktivt når en krever innsyn. Hvis kommunen unntar dokumenter som interne fordi de inneholder faglige vurderinger fra et rådgivende organ, vil innsyn i disse falle inn under selve kjerneområdet av de hensyn offentlighetsloven er satt til å verne. Dermed må en stille strengere krav til begrunnelsen enn det faktum at dokumentene kan unntas fra offentlighet, for eksempel fordi de er ”interne”.

Innsyn i selskaper og stiftelser – offentlighet skal følge pengene

Den nye loven vil gjelde for flere organer enn før. Mens den gamle loven etter sin ordlyd kun gjelder for ordinære forvaltningsorganer, vil den nye loven etter § 2 gjelde for alle organer som er en del av forvaltningen, uavhengig av organsiering. I stedet for at organisering får avgjørende betydning for innsynsspørsmålet, innføres et egentlig ganske selvsagt prinsipp om at offentlighet skal følge pengene. Dette er en helt nødvendig følge av at stadig flere offentlige oppgaver organiseres i aksjeselskaper eller stiftelser, og også langt på vei en kodifisering av gjeldende praksis²⁰. Dette betyr at avgjørelsen fra den gamle loven, kan brukes som argumenter i vurderingen av om et selskap omfattes av den nye loven.

Bestemmelsen sier at alle offentlige eide selskaper og stiftelser vil omfattes av loven når stat eller kommune har *avgjørende innflytelse på eiersiden*. Sistnevnte betyr at stat eller kommune

¹⁹ Innst.O.nr.41(2005-2006)

²⁰ NOU 2003:30 s. 18

enten sitter som hovedrepresentant i styret eller øverste organ (§2 c), eller har avgjørende innflytelse gjennom oppnevning av styrerepresentanter/representanter i øverste organ (§2 d). Det er den samlede innflytelsen som er avgjørende, det vil si at hvis flere representanter fra stat eller kommune har eierandeler i samme selskap, feks i interkommunale selskap, legges den offentlige eierandelen sammen. *Hoveddelen* betyr mer enn halvparten²¹.

Dette vil åpne dører til institusjoner som fram til nå har kunnet drive en selvstyrt informasjonsformidling. Ikke minst får kulturjournalister muligheten til å utforske nye arenaer. Ta for eksempel stiftelsen Olavfestdagene i Trondheim. En stiftelse som mottar statsstøtte, og som har et styre som hovedsakelig består av representanter fra stat og kommune²². Nylig kom det fram at stiftelsen hadde et underskudd på 6,8 millioner kroner etter årets festival²³. En uavhengig kontroll av stiftelsen gjennom offentlig innsyn kunne ha avdekket dette tidligere. Stiftelsen vil mest sannsynlig omfattes av den nye loven.

Andre type selskaper som vil kunne omfattes av loven, er kommunale, fylkeskommunale eller statlige nettselskaper, renovasjonsfirmaer, strømleverandører, havnevesen, transportfirmaer og lignende. Dette er et felt som til nå har vært vanskelig tilgjengelig, ikke minst på grunn av stor usikkerhet rundt hva som egentlig gjelder. En klargjøring her er derfor på høy tid, og vil forhåpentligvis flytte fokus fra en kamp om å slippe å følge loven, til reelle vurderinger om det finnes et legitimt og saklig behov for å gripe inn i allmennhetens innsynsrett. Et slikt fokusskifte vil mest sannsynlig også gavne de aktuelle selskaper.

Et eksempel på et selskap som har brukt mye tid og penger på å hindre innsyn, er Stor-Oslo lokaltrafikk AS (SL), det som i dag heter Ruter AS. I 2007²⁴ konkluderte Fylkesmannen i Oslo og Akershus med at SL måtte regnes som et organ for kommunen, og dermed underlagt lov om offentlighet. Avgjørende for vurderingen var at selskapet var 100 % offentlig eid (delt mellom Oslo kommune, Akershus fylkeskommune og staten), at det hadde et definert samfunnsformål, at selskapet var i en monopolsituasjon og at fylkeskommunen bestemte takstene. Det kan ikke være noen tvil om at Ruter AS også vil omfattes av den nye offentlighetsloven.

Unntak på grunn av konkurranse

Det gjelder to unntak fra regelen om innsyn i offentlig eide selskaper, begge begrunnet med konkurransemessige hensyn:

For det første gjelder ikke loven for organer som *hovedsakelig* driver næring i *direkte konkurranse* med og på *samme vilkår* som private.

Dette betyr at selskaper som Telenor og StatoilHydro AS vil falle utenfor lovens virkeområde, selv om staten har avgjørende innflytelse på styret. Dette skal ifølge forarbeidene til loven være en naturlig konsekvens av regjeringens eierskapspolitikk, som bygger på et klart skille mellom forretning og forvaltning, og at offentlig forretningsvirksomhet skal kunne drives mest mulig likt som privat virksomhet²⁵.

²¹ Ot.prp.102 (204-2005) s. 34

²² www.olavsfestdagene.no

²³ Adresseavisen.no 11.9.08

²⁴ Sak 2007/28392, innklaget av Akershus Amtstidende

²⁵ Ot.prp.102 (2004-2005) s34

Dette er en snever unntaksbestemmelse, og vilkårene skal tolkes strengt²⁶. Det avgjørende er om hele virksomheten sett under ett *hovedsakelig* driver sin virksomhet i direkte konkurranse og på samme vilkår med private. Isåfall vil hele virksomheten være unntatt fra offentlighetsloven, også den mindre delen av virksomheten som ikke er konkurranseutsatt. Motsatt vil hele virksomheten falle inn under offentlighetsloven, også den mindre delen som er konkurranseutsatt, hvis hoveddelen av virksomheten ikke er konkurranseutsatt. Dette er en endring av gjeldende praksis som bygger på at en virksomhet kan deles ut i fra hvilken del av virksomheten er konkurranseutsatt²⁷.

Direkte konkurranse stiller krav om nærhet. Virksomheten må være utsatt for konkurranse i sitt eget marked. For eksempel vil konkurranse fra Sandefjord Lufthavn Torp AS neppe oppfylle kravet til ”direkte konkurranse” overfor Oslo Lufthavn Gardermoen AS, ettersom de to lufthavnene har ulike kundegrunnlag, og Torp har langt færre destinasjoner enn Gardermoen²⁸. Med andre ord; de konkurrerer i ulikt marked.

Konkurranse fra Internett regnes heller ikke som direkte konkurranse overfor en aktør som har monopol på tjenesten i Norge²⁹.

Konkurranse fra andre virksomheter som omfattes av offentlighetsloven, regnes ikke som direkte konkurranse. Begrunnelsen for unntaket, at aktørene skal konkurrere på like vilkår, forsvarer ikke unntak for denne type virksomheter.

På samme vilkår stiller krav om reell konkurranse. Dersom en virksomhet mottar statsstøtte eller andre subsidier, konkurrerer den ikke på like vilkår som andre private aktører. For eksempel vil et treningstudio som får disponere lokaler gratis fra kommunen, ha en fordel som private aktører ikke har, og som gjør at de konkurrerer med ulike forutsetninger. Denne type virksomheter faller dermed utenfor unntaket.

For det andre vil det komme en forskrift til offentlighetsloven som unntar enkelte virksomheter som faller inn under lovens virkeområde. Forskriften er d.d. ikke fastsatt, men innkomne høringsuttalelser viser at flere virksomheter har bedt om å unntas gjennom forskrift. Her er det grunn til å minne om Stortingets klare signaler om bruk av denne forskriften:

*”Flertallet understreker samtidig at vilkårene for å unnta rettssubjekter etter disse hjemlene er strenge. Flertallet forutsetter at forskriftshjemlene blir praktisert i tråd med vilkårene og de føringer som for øvrig er gitt i proposisjonen, slik at ikke lovens hovedregel om at selvstendige rettssubjekter som det offentlige har en dominerende innflytelse over, blir uthulet gjennom forskrifter”*³⁰.

Utstrakt bruk av denne forskriften vil derfor være i strid med Stortingets forutsetninger og intensjoner.

Bindende klagevedtak

Dersom en klageinstans avgjør at en virksomhet er omfattet av offentlighetsloven, vil denne

²⁶ Ot.prp. 102 (2004-2005) s 116, Innst.O.nr 41 (2005-2006) pkt 2.3.

²⁷ Se feks Sivilombudsmannens uttalelse i sak 2006-03-13 Offentlighetslovens virkeområde i forhold til Nedre Romerike vannverk AS

²⁸ Ot.prp. 102 (2004-2005) s.116

²⁹ Ot.prp. 102 (2004-2005) s 116

³⁰ Innst. O. Nr. 41 (2005-2006) pkt 2.3.

avgjørelsen være bindende for framtidige saker³¹. Dette vil si at virksomheten ikke lenger kan hevde å ikke være underlagt offentlighetsloven. Det kan derfor være lurt å sjekke om det finnes en tidligere avgjørelse som avklarer spørsmålet hvis et selskap hevder det ikke er underlagt offentlighetsloven.

Konsekvenser av å falle inn under lovens virkeområde

Når et selskap omfattes av offentlighetsloven, betyr dette også plikt til å ha arkiv og en offentlig journal som oppdateres fortløpende. For mange virksomheter er dette en helt ny situasjon som krever både ny kunnskap og nye rutiner. Her har pressen en viktig oppgave foran seg, både ved å følge opp at det føres journal, og at journalen føres i henhold til lovfestede krav til innhold og utforming³².

Mer åpenhet rundt rettsaksdokumenter og i domstolene

Den nye loven styrker innsynsretten i rettsaksdokumenter som befinner seg hos forvaltningen, og i dokumenter tilknyttet domstolenes forvaltningsoppgaver.

§ 2 fjerde ledd gir deg rett til innsyn i alle dokumenter forvaltningen utarbeider og mottar som part i en rettssak (prosesskriv, stevninger osv). Dette er en klar forbedring, ettersom gammel lov ikke gjaldt for saker som ”behandles etter rettspleielovene”.

Selv om den nye loven også inneholder en unntaksbestemmelse i § 18 for dokumenter som utarbeides og mottas i en rettssak, skal dokumentene nå framgå av den offentlige journal, og innsyn må vurderes konkret i lys av prinsippet om meroffentlighet. Dette skal gi innsyn i alle tilfeller der det ikke er et reelt behov for å unnta, eller der offentlighetens interesse i å få innsyn, veier tyngre enn forvaltningens behov for å unnta dokumentene.

Videre lovfestes retten til innsyn hos domstolene i saker som ikke reguleres av rettspleieloven, det vil si de som er tilknyttet domstolenes forvaltningsoppgaver. Dette vil for eksempel gjelde dokumenter om ansettelse, personaladministrasjon, internadministrasjon, vigsler og notarialforretninger.

I loven åpnes det for at andre oppgaver som domstolene har etter rettspleielovene, underlegges offentlighetsloven gjennom forskrift. I forskriftsutkastet er det foreslått at saker om gebyrfastsetting, salærfastsetting til forsvarere i straffesaker, prosessfullmektiger og sakkyndige, skal underlegges innsynsreglene³³.

Unntak for *opplysninger* - skjerpet krav om meroffentlighet

Den nye loven inneholder mange av de samme unntakene som den gamle. Hovedforskjellen er likevel at unntakene gjennomgående er knyttet til *opplysninger* og ikke hele dokumenter. Dette er en bevisst taktikk for å tvinge forvaltningen til å praktisere *meroffentlighet* - at man ikke unntar mer enn det er grunnlag og behov for. En konsekvens av dette er at forvaltningen i større grad enn før blir nødt til å sladde dokumenter i stedet for å unnta hele. Dette gjelder blant annet unntak av hensyn til rikets sikkerhet, forvaltningens økonomi, lønns og

³¹ Lov av 19.05.2006 nr. 16: Ny offentlighetslov, §32 (1) første pkt og Ot.prp. nr. 102 (2004-2005) s.153

³² Arkivlovens § 5 og 6, arkivforskriften § 2-6, 2-7-

³³ Jf Høring – forskrift til den nye offentleglova, § 3

personalforvaltning, utenrikspolitiske interesser og unntak av hensyn til en effektiv og gjennomføring av kontrolltiltak.

I tillegg er bestemmelsen om meroffentlighet styrket ved at man i § 11 i loven har tatt inn det som følger av praksis i dag – at forvaltningen bør frigi opplysningene dersom hensynet til offentlig innsyn veier tyngre enn behovet for unntak. Her skal det altså foretas en avveining mellom offentlighetens behov for innsyn i opplysningene, og behovet for å unnta dokumentet.

Mer åpenhet rundt offentlige innkjøp (anbudsdokumenter)

I 2007 konkluderte Klagenemnda for offentlige anskaffelser med at Justis- og politidepartementet brøt regler om offentlig innkjøp da det inngikk avtale om levering av 10 000 Sepuratelefoner, en avtale til en verdi av 100 millioner kroner. I en foreløpig rapport fra Kommunerevisjonen konkluderes det med at Energigjenvinningsetaten i Oslo kommune hadde brutt anbudsreglene i åtte av ti tilfeller.

Klagenemnden for offentlig anskaffelser mottar i snitt 15 klager hver måned over brudd på anbudsregelverket³⁴. I 2007 behandlet nemnda 91 saker på kommuner og fylkeskommuner, og 32 på ulike helseforetak. Av disse endte 57 av sakene mot kommunen og fylkeskommunen med brudd, mens det i helseforetakene ble konstatert 27 brudd. Resten av klagenes gjaldt i hovedsak klager på statlige organer, som statens vegvesen, Forsvaret, NAV og universiteter, samt interkommunale selskap og aksjeselskap underlagt offentlig kontroll³⁵.

Tallene taler for seg – reglene som skal sikre best mulig pris og kvalitet på offentlige tjenester, brytes ofte.

Fram til nå har forvaltningen kunnet unnta opplysninger om anbudsrunder ved hjelp av en unntaksbestemmelse i forskrift til offentlighetsloven³⁶. Denne unntaksbestemmelsen erstattes med en ny regel i offentlighetsloven om offentlighet etter avsluttet anbudsrunde. Etter den nye lovens § 23 tredje ledd kan opplysninger om tilbud og protokoll tilknyttet anbudsrunder, bare unntas fram til valg av leverandør er gjort. Dette betyr at etter avsluttet anbudsrunde, før inngått kontrakt, gjelder ikke noe særskilt unntak etter offentlighetsloven for disse opplysningene. Bestemmelsen forankres i et uttalt mål om mer åpenhet rundt disse opplysningene for å sikre en uavhengig kontroll. Stortingets behandling av lovforslaget, levner ingen tvil:

”Flertallet mener at dagens regelverk gir for stort rom for å gjøre unntak for dokumenter som gjelder offentlige anskaffelser og er tilfreds med den vesentlige utvidelse av innsynsretten som forslaget legger opp til. Flertallet viser til at offentlige anskaffelser i dagens Norge utgjør over 200 mrd. kroner årlig, og at økt innsyn kan bidra til å sikre kontroll med at disse midlene blir effektivt brukt. (...) Flertallet ser det som særlig viktig at økt offentlighet vil kunne være et effektivt virkemiddel til å bekjempe korrupsjon og annen økonomisk kriminalitet i forbindelse med offentlige anskaffelser³⁷.

³⁴ www.kofa.no – statistikk

³⁵ Årsrapport KOFA, 2007

³⁶ FOR 1986-02-14 nr 351: Forskrift til offentlighetsloven. Delegering av myndighet. Punkt V,12

³⁷ Innst.O.nr 41 (2005-2006)

Fremdeles ingen privatsak å søke rådmannsstilling

I motsetning til hva mange kommuner og fylkesmenn tror, så er ikke det å søke ny jobb en privatsak. Hovedregelen er fullt innsyn i søkerlisten til stillinger i det offentlige, og hemmelighold krever bedre begrunnelser enn at søker har bedt om konfidensialitet.

Sivilombudsmannen har gjentatte ganger slått ned på manglende åpenhet rundt hvem som har søkt ledende stillinger i det offentlige³⁸. I uttalelsene legges særlig vekt på muligheten til å kontrollere at det ikke tas utenforliggende eller usaklige hensyn ved ansettelse i det offentlige, og borgernes tillitt til å at forvaltningen ikke har noe å skjule. Dette var for eksempel et vesentlig poeng da Sivilombudsmannen, på eget initiativ etter et oppslag i Helgeland Arbeiderblad, kritiserte Vefsn kommunes for å ha unntatt 15 av 21 navn fra søkerlisten til stillingen som ny rådmann³⁹.

Den nye loven inneholder to viktige regler i § 25 annet ledd som skal sikre mer åpenhet for søkerlister:

For det første skal det i alle stillingsannonser varsles at søkerlisten kan bli offentliggjort, selv om søkeren ber om å bli unntatt. For det andre skal det i en offentlighetsvurdering legges særlig vekt på om stillingen er av allmenn interesse. Dette vil selvsagt gjelde rådmannsstillinger, men også stillinger som kommunesjef⁴⁰ og andre ledende stillinger i det offentlige. Samlet utgjør dette et krav fra Stortinget om at terskelen for å unnta navn fra søkerlister skal heves.

Nye muligheter til sammenlignede journalistikk

Den nye lovens § 9 gir oss rett til opplysninger som finnes hos organet selv om de ikke eksisterer i et eget dokument. Kravet er at opplysningene er lagret i databaser hos organet, og at de kan samles med enkle framgangsmåter. Prinsipper er det samme som det som gjelder i dag for utarbeidelse av søkerlister.

Denne bestemmelsen, sammen med § 28 annet ledd, som gir rett til innsyn i ”saker av en bestemt art”, innebærer en oppmykning av den gamle lovens strenge krav om at innsyn må gjelde ”en bestemt sak”. Bestemmelsene vil til sammen gi oss tilgang til opplysninger vi tidligere ikke har hatt krav på, og vil gjøre det vesenlig lettere å drive sammenlignende, analytisk journalistikk. For eksempel kan man be om oversikt over antall tjenestereiser i flere departement, en oversikt over branttilløp det siste året i flere kommuner, oversikt over hvor mange kvinner som mottar kunststipend sammenlignet med menn, oversikt over utslipp etter forurensningsloven og lignende.

Mer innsyn i interne dokumenter – skadekrav

Den nye loven griper også inn i en mye brukt unntakshjemmel – unntak for *interne dokumenter*.

For dokumenter som kommer utenfra, men som kan unntas fordi de er innhentet fra et underordnet eller rådgivende organ til bruk for organets interne saksforberedelse, innføres et

³⁸ Sak 2008/260 Innklaget av Sandefjords blad og sak 2007/1748 Innklaget av Haugesunds Avis

³⁹ sak 2005/1772

⁴⁰ sak 2004/3100 Kommunalsjef i Gausdal kommune, innklaget av Avisen Gudbrandsdølen Dagningen

skadekrav i § 15. Det følger klart, både av forarbeidene til loven og Stortingets behandling av loven, at formålet med å innføre et skadekrav er å gjøre det vanskeligere å unnta denne type interne dokumenter⁴¹.

Skadekravet ligger i følgende formulering i loven: Når det er nødvendig for å ”sikre forsvarlege interne avgjerdsprosessar” og ”forsvarleg ivaretaking av det offentlege sine interesser⁴²”.

Dette skal forstås slik at unntak bare kan nektes hvis det er en reell fare for at offentlighet vil skade den interne avgjørelsesprosessen eller offentlige verdier hos det organet som har mottatt dokumentet. I likhet med det som gjelder i dag, er det altså kun hensynet til saksbehandlingen eller forvaltningen av offentlige verdier som skal vernes, ikke forvaltningsorganet selv. Dersom dokumenter unntas som interne, bør en derfor be om en nærmere angivelse av på hvilken måte innsyn skader saksbehandlingen eller offentlige interesser.

Mer åpenhet i kommuner og fylkeskommuner

Den andre hovedforskjellen står i § 16 siste ledd, og gjelder for dokumenter som verserer innad i kommuner og fylkeskommuner, som fram til nå har kunnet unntas som interne dokumenter.

Etter den nye loven vil enheter innad i kommuner og fylkeskommuner, ikke kunne unnta dokumenter som interne på områder der de har det som i loven kalles ”selvstendig avgjørelsesmyndighet”. Det vil si selvstendig ansvar gjennom delegert myndighet. Det vil for eksempel gjelde bydeler, kommuneråd, sykehus, skoler og barnevernsinstitusjoner, som på områder som barnehagefordeling, tildeling av bostøtte, pasientbehandling, opplæring og lignende har fått delegert ansvar. I saker som gjelder dette ansvarsområdet, og som sendes til eller fra enheten, kan en ikke benytte unntaket for interne dokumenter. For eksempel vil Sagene bydel ikke kunne unnta et dokument om tildeling av bostøtte som er sendt til sentraladministrasjonen i kommunen, som internt. Denne type dokumenter vil også måtte oppføres i enhetens offentlige journal.

Hensikten er god, men her har Justisdepartementet overgått seg selv i å utforme vanskelig tilgjengelige lovtekster. Desto viktigere er det å bruke fornuften når en skal prøve å forstå regelen. Hvis en tar utgangspunkt i det grunnleggende prinsippet om at det skal gis innsyn der det er et særlig behov for kontroll, vil dette i hvert fall gjelde saker der enheten har selvstendig ansvar.

Raskere, bedre og mer effektiv klagebehandling

Klagereglene i kapittel 4 i den nye loven inneholder flere endringer som skal sikre en bedre og raskere saksbehandling. Hvis man ber om det.

For det første kan du innen tre uker etter du har mottatt et avslag, kreve en nærmere begrunnelse avslaget⁴³. Begrunnelsen skal være skriftlig og angi de hovedhensynene som har vært avgjørende for avslaget.

⁴¹ Ot.prp.102 (2004-2005) s 133, Innst.O.nr.41 punkt 2.5.

⁴² Ny offentlighetslov § 15 først og annet ledd

⁴³ Ny offentlighetslov § 31 annet ledd

For det andre vil innsynskrav som ikke besvares innen 5 arbeidsdager regnes som avslag, og du kan kreve at klageinstansen sørger for behandling av kravet⁴⁴. Dette gjelder imidlertid ikke når kongen i statsråd er klageinstans, det vil si når departementet ikke svarer, men er likevel en klar forbedring av det som gjelder i dag.

For det tredje kan du nå kreve en klageinstans vedtak om innsyn, tvangsgjennomført. Dette følger av bestemmelsen om at klageinstansens vedtak utgjør et ”særlig tvangsgrunnlag⁴⁵”. Det betyr at en ikke trenger å gå til domstolene for å kreve gjennomføring av vedtaket, men heller be namsmannen om hjelp⁴⁶. Retten til tvangsgjennomføring gjelder overfor kommuner, fylkeskommuner og rettssubjekt som omfattes av loven.

Det er mye negativt å si om den nye loven. Norsk Presseforbund har i likhet med flere andre presseorganisasjoner gjentatte ganger gitt uttrykk for at loven er alt for defensiv, har alt for mange unntak og at den ikke samsvarer med uttalte mål fra flere regjeringer og enda flere statsråder, om et styrket offentlighetsprinsipp. Ikke minst er det rettet mye kritikk mot at det ikke er ryddet opp i en svakt begrunnet regel om at journalføring av interne dokumenter, er frivillig.

Dette er forhold som vi vil fortsette å kritisere, som vi vil fortsette å jobbe målrettet for å få til endringer av. Men det er ikke her hovedproblemet ligger. Hvis det skal være noe poeng i å jobbe for en bedre lov, er pressen nødt til å begynne å bruke den. Brudd på offentlighetsloven blir ikke oppdaget hvis ikke noen sier i fra, og her svikter pressen daglig. Det er på høy tid å sette ned foten for en utvikling der alt som kommer ut i pressen, er en del av forvaltningens kommunikasjonsstrategi. Så gjør det pressefolk vanligvis kan best; slutt å ta nei for et nei.

⁴⁴ Ny offentlighetslov § 32, annet ledd

⁴⁵ Ny offentlighetslov § 32, siste ledd

⁴⁶ Lov om tvangsfullbyrdelse kap.13

Åpenhet og legitimitet

Av Terje Angelshaug

Ved å åpne seg for leserne og skape dialoger med dem, vil redaksjoner oppleve støtte for den gode journalistikken. Lesere kan bli viktige alliansepartnere for sjefredaktører som tar dem på alvor.

Norsk Presseforbund opprettet i 1971 sitt offentlighetsutvalg. Med bakgrunn i offentlighetsloven som ble vedtatt året før, var, og er det fortsatt, utvalgets oppdrag å bidra til mer åpenhet i samfunnet.

Nå, nesten 40 år etter at utvalget ble dannet, er pressen i ferd med å innse at kravet om åpenhet også bør gjelde pressen selv. Noen medieledere påpeker riktignok at mediehus er privateide virksomheter og derfor ikke underlagt offentlighetsloven. Slike synspunkter kommer gjerne fra enledere, og de har kanskje problemer med å holde orden på de to hattene sine. I alle fall avslører disse lederne, etter min mening, manglende evne til å forstå pressens rolle i et åpent demokratisk samfunn, pressens behov for legitimitet og samfunnets krav på kunnskap om en bransje som subsidieres med milliardbeløp hvert år.

Pressen kan ikke lenger forlange samsvar mellom ord og handling av alle andre makthavere i samfunnet enn pressen selv. Medienes rop om meroffentlighet blir langt mer troverdig den dag pressen inviterer seere og lesere inn i sine lukkede rom der prioriteringer avgjøres, vinklinger velges og den journalistiske logikk praktiseres.

Den siste tiden har kritikere av pressen igjen reist spørsmålet om ikke tiden er inne til å opprette et statlig medieombud og om det er grunn til å opprettholde produksjonstilskuddet og momsfriftaket for dagsaviser og tidsskrifter. Tanker som disse blir selvsagt unisont fordømt av pressen selv, men jeg håper redaktører landet rundt tenker gjennom hvorfor slike forslag igjen blir fremmet.

En uavhengig presse har en viktig funksjon i folkestyret. Den skal gi sine lesere og seere balansert og viktig informasjon som setter dem i stand til å fylle sin rolle som frie borgere i et åpent og demokratisk samfunn. Forslagene om å frata pressen noen av dens privilegier, dukker opp fordi mange mener mediene ikke fyller denne oppgaven godt nok i dag. Ikke minst lar mange seg provosere av redaksjonenes manglende evne og vilje til å møte kritikk med åpenhet. Taushet har lenge vært redaksjoners strategi i møte med kritikk. Det fungerte i en tid da autoriteter ble respektert, men i dag, da alle pedestaller er ryddet, godtar ikke lesere og seere lenger at pressen overser dem.

De vil ha svar, og de har mange spørsmål. Hvilke verdier bygger pressen på? Hvorfor prioriterer den som den gjør? Hvilke bindinger har redaktører og journalister? Hvor mye vet journalister og redaktører om virkningen av egen journalistikk? Dette er bare et lite knippe av de utallige spørsmålene jeg har fått fra lesere i min tid som leserombud i Bergens Tidende. Lesere har gode spørsmål som fortjener svar, både av hensyn til leserne og pressen selv. Medienes organisasjoner viser en begynnende forståelse for dette. De innser kanskje at pressen bare kan beholde sine særretter gjennom en større grad av åpenhet omkring hvordan

de jobber og ydmykhet i forhold til de belastninger en uavhengig, kritisk journalistikk nødvendigvis påfører mennesker og miljøer.

Bukken og havresekken

Når misnøyen med journalistikken øker til et visst nivå, blir det alltid stilt spørsmål ved pressens selvdømmeordning. Selv om Pressens Faglige Utvalg (PFU) har en mer åpen praksis enn tilsvarende organer i andre land, er utvalgets sammensetning og arbeidsmåte lite kjent blant publikum. I et arbeid for å styrke tilliten til pressen og dens organer må det være viktig å skape større offentlighet og debatt om PFUs sammensetning, arbeid og avgjørelser.

PFU har syv medlemmer, fire fra pressen og tre fra allmennheten. Leder har alltid kommet fra pressen. Er dét selvsagt, og er det selvsagt at pressen skal ha flertall i utvalget? I Pressens Opinionsnämnd i Sverige er det like mange representanter fra pressen og allmennheten. Det britiske klageorganet, the Press Complaints Commission, har 17 medlemmer, åtte fra pressen og ni fra allmennheten. Hva har norsk presse å tape på at PFU utvides til åtte medlemmer, fire fra pressen og fire fra allmennheten? Dersom det, mot formodning, skulle oppstå stemmelikhet, avgjør lederens dobbeltstemme. Ledervervet kunne veksle mellom pressens og allmennhetens representanter, f.eks. i en to års turnus. Ved en slik sammensetning vil PFU få styrket troverdighet i forhold til publikum, og jeg tror ikke utvalgets avgjørelser ville ta skade av justeringen.

Pressens representanter velges blant Journalistlagets og Redaktørforeningens medlemmer. Vil du inn i PFU, må du, med andre ord, organisere deg. Jeg skal la det poenget ligge. Viktigere er det hvordan utvelgelsen av allmennhetens representanter skjer. Slik jeg har forstått praksis, er det generalsekretær Per Edgar Kokkvold som innstiller på disse tre representantene overfor styret i Norsk Presseforbund. Jeg er ikke i tvil om at han gjør et grundig arbeid, men for de utenforstående (og det er unektelig ganske mange) er prosessen svært lukket. Hvorfor ikke skape større åpenhet omkring rekrutteringen? Hvorfor ikke invitere relevante institusjoner, organer, organisasjoner etc. til å foreslå kandidater i full offentlighet og sørge for å få publisert skikkelig de som til syvende og sist blir valgt inn, og hvorfor nettopp de er funnet verdige? Kanskje man rett og slett gjennom annonser som presseforbundets medlemmer sponser, kan invitere allmennheten til å komme med forslag på kandidater?

Fagbladet Journalisten har overført på Web-TV fra behandlingen av noen saker i PFU. Det er et løfterikt initiativ. Utvalget har en utmerket holdning til åpenhet omkring sine møter så lenge åpenheten ikke rammer klagerne på noen måte. Denne muligheten bør utnyttes av det enkelte mediehus som er klaget inn. Når saker som egner seg for offentlighet kommer til behandling, bør det innklagede mediehus overføre behandlingen i utvalget på sine nettsider. Det vil være nyttig for redaksjonene å følge samtalene i PFU, og det vil gi interesserte blant publikum en mulighet til å få økt kunnskap om og forståelse for de etiske avveininger som gjøres i pressen og hvordan selvdømmeordningen fungerer i praksis.

Nettet er et vidunderlig redskap for formidling og dialog. Norsk Presseforbunds hjemmeside bærer ikke preg av at organisasjonen har tatt dette inn over seg. Den siden bør absolutt oppgraderes slik at den interesserte allmennhet kan få svar på sine spørsmål om presseetikk og bli invitert til å kommentere avgjørelser i PFU.

Lyspunkter

Uansett hva bransjens organisasjoner gjør for å åpne seg for publikum, så avgjøres pressens rykte først og fremst av hvordan folk opplever de enkelte redaksjoner. Norsk

Redaktørforening forsøker å få medlemmene til å åpne seg for sine lesere/seere. Men hittil har medlemmenes omfavnelse av åpenhet i mediene vært nølende, for å si det pent. Nå ser jeg imidlertid gryende tegn til et voksende engasjement. Åpenhet ble satt på dagsordenen på vårmøtet i 2008 og følges opp på høstens møte. Flere redaktører har kommet med lovende viljeserklæringer og noen har faktisk gjort noe. Jeg har ingen fullstendig oversikt, men registrerer at både Aftenposten og Stavanger Aftenblad har satt i verk tiltak for å gi lesere og nettbrukere større innsikt i det journalistiske håndverket. På vårens møte i Bergen ble det gjennomført et gruppearbeid der deltagerne ble utfordret til å foreslå konkrete tiltak for å bedre dialogen mellom sine redaksjoner og leserne.

Å presentere et eget samfunnsregnskap for leserne var et av forslagene som hadde mange tilhengere. Noen mente imidlertid at samfunnsregnskap ville bli «uinteressant». Ja, det kan utvilsomt lages uinteressant, men pressefolk er vel eksperter på å gjøre stoff leseverdig og interessant? Et samfunnsregnskap blir ingen «kioskvelter», men det bør kunne gi større forståelse blant interesserte lesere for hva den enkelte sjefredaktør legger av innhold i følgende sitat fra Redaktørplakaten: «Redaktøren skal ivareta ytringsfriheten og etter beste evne arbeide for det som etter hans/hennes mening tjener samfunnet. Dessuten kan et slikt regnskap danne et godt grunnlag for dialog med lesere om mediets samfunnsrolle, verdisyn og profil.

I Sverige har det alt lenge eksistert såkalte redaktørblogger der lesere kan diskutere journalistikk med ansvarlige redaktører. Alle mediehus bør opprette et tilsvarende forum for dialog med lesere/seere. Stavanger Aftenblad har gjort det. Jeg håper Redaktørforeningen setter seg et mål for når dette er gjennomført landet rundt.

Aftenposten har bestemt seg for å overføre fra sine evalueringsmøter på Web-TV. Denne nettløsningen gjør det mulig å invitere seere/lesere inn i pressens innerste gemakker med direkte overføringer. Nyhetsprogrammet Aktuellt på svensk TV har innført «øppen redaktion». De lager nettsider med video, bilder og tekst som omhandler hvordan de arbeider med programmet. Seere slipper selvsagt til med kommentarer. Kontrasten til norske forhold er slående. Hvordan arbeider NRK med spørsmålet om åpenhet og dialog? Rikskringkastingen har en sterkere forpliktelse enn noe annet medium til å tjene fellesskapet. Her opererer Kringkastingsrådet som kontrollorgan etter prosedyrer fra forrige århundre. Med medlemmer oppnevnt av storting og regjering og saksbehandling som ikke har tatt inn over seg den teknologiske revolusjonen vi nå opplever. Hvem vet hva som foregår i dette organet, og hvem bryr seg? Burde ikke pressens organisasjoner bidra til at «hele folkets kringkasting» inviterte sine brukere til en dialog som i sin form hørte dette århundre til?

Kritikere etterlyser en motmakt til mediene. Lovverket setter rammer for deres virksomhet. PFU gjør en innsats for å sikre et etisk nivå, ulike medier kritiserer også fra tid til annen hverandre, men det er lesere og seere som må danne den daglige motmakt i et system bygget på en «fri og uavhengig» presse. Da må publikum settes i stand til å fylle denne funksjonen. De må få kunnskap om redaksjonenes arbeid og de må slippe til i ærlige og åpne dialoger med dem som fyller mediene med innhold. Noen er redde for leser- og seermakt. Jeg kan ikke se noen grunn til den frykten. Det er langt større fare for den skjulte makten til eiere, kilder og journalister enn til den makt som ev. kan utøves gjennom dialoger i det offentlige rom. Større åpenhet vil gi mediene flere kontakter og bedre kunnskap om samfunnet de skal betjene.

Ordningen med leserombud som Bergens Tidende har hatt siden 2004, fikk ingen stor oppslutning i gruppearbeidet på Redaktørforeningens møte. Redaktørene ville selv være

«ombud» sa de. De ville ikke forvirre leserne/seerne med å innføre en slik stilling. Dersom noen tror at sjefredaktør kan være «ombud» har de fundamentalt misforstått hva som er kjernen i ordningen. En ordning med leserombud er jo etablert fordi redaktører representerer sine redaksjoner og forsvaret sine redaksjoner nesten uansett hva de gjør. Dette ser vi igjen og igjen. I den situasjonen er ombudet en garantist for at kritiske lesere blir hørt, at synspunktene deres når frem i lukkede eller offentlige sammenhenger. Etter over fire år i denne jobben er det ingen tegn på at BT-lesere er mer forvirret enn andre avisers lesere over hvem som bestemmer hva i et mediehus – kanskje snarere tvert imot. Jeg forstår likevel at ikke flere sjefredaktører oppretter leserombud. De har trolig innsett at en slik ordning ikke er fri for ubehag, og ubehag føler vel sjefredaktører flest at de har nok av i jobben.

Konklusjon

Vi er inne i en tid med store forandringer og usikkerhet, ikke minst opplever mange mediehus dette. Tradisjonsrike aviser har fallende opplag og nettutgavene er foreløpig ikke i stand til å skaffe de inntektene som avisannonser og opplagsinntekter hittil har gjort. Samtidig presser ambisiøse eiere på for å bedre driftsmarginene. Resultatet er nedbemanning og omorganisering. Faren er en videre kommersialisering av journalistikken. Hvis så skjer, vil leseres tillit til mediene synke ytterligere. Det er nemlig ikke riktig som noen hevder i debatter om kvalitet i journalistikken, at folk flest vil ha sex, sport, pupper og lår. Det store flertall av lesere vil ha aviser de kan stole på og som skriver om saker som angår dem. Ved å åpne seg for leserne og skape dialoger med dem, vil redaksjoner oppleve støtte for den gode journalistikken. Lesere kan bli viktige alliansepartnere for sjefredaktører som tar dem på alvor.

Jeg håper derfor at Norsk Redaktørforening legger det press den kan på sine medlemmer for at de gjennomfører et program for større åpenhet:

Innholdet i et program for åpenhet bør være:

1. En redaksjonell selvangivelse på nettet som for eksempel rommer:
 - a) Samfunnsregnskap som viser hvordan redaksjonene har fylt sin samfunnsoppgave. Regnskapet oppdateres årlig og gir rom for kommentarer og dialog med lesere.
 - b) Interne etikkregler for redaksjonen og PFU saker mediehuset har vært involvert i.
 - c) Liste over redaktører, redaksjonelle ledere, kommentatorer og anmeldere med deres bakgrunn og bindinger.
 - d) Liste over bedriftens sponsorvirksomhet
 - e) Redaksjonelle begrensninger som følge av rettighetsavtaler med f.eks. Norges Fotballforbund.
2. Redaktørblogg der redaktører svarer på spørsmål og kritikk fra lesere/seere.
3. Forpliktelse til ikke bare å publisere all saklig kritikk av journalistikken, men også besvare den.
4. Rutine på å forklare lesere/seere hvordan en har arbeidet med særlig vanskelige saker.
5. Bruk av Web-TV for å invitere lesere/seere til å overvære interne diskusjoner om journalistikk ol.

Redaktører hevder, med rette, at åpenhet vil gjøre samfunnet bedre. Foreløpig har de i all stillhet gjort et unntak for egne redaksjoner. Hvorfor er de så redde for å praktisere egne prinsipper? Jeg tror åpenhet i og om mediene vil gjøre journalistikken mer reflektert og mediekritikken mer relevant.

Lykke til.

Tenk på et tall – men bare tenk...

Av Arne Jensen

Strengt tatt burde vi – uten fare – kunne gå rundt med fødselsnummeret vårt inngravert i pannen, synlig for alle og enhver. I stedet har vi nå en debatt hvor fødselsnumre omtales nærmest som noe av det hemmeligste vi har. Det er en debatt på villspor..

En av høstens mest forvirrende – og forvirrede – debatter, kom i kjølvannet av Skattedirektoratets utsendelse av komplette skattelister til åtte norske redaksjoner – med fullstendige fødselsnumre på skatteyerne.

Utsendelsen av skattelistene var i utgangspunktet helt i tråd med det systemet som trådte i kraft da den rød-grønne regjeringen gjorde om på Bondevik-regjeringens (2003) innstramming av publiserings-praksisen for skatteopplysninger. Inntil Bondevik og hans finansminister, Per-Kristian Foss fra Høyre sørget for å endre ligningsloven, hadde norske redaksjoner i en årrekke kunnet bestille og kjøpe komplette elektroniske skattelister. Bondevik-regjeringen endret dette, slik at man fra og med høsten 2003 (skatteoppgjøret for 2002) kun fikk tilgang til papirbaserte lister, samt at man i en tre ukers periode kunne gjøre enkelttoppslag på Skattedirektoratets hjemmesider.

Tilbake til det "gamle" systemet

I tråd med det de ga uttrykk for i Stortinget da loven ble endret av Bondevikregjeringen i 2003, sørget to av de tre regjeringspartiene – Arbeiderpartiet og SV (med Sp på slep) – for at loven ble reversert tilbake til det "gamle" systemet fra og med i fjor. Dermed var det igjen anledning til å kjøpe komplette skattelister elektronisk, og dermed også muligheter for å publisere disse elektronisk, for eksempel på nett. Det viktigste var imidlertid at redaksjonene igjen hadde fått et verktøy som i mange sammenhenger gir helt andre muligheter for å bedrive kritisk og analytisk journalistikk på skattesystemet. Blant annet kan man sammenligne inntektsutviklingen til ulike grupper, utviklingen i forskjeller mellom menn og kvinner, mellom ulike geografiske områder osv.

Utsendelsen av listene var altså helt i tråd med det som er den gjeldende rettstilstanden, med ett unntak: fødselsnumrene skulle i utgangspunktet ikke vært med. En av de endringene Bondevik-regjeringen sørget for, og som den nåværende regjering ikke reverserte, var at fødselsnumrene ble tatt ut av listene som pressen fikk tilgang til elektronisk. Dermed var sirkuset i gang.

Mediene samarbeidet

- Fødselsnummer kan ikke offentliggjøres, sa informasjonssjef i Datatilsynet, Ove Skaara til Nettavisen, og understreket i tillegg at "dette er opplysninger som kan misbrukes på det groveste, blant annet til identitetstyveri." - Du kan jo bare tenke deg den verdien disse opplysningene kan ha for kriminelle, sier Skåra.

Venstres leder, Lars Sponheim, fulgte opp og truet med mistillitsforslag (!) mot finansminister Kristin Halvorsen. Også dette i følge Nettavisen.

Skattedirektoratet gikk ut og henstilte til de redaksjonene det gjaldt om å levere tilbake cd'ene med listene som inneholdt fødselsnumre, noe de samme redaksjoner har gjort, med påfølgende rosende omtale fra Skattedirektøren. ”Dette er veldig redelig og korrekt håndtert av mediene. Vi setter pris på det samarbeidet vi har med mediene, og her har de vist et samfunnsansvar om informasjon som er kommet på avveie”, sa skattedirektør Svein Kristensen til Aftenposten.

Korttidsminneforeningen

Det nesten ingen har gjort noe poeng av er at det ikke er mange år siden ”alle” norske redaksjoner mottok skattelister med fødselsnumre, og at det på den tiden overhodet ikke ble betrakte som noe problem.

Computerworld, som også dekket saken, hadde klart å få inn en liten, men ganske vesentlig formulering i sin omtale av saken, en formulering som trolig er mer presis enn hva journalisten hadde sett for seg. De skrev nemlig – om fødselsnumre – at ”Det er i utgangspunktet ikke laget for å være et hemmelig nummer, men bruken av nummeret er blitt svært sentralt i mange tjenester som identifisering.”

Computerworlds journalist har delvis rett og delvis feil. Han har helt rett i at fødselsnumre i utgangspunktet ikke har vært ment å skulle være hemmelig. De er heller ikke hemmelige i dag, som jeg skal komme tilbake til. Derimot er han litt unøyaktig når han omtaler problemet som at fødselsnumre brukes til ”identifisering”. Det er nettopp *identifisering* fødselsnummeret skal brukes til. En slik bruk gjør det mulig for de som måtte ha noe med en eller annen Arne Jensen å gjøre i ulike sammenhenger, å forsikre seg om at man snakker om den samme Arne Jensen, nemlig han som bor i Fougstads gate 41A i Oslo og jobber i Norsk Redaktørforening.

Identifisering og legitimering

Problemet er at fødselsnummeret i dag kan brukes ikke bare til *identifisering*, men til *legitimering*, og dermed gi adgang til å gjøre mye forskjellig rart, for eksempel bestille mobilabonnementer eller sperre bankkort. Det er denne bruken som er problemet, og det er en bruk som banker, mobilselskaper og mange andre private aktører har tiltatt seg, uten at myndighetene har sørget for at de blir gjort oppmerksom på hvilket ansvar de pådrar seg dersom de legger seg på en slik praksis.

Det er helt riktig at min nettbank (DnBNOR) ber meg oppgi fødselsnummer når jeg skal logge meg inn. Det må til for at jeg skal kobles til riktig konto. Det finnes tross alt noen norske menn med navnet Arne Jensen. Men for å få *tilgang til kontoen* må det i neste omgang helt andre ting til. Tidligere var det tilstrekkelig med en kode fra en kodenøkkel for å få denne tilgangen, nå må jeg – heldigvis – også oppgi et personlig passord. Dermed er ikke fødselsnummeret så avgjørende i den prosessen.

Bjørn Remseth og Thomas Gramstad i Elektronisk Forpost Norge skrev i en kronikk i kjølvannet av saken at ”fødselsnumre er å regne som usikre, at man må gå ut fra at de ikke er hemmelige og at de ikke bør kunne brukes for å få tilgang til for eksempel å sperre bankkort over telefon. (...) Skattedirektoratets glipp er naturligvis alvorlig. Skattedirektoratet burde

ikke ha gjort dette. På den annen side er det også alvorlig at mange fortsatt lever i den villfarelse at personnummer er hemmelige, og at det er vanskelig å få tak i andres personnummer. Personnummer er i praksis ikke hemmelige, og det burde nå være demonstrert for all verden at de også er enkelt tilgjengelige.”

Her blander kronikkforfatterne fødselsnumre med personnumre (fødselsnummeret består av fødselsdato – med seks sifre – og et personnummer med fem sifre), men det er mindre viktig. Også de har skjønt hovedpoenget: Vi må slutte med å akseptere fødselsnumre som *legitimasjon*.

Staten taler med to tunger

I stedet for å ta inn over seg det faktum at fødselsnumre er laget nettopp for å kunne brukes av alle som har behov for å skille personer fra hverandre å foreta sikker *identifisering*, fortsetter den norske debatten på den grunnleggende feilaktige premiss at fødselsnummeret er *sensitiv informasjon*. Her må både Datatilsynet og mange andre ta et betydelig ansvar. I stedet for å be folk om å ”passe på” fødselsnummeret sitt, burde de bidra til en ansvarliggjøring – også økonomisk – av dem som fortsatt aksepterer fødselsnumre som *legitimasjon*.

Staten taler nemlig med to tunger i denne saken. Samtidig som fødselsnumre fremstilles – og til dels behandles – som noe sensitivt, har staten selv systematisert behovet for tilgang til fødselsnumre for ivaretagelse av sivile rettigheter. Dersom vi for eksempel ønsker å gjøre søk i de høyst offentlige Brønnøysundregistrene, blant annet rollesøk for å finne ut hvilke styreverv eller daglig leder-verv en person har i ulike selskaper, er fødselsnummeret nøkkelen til søket. Hvordan får vi tilgang til dette? Jo, ved å ringe folkeregisteret og be om det. Hvem som helst kan altså ringe Folkeregisteret i Oslo og be om fødselsnummeret til Arne Jensen, Fougstads gate 41A, si at man skal gjøre et søk i Brønnøysundregistrene, og få oppgitt mitt fødselsnummer. Alternativt – hvilket ikke er vanlig kunnskap selv blant journalister – kan man si at ”jeg skal bruke det i mitt arbeid med undersøkende journalistikk”. Alt dette står i et rundskriv fra det kongelige norske finansdepartement fra 1994. Det er selvsagt ingen ved Folkeregisteret som har muligheter til å vite om det faktisk er dette fødselsnummeret skal brukes til. Så hemmelig er altså fødselsnummeret.

For sikkerhets skyld: I forvaltningslovens § 13, andre ledd (om hva som regnes som ”personlige forhold”), heter det uttrykkelig at ”Som personlige forhold regnes *ikke* fødested, *fødselsdato og personnummer*, statsborgerforhold, sivilstand, yrke, bopel og arbeidssted, med mindre slike opplysninger røper et klientforhold eller andre forhold som må anses som personlige.” (min uth.). Fødselsnummeret er altså ikke taushetsbelagt.

Statlig arbeidsgruppe gir håp

Nå er det kanskje håp om at en statlig arbeidsgruppe kan bidra til å rydde opp i det kaoset som er skapt. Arbeidsgruppen er nedsatt av Finansdepartementet (som har ansvaret for Folkeregistrene), og er ledet av Håkon Ragnar Olderbakk, avdelingsdirektør ved nettopp Brønnøysundregistrene.

Arbeidsgruppen har gjort et meget grundig arbeid, og dessuten sørget for å gi en prinsipiell og presis beskrivelse av hva som er problemet med dagens praksis, noe altså debatten rundt tilgangen til og bruken av fødselsnumre illustrerer. Arbeidsgruppen skriver i sin rapport blant annet at ”Gruppen er av den oppfatning at dersom fødselsnummeret som utgangspunkt er

allment tilgjengelig og at hvem som helst kan få kjennskap til det, uten å måtte oppgi et spesielt behov, vil det ikke være sikkert å bruke som pinkode og dermed vil misbruksfasen minske”.

Gruppen viser også til Sverige, hvor det er full åpenhet rundt fødselsnumre, og hvor ”Representant for svenske myndigheter har opplyst til arbeidsgruppen at det i Sverige ikke har vært problem med misbruk og svindel som følge av denne åpenheten.”

Hvilken skjebne arbeidsgruppens rapport – med den noe utabloide tittelen ”Utteksling av grunndata på personinformasjonsområdet” – vil få, er i skrivende stund usikkert. Rapporten er for øyeblikket på høring, med høringsfrist 15. oktober. Men dersom Finansdepartementet har vært på leting etter en mulig vei ut av et uføre som lang og misforstått praksis har brakt oss opp i, så har de etter mitt syn her fått et utmerket utkast til en bruksanvisning, en vei til et system som gjør at fødselsnumre virkelig kan brukes fritt til det de er ment å bli brukt til, og ikke noe annet. Det er å håpe at departementet følger arbeidsgruppens hovedlinjer.

Som et lite appendix: Rapportens forside er for øvrig illustrert med en kopi av førerkortet til Håkon Ragnar Olderbakk, med fødselsnummer og det hele. Jeg vil ikke være dårligere. Mitt fødselsnummer er 260662 44171. Det var vel ikke så farlig?

Del D

Nettet

Nettdebatter og anonymitet

Av Eli Skogerbø

Medier på internett er kommet for å bli, og med disse er det også kommet nye former for innhold, formater og sjangere, blant disse en eksplosiv vekst i såkalt ”brukergenerert innhold”.

En kategori brukergenerert innhold som har gitt opphav til tidvis intens meningsutveksling, er de såkalte nettdebattene. Nettdebatter finnes i mange former, og betegnelsen brukes gjerne upresist om ulike typer diskusjonsfora på Internett og i andre elektroniske nettverk, men her brukes betegnelsen bare om forum som er knyttet til nettmedier. Dette er debattfora som opprettes av etablerte medier, oftest aviser som i sin nettutgave åpner for kommentarer og diskusjon, enten i tilnytning til reportasjer, artikler og kommentarer publisert på nett, eller i egne fora der leserne inviteres til å diskutere mer eller mindre spesifikke temaer.

Fordi slike fora er lett tilgjengelige, åpne for alle og har lav terskel for deltakelse, representerer de potensielt en utvidelse av demokratiet, og vi ser da også at de tiltrekker seg både nye og etablerte debattanter. Samtidig reises det stadig spørsmål om hvilken status nettdebattene har i det offentlige rom. Nettdebattenes deltakere er ofte anonyme, og språkbruken kan i en del tilfeller virke sårende og krenkende for motdebattanter. Det har vært en rekke tilfeller der enkeltpersoner og grupper har følt seg krenket av uttalelser i disse debattene, eller av gjengivelser av uttalelser. I løpet av de årene disse foraene har etablert seg, har de blitt omtalt i særdeles skiftende ordelag. Professor i statsvitenskap Bernt Hagtvet, anmeldte våren 2008 hegneronline for [rasisme](#) på grunn av innlegg på deres nettdebatt, og omtalte debatten som dovegg. Agderposten ble i den såkalte [Bjørnebye-saken](#) felt i PFU for å ha brakt videre rykter og usannheter fra en nettdebatt i Fædrelandsvennen. Samtidig har forskning vist at nettdebattenes innhold er vesentlige [bedre enn sitt rykte](#), og kan representere både større åpenhet, arenaer for læring og nye ytringsmuligheter.

Åpen og marginal?

De fleste nettdebatter krever få eller ingen spesielle forutsetninger av deltakerne. Deltakerne siles ikke i forhold til kunnskap om bestemte saksområder og sensureres sjelden på innhold. Nettopp på grunn av disse kjennetegnene har nettdebattene potensiale for å utvide den offentlige samtalen. I motsetning til debattsider og programmer i tradisjonelle nyhetsmedier er deltakelse i nettdebatter åpen for alle med tilgang til Internett og et minimum av pc-kompetanse. Denne åpenheten skulle i utgangspunktet borge for en bredere og mer inkluderende offentlig debatt og dermed gi flere innbyggere mulighet til å delta i det offentlige ordskiftet om politiske prioriteringer og løsninger. Den samme åpenheten som muliggjør bred deltakelse ser imidlertid ut til å begrense nettets demokratiske merverdi, fordi nettdebattene ofte får noen trekk som vanskelig lar seg forene med demokratiske prinsipper for offentlig debatt.

Bedre enn sitt rykte

Hovedankepunkt mot avisenes nettdebatter har vært og er *formen*. Det hevdes ofte med stor tyngde, eksempelvis av Hagtvet at nettdebattene stort sett består av angrep på grupper og privatpersoner, og at de av den grunn verken kan eller bør regnes som del av den seriøse samfunnsdebatten (se bl.a. Lindholm 2006). For alle som kikker innom en gjennomsnittlig nettdebatt blir det fort klart at diskusjonsformen er mer uformell, replikkvekslingen kjappere

og stilen røffere enn den er på for eksempel papiravisenes leserbrev- og kommentarsider. Det er likevel lite grunnlag for å stemple den store mengden innlegg som søppel. Nettdebattene kjennetegnes også av at de langt på vei følger konvensjoner for politisk debatt. En analyse av innlegg om lokale spørsmål i avisenes nettfora som ble gjennomført av prosjektet *IKT og lokaldemokratiet*, viser at rene personangrep forekommer i om lag to av ti innlegg, altså antakelig ikke med særlig mye høyere frekvens enn i tv-debatter mellom stortingspolitikere (Skogerbø og Winsvold 2008). Det betyr ikke at nettdebatten er blottet for sterke meninger, men at de sjelden tar form av direkte personangrep. En undersøkelse av 4307 innlegg på dagbladet.no våren 2008 viste de samme tendensene som vi fant i lokalavisene. 76 % av innleggene på Dagbladet.no hadde ingen negative trekk, og kun 0,7 % var rasistiske. 0,75 kunne klassifiseres som injurierende, 7 % av innleggene var krangling, mens 15 % sporet av fra det som skulle debatteres. Undersøkelsen av Dagbladet.no ble gjennomført av to studenter, Karoline Braadland og Piritta Nyberg, som en prosjektoppgave i regi av Dagbladet.no i samarbeid med Institutt for medier og kommunikasjon, Universitetet i Oslo. Lignende resultater er også dokumentert i Danmark (Ulrich 2005).

Argumentasjonen i innleggene var heller ikke preget av å være spesielt irrasjonell eller lettvint. Lokalavisundersøkelsen viste at de fleste innleggene (ni av ti) er påstandene som fremsettes begrunnet. Selv om ikke alle argumentene som fremføres på nettet var vanntette og velbegrunnet, var langt de fleste påstander begrunnet enten med henvisning til overordnede prinsipper eller med henvisning til fakta. Dårlige argumenter ble ikke stående uimotsagt, og i nær halvparten av alle debattinnlegg ble enten argumenters gyldighet eller argumenters logiske konsistens kommentert. Avvik fra tema og intoleranse overfor andres holdninger ble også slått ned på og imøtegått. Det var altså ikke slik at nettdebattene i form generelt fullstendig avvek fra annen offentlig debatt. Tvert imot viste analysene både av lokalavisenes og Dagbladets nettdebatter at dette var unntakene.

Nettdebattene er lite viktige for politikerne

Debattformen var likevel en av årsakene til at lokalpolitikere i de fire undersøkte kommunene kviet seg for å delta i nettdebattene, ettersom krav til saklighet langt fra er så høyt som i leserbrevspaltene. Lokalpolitikere bidro imidlertid med sin deltakelse til å edrueliggjøre debatten, blant annet ved at de som oftest deltok under fullt navn, og dermed i all hovedsak fulgte konvensjonene for demokratisk dialog også på nettet. Politikerne deltok også oftere i nettdebattene enn befolkningen forøvrig. Debatt deltakerne skiller seg også fra resten av befolkningen. Deltakerne i nettdebatter er yngre enn leserbrevskribentene, men i begge fora er menn overrepresentert. I begge fora er dessuten de mest politisk aktive i befolkningen overrepresentert. Nettdebattanter hadde, i likhet med leserbrevskribenter, i større grad enn gjennomsnittet av befolkningen deltatt på folkemøter, skrevet under på underskriftskampanjer og tatt kontakt med lokalpolitikere. Dette kan tyde på at nettdebattene, til tross for formen, ble vurdert som å ha en viss betydning blant dem som befattet seg med politikk.

Det var store forskjeller mellom politikere i måten de vurderte nettdebattantene på. Noen mente at nettdebattene var ”stemmer fra folkedypet” og at det derfor var viktig å følge med i dem for å se hva som rørte seg i befolkningen. Enkelte politikere forholdt seg dessuten til nettdebattene som et slags måleinstrument for hva majoriteten var opptatt av, men få la stor vekt på dem. Det minsket muligheten for politisk innflytelse. Dette var de som skrev innlegg stort sett klar over. Debatt deltakerne selv hadde få ambisjoner om å påvirke den lokale samfunnsutviklingen gjennom sin deltakelse på nettet, og de vurderte nettdebatten som bare delvis offentlig: ”Den uformelle tonen på nettet passer meg bra”, sa en nettskribent vi

intervjuet, ”men ønsker jeg å påvirke, går jeg til avisen” (nettdebattant, nordlys.no). I følge denne nettdebattanten er altså ikke nettet et sted for effektivt politisk deltakelse, målt etter graden av innflytelse. Det at nettdebattene oppfattes som mer uformelle enn debatten i den tradisjonelle medieoffentligheten bidrar til at de i mindre grad vurderes som en del av det offentlige politiske rom, slik utsagnet fra denne nettdebattanten viser. Deltakelsen kan ha mange formål, og vurderingen av hvorvidt deltakelsen er politisk effektiv eller ikke, vil kanskje ikke spille så stor rolle. Av de mange motivene for mediedeltakelse, var det å påvirke politiske beslutninger bare ett. Å delta i media ble i stor grad sett på som en aktivitet med egen verdi: Det er morsomt å diskutere, en blir synlig i offentligheten, en får styrket og bekreftet sin identitet som en aktiv, virkende og tenkende samfunnsborger (Elvestad 2001).

Sammenlikner vi med leserbrev, hadde nettdebattene imidlertid liten betydning som arena for deltakelse lokalt. Dette bekreftes også når vi sammenligner lokalavisenes papir- og nettutgaver med henblikk på lokalpolitisk debatt: Det er ingen tvil om at papiravisene er arenaen for lokalpolitisk debatt, og det vil de sannsynligvis være lenge ennå (Skogerbø og Winsvold, under arbeid).

Anonymiteten – et tveegget sverd

I teoriene om demokrati ses det som regel som en forutsetning for demokratisk samtale at samfunnsborgerne opptrer autentisk, ansvarlig og sannferdig i sin argumentasjon. I klartekst betyr dette at deltakere i demokratiske debatt, enten det er i nettdebatter, kommunestyre, leserinnlegg eller stortingsdebatter, forventes å opptre i kraft av seg selv og sin overbevisning.

Denne teoretiske forutsetningen lar seg vanskelig forene med praksisen i mange nettforum, nemlig at deltakerne opptrer anonymt, under alias eller med falsk identitet. Svein Egil Omdal har vært spesielt opptatt av dette, blant i sine kommentarer til [hegnar.online-saken](#). Nettets konvensjon om at anonymitet er normalt og akseptabelt bryter på dette punktet med demokratiets konvensjon om ansvarlighet og åpenhet: En person som søker politisk makt og innflytelse forventes å gjøre dette i tråd med sin overbevisning og i kraft av sin evne til å overbevise velgerne om at hun besitter de beste argumenter. Dette forutsetter selvsagt at den som taler, den som argumenterer, virkelig er den hun gir seg ut for å være, og at hun faktisk er redelig med hensyn til hva hun vil oppnå. Snakker deltakere i politisk debatt usant, unnlater å ta ansvar for beslutninger de er en del av eller skjuler sine egentlige motiver, oppfattes dette i beste fall som tillitsbrudd (som for eksempel ikke-oppfylte valgløfter) og i verste fall som lovbrudd (som for eksempel korrupsjon) og brudd på spillereglene – prosedyrene – for demokratisk praksis. Når deltakerne i nettdebattene skjuler sin identitet, er det umulig for publikum å kontrollere om deres meninger er uttrykk for personlige standpunkter eller om det ligger andre og mindre aktverdige motiver til grunn for dem. Av den grunn vil sjelden standpunkt uttrykt anonymt, hvor viktige de enn måtte være, få den samme politiske status og betydning som signerte innlegg.

Anonymiteten et av trekkene ved nettdebattene som hindrer dem i å få en fremtredende posisjon i den politiske offentligheten. Mange politikere brukte nettdebattantenes anonymitet som argument for ikke å vie oppmerksomhet til nettytringer. Og motsatt, i aftenbladet.no, som var den eneste avisen som krevde at deltakerne oppga fullt navn, var åpenheten en motivasjon for politikerne til å lese. Samtidig kan anonymitet ha positive demokratiske effekter, blant annet ved at det motiverer til deltakelse. Flere av de nettdebatt deltakerne vi intervjuet mente at muligheten for å være anonym bidro både til at flere deltok og til at de torde å si hva de mente. Anonym deltakelse i nettdebatter kan dermed føre til at nye stemmer høres i debatten. Det at anonymitet gjør terskelen for å delta lavere gjør også at nettdebatten eigner seg som

læringsarena for politisk debatt. Uten å forplikte seg kan debatt deltakerne teste ut meninger og argumenter. Likevel er anonymiteten et dilemma – den gjør terskelen for deltakelse lavere og sikrer dermed at flere stemmer kan bli hørt, men samtidig hindrer den nettdebatten fra å få en fremtredende posisjon i den offentlige debatten og gjør dermed at de ekstra stemmene i praksis ikke høres.

Nettdebattene bør derfor analyseres *på sine egne premisser* – det er altfor enkelt å avvise dem som søppel, - da avviser vi også menings- og erfaringsmangfoldet de vitner om, og viktig kunnskap om hvordan nettmediene brukes og tilpasses både hverdagsliv og politisk virksomhet. Våre informanter blant nettdebattantene framsto som meget bevisste på mediets karakteristika og sin egen bruk av det, et funn som må tas med i framtidige analyser.

Kommet for å bli

Dette er det dilemmaet både nettdebattanter og redaktører står overfor. Brukergenerert innhold, blant dette nettdebatter, er både en ytringsform som brukes av mange og leses av vesentlig flere, og dermed en potensielt stadig viktigere del av medieinnholdet. Samtidig stilles det stadig større krav til redaktøransvaret også på dette området. Dette anerkjennes av Norsk Redaktørforenings medlemmer og mange andre medieaktører. Likevel er det ingen lett oppgave å redigere, og det er heller ingen enighet om hvordan dette best gjøres. Bør man ha forhåndskontroll, bør det være moderatorer som mer eller mindre konstant overvåker, eller er det tekniske hjelpemidler for å få dette til? Aftenbladet.no var blant de første som innførte krav til fullt navn, men dette er ikke et prinsipp som er spesielt utbredt. Fædrelandsvennen [stengte sin nettdebatt](#) for en periode sommeren 2008, med referanse til at folk la inn falske innlegg i andres navn. Andre nettaviser, deriblant VG, har uttalt at mediehuset vurderer nye modereringsformer. Det finnes også en del anekdotiske uttalelser, spesielt fra lokalavisene, om at nettdebattene endrer seg over tid, at de ”modnes” og finner sin form.

Debatten om redigering og redaktøransvar for nettdebattene gir av og til opphav til i anklager om at redigering av nettdebattene er et angrep på ytringsfriheten. Den type anklager er alltid vanskelig å møte, men så lenge nettdebattene er en del av innholdet i et redigert (*masse*)-medium, vil sannsynligvis kravet om at redaktøransvaret ikke bare formelt er til stede, men også utøves, bli sterkere. I enkelte sammenhenger, som Fædrelandsvennens nettdebatt var et eksempel på, kan anonyme enkeltinnlegg med grovt innhold, bli umulige å forene med mediets profil og omdømme, og dermed er det en fare for tapte lesere og abonnenter. I dette ligger selvsagt en økonomisk vurdering, ettersom tapte lesere raskt blir tapte annonsører. Vår antakelse er imidlertid at nettdebattenes betydning for avisenes omdømme av redaksjonene kontinuerlig vurderes opp mot deres betydning som leverandører av særdeles billig innhold med til dels stor underholdningsverdi. Spådommen er derfor at nettdebattene er kommet for å bli – de gir vesentlige bidrag til medienes nettutgaver både i kvantitet og kvalitet, og deres noe frynsete omdømme er sannsynligvis også en del av salgsværdien.

Referanser

- Elvestad, E. (2001) *Leserbrevskribenter – en studie av dem som skriver leserbrev i lokalaviser*. ISS-Rapport nr.58. Trondheim: Institutt for sosiologi og statsvitenskap, NTNU.
- Hoffmann F. (2007) *Mitt møte med en ny hverdag som folkevalgt. Elektronisk kontakt mellom politikere og innbyggere i Drammen*. Foredrag på konferansen Lokalt e-demokrati – forventninger og praksis, www.iktoglokaldemokratiet.com
- Lindholm, M. (2006) Maskespill og nettdebatt. *Nytt Norsk Tidsskrift*, (4) 357-366..

Omdal, S. E. (2007) *Søppel, personangrep, usaklig tull og rasistiske bemerkninger eller en utvidelse av demokratiet?* Foredrag på konferansen *Lokalt e-demokrati – forventninger og praksis*, www.iktoglokaldemokratiet.com

Ulrich, J. (2005) 'Borgerinddragelse på nettet – et spørgsmål om prioritering! En case-analyse af nettets potentialer' i Torpe, L., J.A. Nielsen og J. Ulrich *Demokrati på nettet. Offentlighed, deltagelse og digital kommunikation*. Aalborg: Aalborg Universitetsforlag

Winsvold, Marte (under arbeid) *The online debate as arena for political participation: Deliberation, fistfight or practicing?*

Digitalisering og redaksjonell endring⁴⁷

Av Rune Ottosen og Arne H. Krumsvik

Nettredaksjonene er små, og produktiviteten er høy. Dette gjør det krevende å utvikle journalistrollen til å leve opp til de historiske idealene om å være samfunnets vakthunder og å etterleve Vær Varsom-plakatens ideal om medienes samfunnsoppdrag også i en digital medieframtid.

Mediebransjen går gjennom store strukturelle endringer med store omveltninger i markedet. På eiersiden skjer det store forandringer, der Mecoms oppkjøp av Orkla Media (senere Edda media) og fusjonen mellom Aftenposten, Bergens Tidende, Stavanger Aftenblad og Fædrelandsvennen i det nye selskapet Media Norge er blant de viktigste. Begge disse hendelsene er et direkte eller indirekte resultat av at den digitale medieutviklingen skaper en ny markedssituasjon som fører til at de mektigste aktørene må posisjonere seg på nytt i kampen for framtidens lesere og annonsekroner.

Vi er nå vitne til flere parallelle utviklingstrekk som vil påvirke mediemarkedet i årene som kommer. Avisenes papiropplag synker og ni av de ti største avisene hadde markert opplagfall første halvår 2008. De fleste redaktører innser nå at vi er inne i en varig utviklingstrend med lavere opplag på papiravisene (Dagens Næringsliv 06.09.2008). Det tradisjonelle avismedium har problemer med å trekke til seg nye lesere som ungdommer og minoritetsgrupper (Høst 2003). Annonseomsetningen på nettet har økt samtidig som de tradisjonelle papiravisene merker nedgang i annonseinntektene. Dette får konsekvenser for avisenes redaksjonelle organisering og publiseringsrutiner.

De ulike avisene har valgt ulik strategi i forholdet mellom sine tradisjonelle redaksjoner og nettredaksjonene. Noen har felles redaksjon og en nettpublikasjon som er en digitalisert utgave av papiravisen, andre har separate redaksjoner og publiseringskanaler som i realiteten konkurrerer med hverandre, mens noen har valgt mellomløsninger. De fleste større medier organiseres i mediehus som satser på multimedieorganisering (Ottosen 2004:142, Hjeltnes,

⁴⁷ Denne artikkelen er en oppdatert og nedkortet versjon av innledningskapittelet på boken *Journalistikk i en digital hverdag* som forfatterne har redigert,

Olsen og Bech-Karlsen 2007). VG-Nett konkurrerer med NRK og andre kringkastingsselskaper om publikums oppmerksomhet gjennom egne radio- og fjernsynssendinger og egne nettsider (Hansen 2006). NRK må svare med å utvikle sin egen nettside til en egen kanal som kan ta opp konkurransen med mediehusenes satsing på etermedier. På det mediepolitiske planet reiser dette grunnleggende spørsmål fordi gårsdagens konsesjonspolitikk ikke er tilpasset vår nye medievirkelighet. NRK forsøker å øke sine inntekter fra tv-sponsing og nettannonsering, mens TV2 utvikler brukerbetaling. Dette er blant de mange nye mediepolitiske utfordringene som politikerne så langt ikke har oversikt over. Når NRK og TV2 står sammen om utviklingen av det digitale bakkenettet gjennom Norges televisjon (NTV) og møter argumenter fra kommersielle aktører om at de har fått urimelige særfordeler gjennom konsesjonstildelingen, er kompleksiteten total.

De store endringene på den teknologiske fronten og de store endringene på eiersiden vil også påvirke vår tradisjonelle oppfatning av journalistrollen og forholdet mellom mediene og deres brukere. Vi skal i det følgende se på noen konsekvenser av den digitale medieutviklingen for journalistenes rolle og arbeidsrutine.

Journalistrolle og arbeidsmiljø i en digital hverdag⁴⁸

Norsk Journalistlags arbeidsmiljøundersøkelse blant journalister som jobber flermedialt eller med kontinuerlig deadline, starter med et sitat fra en av respondentene i undersøkelsen: «Takk Gud for Skup, la NJ holde den faglige debatten hellig, og måtte utbyttekåte blå russ brenne i troen på at det ikke er noen forskjell på en pølsebod og en avis. Ellers har jeg det bra!»

Sitatet er betegnende for ambivalensen blant journalister når de skal snakke om arbeidsmiljøet sitt i en ny digital hverdag. Uttalelsen forteller oss flere ting. Journalister er glade i jobben sin. De er også begeistret for de mulighetene nye digitale plattformer og verktøy gir. Samtidig er de bekymret for den kommersielle og digitale utviklingen i mediebransjen. Denne dobbeltheten er tydelig i den siste arbeidsmiljøundersøkelsen.

⁴⁸ Tittelen på rapporten er "Norsk Journalistlags arbeidsmiljøundersøkelse blant journalister som jobber med kontinuerlig deadline 2007. Rapporten presenteres her med tillatelse fra Norsk Journalistlag. Rapporten er forfattet av Cecilie Klem, Hege Lyngved Odinsen, Eivind Molde, Mona Askerød. For enkelhets skyld bruker vi referansen (NJ 2008). Vi vil takke NJ for at de stilte undersøkelsen til disposisjon for oss før den ble publisert.

Det er ikke tvil om at det er et sterkt produksjonspress i nettpublikasjonene med kontinuerlig deadline. De klassiske journalistiske idealene, som bruk av flere kilder og kildesjekk, er av de forhold som er under press i nettjournalistikken. Det *er* en fare for at kvalitet går på bekostning av kvantitet. Stresset og produksjonspresset er en direkte utfordring for arbeidsmiljøet og for kvaliteten i journalistikken.

Flertallet av de spurte i undersøkelsen opplever at arbeidsmengden har økt som følge av de nye arbeidsmåtene og de digitale verktøyene. Samtidig oppgir over halvparten at kravene til produksjonsmengde svekker kvaliteten på det de leverer. Så mange som 58 prosent sier i tillegg at de har større arbeidsoppgaver enn de har tid til å utføre. I en kontrollgruppe i NJs undersøkelse som omfatter journalister som jobber uavhengig av publiseringsplattform, svarer 42 prosent bekreftende på det samme spørsmålet. I Statistisk sentralbyrås (SSB) levekårsundersøkelse fra 2006 oppgir kun 28 prosent at de ikke "har tid til å utføre arbeidet skikkelig". Dette viser at journalister som jobber på en digital plattform, har et særskilt utsatt arbeidsmiljø. Tendensene i undersøkelsen tyder på at de nye journalistene selv mener kvaliteten på det de lager er for lav, og at det de mangler er tid og bemanning. Problemet gjelder både journalistfaglig kvalitet og etikk.

De norske Nettavisundersøkelsene fra både 2005 og 2008 viser at også brukerne er mindre fornøyd med nettutgavene enn papirutgavene av samme avis. På en karakterskala fra 1 til 6, der 6 er beste karakter, fikk papirutgavene 4,2 og nettutgavene 3,7 i 2005. Tre år senere får papirutgavene karakteren 4,5 og nett 4,0. Differansen mellom kanalene er uforandret. Og de unge voksne, som avisene sliter mest med å rekruttere, er aller minst fornøyde med nettutgavene.

Det er også en klar sammenheng mellom andelen nettjournalistikk og publikums tillit til innholdet i nettavisen. Større aviser bruker mer ressurser på nett, og Nettavisundersøkelsen⁴⁹ både i 2005 og 2008 viser en helt klar negativ sammenheng mellom avisens størrelse og

⁴⁹ Arne H. Krumsvik står bak Nettavisundersøkelsen, som første gang ble gjennomført i 2005. 193 toppledere i norske aviser og 21.818 lesere av 49 nettaviser ble intervjuet, i samarbeid med Mediebedriftenes Landsforening (MBL), Landslaget for Lokalaviser (LLA), Visendi Analyse og Høgskolen i Oslo. Lederundersøkelsen ble gjennomført på nytt i 2007, denne gang både i Norge og Danmark, med 273 deltakere. I tillegg til MBL og LLA, var også Danske Dagblades Forening, UPDATE og DONA samarbeidspartnere. En ny brukerundersøkelse ble gjennomført sommeren 2008 i samarbeid med Visendi og den vestnorske mediekonferansen Hauststormen. 2.536 lesere av 20 nettaviser på Vestlandet deltok i undersøkelsen

tilliten til avisens nettutgave. For dagsaviser i byene har andelen som er negative til nettutgavens etiske standard økt fra 14 til 23 prosent.

Hvis det ikke satses på å utvikle kvalitetsjournalistikk på nettet, er faren samtidig stor for at journalistikken som sådan vil få lavere kvalitet over tid. Ivar Andenæs' analyse av nordnorske nettaviser viser også at det er langt mer enkildejournalistikk og pikante bildeserier på nett enn vi finner i de tilsvarende papiravisene (Andenæs 2007).

Omorganiseringssyndromet

Omlegging til flermedial produksjon eller kontinuerlig deadline har ført til store og gjentatte omorganiseringer i små og store mediebedrifter. Det siste året har det pågått omfattende prosesser i Aftenposten, Drammens Tidende og NRK, bare for å nevne noen eksempler.

Også Dagbladet står foran organisatoriske endringer på veien til et mer integrert avishus. Svarene fra mellomlederne i undersøkelsen reiser spørsmålet om hvor vellykket omorganiseringene har vært. Det kan se ut som om mellomlederne får trøkket når mediehusene bruker prøve-og-feilemetoden for å tilpasse terrenget det nye mediekartet. Å jobbe mer hjelper ikke nødvendigvis den pressete mellomlederen. Jo mer mellomledere jobber, jo vanskeligere synes de det er med flermedial produksjon.

Konklusjonen er at organiseringen av flermediale mediehus har et åpenbart forbedringspotensial. Det må være et mål at organiseringen av arbeidet i flermediale og kontinuerlige redaksjoner ikke skal forringe arbeidsforholdene. Det er ikke tilfredsstillende at bare halvparten av de spurte i NJ-undersøkelsen er fornøyd med hvordan arbeidet er organisert.

Både i de store og de små avisredaksjonene er det svært få journalister som går fra papir til nett – til tross for nedbemanning i papiravisene. Situasjonen tyder på at det fortsatt er statusforskjeller mellom nye og tradisjonelle kanaler. Forsøkene på å utvikle multimediale redaksjoner går også senere enn forventet. Signaler fra redaksjoner som har prøvd en stund, vitner om at transformasjonen fra monomediale til flermediale redaksjoner går tregt og videre – at flermedialitet kan være krevende å lede (Hjeltnes, Olsen og Bech-Karlsen 2007).

Nettavisens plass i markedet

Vi vet at endringene i avismarkedet og nettjournalistikken vil bli omfattende i tiden som kommer. Men vi skal være forsiktige med å spå akkurat på hvilken måte disse endringene vil skje. Det tok ti år fra den første nettavisen ble etablert i 1995 før vi fikk et kommersielt gjennombrudd i nettavispublisering.

Det norske nettavismarkedet skiller seg fra mange andre land ved at vi fikk etablert en bjellesau blant nettavisene som ble grunnlagt som en selvstendig redaksjonell nettsatsing. Nettavisen startet som en uavhengig rebell basert på stofftyveri. Forretningsideen var enkel: å oppdatere nyheter som i hovedsak var sakset fra andre medier, på egen nettside. Dette stimulerte andre medier til å følge etter, mer drevet av frykten for å stå igjen på perrongen, enn med en klar forretningsidé om hva nettpublisering faktisk ville bety. Rundt årtusenskiftet var eierne villige til å "kaste penger" etter nettsatsere uten noen klar forretningsidé. Det ble overinvestert med et påfølgende krakk i 2001. Depresjon fulgte aksjekrasjet, og alle som hadde blitt genierklærte, ble idioter (Krumsvik 2006:13).

Da markedet stabiliserte og konsoliderte seg i 2003, hadde de fleste tradisjonelle medier skjönt at de måtte henge med i nettavisutviklingen hvis de ikke skulle bli parkert for all framtid. Men dette førte ikke til noen dramatiske endringer i journalistikken. De fleste nettaviser driver fortsatt tradisjonell nyhetsjournalistikk på desk uten å utnytte nettmediets egenart. Det finnes unntak, som da VG under tsunamien i romjulen 2004 tok luven fra både myndigheter og konkurrenter og ble det samlende forum for de rammede, pårørende og lesere ved å drive fortløpende rapportering fra strendene i Thailand ved hjelp av bilder som egne lesere sendte via sine mobiltelefoner (Krumsvik 2006:14, Hansen 2006:146-147). Dette er sannsynligvis forsmaken på hvordan journalistikken på nettet vil endre seg i en mer interaktiv retning og virkeliggjøre visjonene om en "citizen journalism" der man bruker leserne som øyenvitner og aktør på en mer systematisk måte (Krumsvik 2006:14). Vi vil i framtiden se at mediene blir del av en større helhet som ofte betegnes som "nettsamfunnet".

VGs Nettby konkurrerer våren 2008 med Facebook om å være Norges største nettsamfunn med over 650 000 brukere. I samspillet mellom markedet, publikum og mediene oppstår det nye arenaer (eller strukturer) som skaper endringer i samspillet mellom markedet og brukere som har effekt på samspillet mellom aktørene (Giddens 1984:63). Den tradisjonelle

journalistrollen utfordres ved at journalistenes arbeidsplass får andre oppgaver enn den tradisjonelle publisistiske virksomheten.

Norge er et av de landene der nettavisene har fått størst gjennomslag i nettmarkedet. En viktig forutsetning for den publisistiske nettsatsingen i Norge var at det var etablerte medieselskaper som fra første stund fikk hånd om nettavisene. Utviklingen har vært dramatisk siden den første nettavisen ble etablert i 1995.

De ulike avisenes nettreddaksjoner må forholde seg til et raskt endrende marked der folks leservaner og nettbruk fører til endringer i avisens organisering og arbeidsformer. Begrepet deadline er forlengst avskaffet i VGs nettreddaksjon. Papiravisen får ikke lenger trykke eksklusive saker, og nye produkter og formidlingskanaler via radio og fjernsyn skal sikre at VG-netts lesere får et bredest mulig tilbud på nettstedet. Dagbladet ble i 2006 den første avisen i verden som fikk flere lesere på nett enn på papir. VG-nett har siden sommeren 2007 hatt flere lesere på nett enn Norges største avis har på papir. Dette gjenspeiles også i VGs interne økonomiske disposisjoner. Mens papiravisen må gjennom nedskjæring og nedbemanning med blant annet fjerning av 70 stillinger sommeren 2006, så ansetter VG-nett stadig nye journalister. Lignende tendenser finner vi i andre mediehus. Det er neppe særlig tvil om hvor framtidens jobbmarked ligger, selv om undersøkelser blant journaliststudenter viser at nettavisene fortsatt ikke er et etterspurt arbeidssted. I en undersøkelse blant journaliststudentene i Volda og Oslo var det bare 2 prosent som hadde nettavis som et prioritert yrkesvalg, mens 75 % gjerne ville jobbe i tradisjonelle papiraviser. Tallene er fra 2003 og sannsynligvis er journaliststudentene nå mer bevisst hvor muligheten i framtidens jobbmarked er størst (Bjørnsen 2003:63).

Men fortsatt er det nok slik at både studenter, politikere, store deler av publikum og aktører i bransjen fortsatt i for stor grad lever i gårsdagens mediesamfunn.

Økonomien i nettavismarkedet

Økonomien i nettavismarkedet er sammensatt av to hovedtendenser. Den ene er en forholdsvis tradisjonell annonsevisning med bannerannonser, som vises i et avtalt tidsrom eller til et visst antall brukere er nådd. Denne annonseformen dominerer i dagens norske nettaviser. Den andre er tilpasset den såkalte lange halens økonomi. Den bygger på det faktum

at bare et lite antall varer omsetter for store summer. Alle de andre varene omsetter for så lite at det ikke lønner seg å ha dem i butikkene, og slett ikke å annonsere for dem på tradisjonelt vis. På Internett er kontaktpriisen så lav at det kan lønne seg å omsette varer med minimalt omsetningsvolum, hvis man velger den rette teknologien. Denne finner man i nettbutikker som Amazon.com og på søkemotorer som Google. Dette er svært lønnsomt, for det totale markedet i den lange halen er langt større enn i bestselgernes marked.

De norske nettavisene følger i dag en forholdsvis konservativ strategi, med bannerannonser som rykkes inn for et bestemt tidsrom eller til de har oppnådd et bestemt antall visninger. Denne markedsstrategien skiller seg ikke avgjørende fra tradisjonelle avisannonser, selv om muligheten for tilpasning til brukernes smak er større. Søkemotorene investerer langsiktig for å erobre mest mulig av den lange halens økonomi. Derfor har Schibsted etablert søkemotoren Sesam for å konkurrere med amerikanske Google og Yahoo, mens Eniro, som eier Kvasir og Sol, og Telenor-eide Startsidene, prøver å ta opp konkurransen. Konserner som Schibsted har altså både en langsiktig markedsstrategi for å få en best mulig posisjon over hele markedet, mens deres nettaviser Aftenposten.no og VG.no opererer mer tradisjonelt for å hente inn flest mulig annonsekroner på bannerannonser. Samtidig fungerer disse avisene også som eksponeringsportaler for tjenester siktet inn på den lange halens økonomi innenfor Schibstedkonsernet. De viktigste av disse er rubrikkannonseportalen Finn.no og søkemotoren Sesam.no (Lindholm 2006:8-10).

Det at det er de tradisjonelle avisene som har fått kontroll i nettavismarkedet, har ført til at konvensjonene ikke endres i stort tempo⁵⁰.

Et eksempel på dette er at sponning av redaksjonelle seksjoner foreløpig skjer i meget begrenset grad i norske nettaviser, og som oftest i kortere perioder ved at én annonsør kjøper all tilgjengelig reklameplass, såkalt dominans. Men etter hvert som Google-modellen med betaling pr. klikk på annonsene blir mer dominerende, kommer nettavisene under press fra annonsører som vil ha mer dokumentert effekt. Mens fast pris for en periode gir annonsøren risikoen for annonsens effektivitet, ligger provisjon av generert omsetning i den andre enden av skalaen med effektrisiko hovedsakelig hos den som tilbyr annonseplass. Siden klikkprosenten på bannerannonser er meget lav, er dette en lite attraktiv vei å gå for

⁵⁰ Nygren (2008) observerer tilsvarende i sin analyse av svenske medier at "tekniken förändras snabbt, men tankesätt förändras betydligt långsammare".

nettavisene. Alternativet kan være at forretningsmodeller fra kommersiell kringkasting lettere vinner innpass i nettavisene, med mer sponing og i sterkere grad direkte påvirkning fra annonsører i utviklingen av redaksjonelle konsepter.

Forsøk på brukerbetaling har ikke lyktes for allmenne nyhetstjenester på nett. Men VGs Vektklubb.no er eksemplet på at det er god betalingsvilje⁵¹ hos et sekscifret antall brukere for enkelte typer nettsjenester. Mens Aftonbladet i Sverige ble nominert til den store journalistprisen for den originale Vektklubb.se for nyskapende journalistikk, ble VG klaget inn for PFU for sin redaksjonelle promotering av den norske kopien. VG mente det ikke var noen prinsipiell forskjell på å ta betalt for medlemskap i vektklubben og å ta fem kroner ekstra for et bilag til avisen: «I begge tilfeller betales det for et journalistisk produkt». VG ble ikke dømt for brudd på tekstreklamereglene (PFU sak 123/05).

Oppsummering

Bakgrunnen for nettjournalistikkens problemer er sammensatt, men mye kan knyttes til samspillet mellom økt kommersialisering og manglende profesjonalisering. Nettavisene ligger fortsatt langt bak papiravisene i inntekt for hver bruker, men samtidig faller kostnadene til trykking og distribusjon bort. Selv om stadig flere nettaviser kan vise til driftsmarginer modervirksomhetene bare kan drømme om, betyr ikke det at redaksjonene vokser i samme fart som lønnsomheten. Nettredaksjonene er små, og produktiviteten er høy. Dette gjør det krevende å utvikle journalistrollen til å leve opp til de historiske idealene om å være samfunnets vakthunder og å etterleve Vær Varsom-plakatens ideal om medienes samfunnsoppdrag også i en digital medieframtid.

Litteratur

Andenæs, I.: Nytt på nett – om samspillet mellom nett og papir i nordnorske mediehus. Rapport til den nordnorske journalistkonferansen Svarte Natta den 27. oktober 2007. Institutt for Journalistikk, 2007.

Bjørnsen, G.: Journalister i støpeskjeen? Om holdninger til yrke og utdanning blant journaliststudentene i Volda og Oslo. Hio Rapport 5 2003 nr. 23.

Bjørnsen, G.; Hovden, J.F. og Ottosen, R.: Fra valp til vaktbikkje. En longitudinell undersøkelse av norske journaliststudenter. Nordicom Information no. 4 2007.

⁵¹ Et årsabonnement på Vektklubb.no kostet 490 kroner ved lanseringen i 2005, og i 2008 er årsprisen 599 kroner. Antall medlemmer oppgis til å være over 105 000.

- Braa, K.; Hetland, P. og Liestøl, G.: Nettsamfunn. Oslo: Tano Aschehoug 1999.
- Eide, M.: Nyhetens interesser. Nyhetsjournalistikken mellom tekst og kontekst. Oslo: Universitetsforlaget 1992.
- Hjeltnes, G.; Olsen, R.Kr. og Bech-Karlsen, J.: Rapport fra ti norske mediehus – en studie av flermediale løsninger. Handelshøyskolen BI og Institutt for journalistikk 2007.
- Hall, J.: Online Journalism: A Critical Primer. London/Sterling: Pluto Press 2001.
- Hovden, J.F.: Etter alle journalistikkens reglar. Skisse til ein studie av det norske journalistiske feltet. I Eide, M. (red.): Til Dagsorden! : Journalistikk, makt og demokrati. Oslo: Gyldendal akademisk 2001.
- Hansen, E.E.: Er papirjournalister B-journalister? I Ottosen og Ytterstad 2006 (red.): HiOrapport nr. 9 2006.
- Høst, S.: Avislandskapets utvikling. Studier av avismønster, utviklingslinjer og lesevaner 1985-2001. Fredrikstad: IJ/Rapport 1/2003.
- Høst, S. og Severinsson, R.: I: Høst, Sigurd (red.): Avislandskapets utvikling. Studier av avismønster, utviklingslinjer og lesevaner 1985-2001. Fredrikstad: IJ/Rapport 1/2003.
- Karlsson, M.: Nätjournalistik – En explorativ fallstudie av digitala mediers karaktärsdrag på fyra svenske nyhetssajter. Lund Studies in Media and Communication 2006.
- Kristiansen, B.: Hva vet vi om nettavisens brukere og deres vaner? HiO-rapport nr. 9 2006.
- Krumsvik, A.: Nettavisen 10 år – hva har skjedd? I Ottosen og Ytterstad 2006 (red.) HiOrapport nr. 9 2006.
- Krumsvik, A.: Den problematiske nettjournalistikken. Dagens Næringsliv 27. februar 2006, 2006b.
- Krumsvik, A.: Kampen om nettet. Dagens Næringsliv 12. oktober 2006, 2006c.
- Krumsvik, A.: Hvorfor utgi nettavis? Årbok for Norsk Redaktørforening 2007.
- Krumsvik, A.; Ottosen, R. og Steensen, S.: Et historisk perspektiv på nettavispublisering og dens konsekvenser for endring av journalistrollen og redaksjonelle prosesser i en digital medieutvikling. Paper presentert på KIM-konferansen på Jæktvollen 25.-26. mai 2005.
- Lindholm, M.: Nettavisen som system. Paper til KIM-konferansen Medier, teknologi, demokrati. Finse 31.5–1.6 2006.
- NJ 2008 ved Klem, C. Odinsen, H. L. Molde, E. og Askerød, M.: Norsk Journalistlags arbeidsmiljøundersøkelse blant journalister som jobber med kontinuerlig deadline 2007.
- Nygren, G.: Nyhetsfabriken – Journalistiska yrkesroller i en förändrad medievärld. Lund:

Studentlitteratur, 2008.

Ottosen, R.: I journalistikkens grenseland. Journalistrollen mellom marked og idealer. Kristiansand: IJ/Høyforlaget 2004.

Ottosen, R og Krumsvik A. 2008. Journalistikk i en digital hverdag. Fredrikstad: IJ/Høyskoleforlaget.

Rasmussen, T.: "Hinsides budskapet". I: Braa, Kristin; Hetland, Per og Liestøl, Gunnar: Nettsamfunn. Oslo: Tano Aschehoug 1999.

Rasmussen, T.: Nettmedier. Journalistikk og medier på Internett. Bergen: Fagbokforlaget, 2002.

Skogerbø, E. og Winsvold, M: Nettet som debattarena. I Enli, G.: og Skogerbø, E. (red.) Digitale dilemmaer. Oslo: Gyldendal Akademisk 2008.

Steen, B.: Kommentar i Ottosen og Ytterstad (red.): HiO-rapport nr. 9 2006.

Steensen, S.: Er nettjournalister B-journalister? I HiO-rapport nr. 9 2006.

Syvertsen, T.: Mediemangfold. Kristiansand: IJ-forlaget, 2004.

Journalist 2.0 – hverdagen på nett

Av Stian Eisenträger

Trodde du vi journalister i VG Nett bare sitter hjemme i redaksjonen, kopierer andres artikler og skriver overfladiske, raske nyheter for en gjeng med fjortiser? Tro om igjen, det er 2008!

Etter ett år i VG Nett hender det fortsatt av og til at jeg treffer på en selvgod ”ekspert”, en politisk suicidal amatørpolitiker eller en obsternasig kulturperson som vegrer seg å snakke med meg, men insisterer å få snakke med en ”ordentlig” journalist i papiravisen (heretter under benevnelsen papirjournalist).

Slike forfengelige kilder, som vil ha seg frabedt å figurere på det ”vulgære internettet”, finnes det heldigvis stadig færre av. De har heller ingen rasjonell grunn til å holde fram med sin totalt ubegrunnede diskriminering av nettmediet: Det er en kjensgjerning at papiravisene faller i opplag, mens stadig flere trykker seg inn på nettavisene. VG Nett har nå langt flere lesere enn moderorganet. Journalistikken på nettet kan kvalitetsmessig måle seg med journalistikken på alle andre plattformer. Nettjournalistikken er mer mangfoldig, utdypende og kan lettere gås etter i sømmene.

Dessuten trenger ikke en nettjournalist strengt tatt ikke noe annet enn en mobiltelefon for å rapportere direkte, på ubegrenset sendeflate fra hvor som helst i verden. I løpet av ett år har jeg, en fersking i faget i forhold til mange andre, blitt sendt for å dekke skolemassakren i Jokela, barnedøden i Malawi og incestsaken i Amstetten. Dette i tillegg til en mikroflystyrt i Spydeberg, et jordras i Hobøl og et drap på Rykkinn. Mange av mine kolleger har fartet mer i journalistikkens tjeneste.

I løpet av de siste månedene har VG Nett sendt sine journalister til Pakistan to ganger i forbindelse med attentatet mot Benazir Buttho og presidentvalget, til miljøkonferansen på Bali, til Kina etter jordskjelvet, til London i forbindelse med Martine-drapet, til Madrid for å dekke flyulykken, til OL i Beijing, til Sverige for å dekke Engla-drapet og til USA flere ganger for å følge valget. I tillegg til dette reiser selvfølgelig VG Nett på alt av de store sports- og underholdningsarrangementene. Redaksjonen er mobil og alltid aktuell.

Kronikkforfatteren i Dagens Næringsliv, som over en helside i 1996 predikerte at ”internett er en flopp” og at mediebrukerne får alt de trenger gjennom aviser, radio og TV, må sies å ha tatt grundig feil. I fjor fikk også min kjære bestefar (77) installert internett hjemme, og er blitt en fast leser av både BT.no og VG Nett.

Rykke, ringe, rapportere

Det er en blikkstilte dag i VG Nett. Som lyn fra klar himmel treffer hastemeldingen fra NTB. I løpet av få sekunder har mobiltelefonene til samtlige journalister avgitt en eller annen plingelyd, og like raskt er ti medarbeidere i sving med å innhente informasjon i det som er døgnetts mest dramatiske og viktigste sak: Et fly har styrtet i Madrid.

Én hiver ut kortmeldingen, kun tittel og ingress, mens fire andre går i gang med å ringe flyselskaper, ambassader og UD. VGTV er i gang å tråle etter videomateriale, frontsjef gjør klar en fet forsidehenvisning, mens nyhetslederen dirigerer orkesteret som er i gang.

Hva har skjedd? Hvor mange har klart seg? Er noen norske med?

Etter hvert som vi begynner å ane ulykkens omfang, blir det gitt klarsignal for å rykke til stedet. Dette er ikke en sak som kan overlates til byråene. Snart har et team på to gjort seg klar til å reise med første fly til Madrid. De er utstyrt for å levere både tekst og levende bilder kontinuerlig så snart de er framme.

I mellomtiden gjør folkene i Oslo-redaksjonen alt de kan for å få tak, verifisere og publisere informasjon fortløpende.

En artikkel blir født

Å leve med såkalt kontinuerlig deadline kan være hardt for mange. Bare å tenke at man har deadline hele tiden, kan jo få den mest utholdne til å føle seg utmattet.

I stedet for det tradisjonelle deadline-begrepet, bør man gå over til å se på skriveprosessen i forbindelse med en nyhetsartikkel på nett som en fødsel – som alle får se på! Har du besøkt VG Nett mer enn én gang, ville det forbause meg om du aldri har kommet over en artikkel – gjerne ett nyhetsoppslag på toppen av siden – som avsluttes med setningen: ”VG Nett kommer tilbake med mer”.

En nyhetsartikkel på VG Nett trenger i utgangspunktet ikke å bestå av mer enn en tittel og en setning som ingress: ”Et fly har styrtet i Madrid. Flere fryktes omkommet. VG Nett kommer tilbake med mer”. Deretter er det bare å starte informasjonsinnsamlingen, og bygge ut artikkelen med relevante fakta, bilder og lenker. Under den løpende dekningen av en hendelse, kan en artikkel gjerne oppdateres oppimot hundre ganger før man starter på en ny artikkel.

Med tanke på hvilken intellektuell ekstremsport det er å være ansvarlig for et såkalt ”live-manus”, (altså en nettartikkel som oppdateres kontinuerlig) med tanke på hurtighet og ikke minst presisjon, når journalisten bombarderes med beskjeder og meldinger på e-post, messenger, telefonen, TV-en og alle de andre som jobber rundt en – ja da er det egentlig veldig godt gjort at det ikke skjer større feil enn en liten trykkleif eller en dårlig konstruert setning. Kunsten er egentlig å avgjøre når en artikkel skal avrundes og man skal begynne på den neste.

Aldri plassmangel

En vanlig misoppfatning, som faktisk er så utbredt at den henger igjen hos mange journalistutdanninger både i Norge og utlandet, samt hos en mengde andre forståelsepåere, er at man på død og liv skal skrive så kort på nettet. Notis-regelen sluttet imidlertid å gjelde med en gang overgangen kom fra vanlig ISDN-tilkobling til ASDL, og man fikk ”breibann te distriktan”, som Odd Roger Enoksen pleide å messe.

I dag er det ikke lenger vi nettjournalister som må holde oss i tøylene: Det er jo i papiravisen man har plassmangel, og hvor man blir nødt til å drepe sine ”darlings”. Vi nettjournalister har jo all verdens plass, og kan dermed skrive til krampa tar oss – om vi vil.

Utfordringen når man skriver lange saker uten å legge bånd på seg står imidlertid i å kunne fortelle hele historien i løpet av de første avsnittene. Dermed vil alle lesere kunne være fornøyde: Både de som raskt vil ha overblikk over historien, men også de som vil fordype seg. I og med at vi ikke trenger å ta hensyn til spaltemillimeter og tilmålt sendetid, finner vi også plass til temaer som er for smale for de fleste norske medier.

Et av mange eksempler på dette er min egen reportasjereise til Malawi i påsken 2008. Der fikk jeg være med lokale representanter for FNs befolkningsfond rundt i landet og se hvilke tiltak som blir gjort for å bedre mødre- og barnehelsen i landet.

Reportasjereisen var både en profesjonell og personlig utfordring. For det første var det krevende å opprettholde den daglige stoffproduksjonen under de tekniske vilkår som råder i et av verdens minst utviklede land: For eksempel er det ikke bare-bare å få ladet laptop-en eller sende hjem saker når en befinner seg flere timers kjøring fra nærmeste internett-tilkobling. Likevel fikk jeg hver dag sendt hjem på tekst, bilder og video, som kunne publiseres fortløpende.

For det andre bød reportasjereisen i Malawi på mange gripende møter med mennesker med sterke skjebner, som for eksempel Fostina, som nesten døde av det som for oss er bagatellmessige fødselskomplikasjoner, og som mistet sitt nyfødte barn. Eller de unge malawiske kvinnene Chrisie og Malita, som nettopp var operert for lidelsen vaginial fistel: Et hull i fødselskanalen som blir forårsaket av forsinket fødsel eller voldtekt, og hvor kvinnen ender opp med kronisk inkontinens - altså at hun ikke klarer å holde på urin og avføring. På grunn av stanken og skammen var de blitt forlatt av mennene sine og utstøtt fra lokalsamfunnet, men etter den vellykkede operasjonen kunne de vende tilbake. Størst inntrykk gjorde besøket på rehabiliteringssenteret for underernærte barn i Blantyre, hvor stanken av diaré, oppkast, urin og svette slo imot en, i likhet med håpløsheten til barn og mødre som lå der, totalt utmattede og døende. Disse menneskene glemmer jeg aldri.

Jeg mottok mange e-poster fra lesere i sammenheng med Malawi-turen, og jeg sitter igjen med et inntrykk av at mange var positivt overrasket over at vi tok opp slike smale, men likevel vesentlige temaer. Ja, vi er orientert rundt hendelsesnyheter i VG Nett, men måned for måned blir vi bedre i både i bredden og dybden. En egen avdeling lager forbrukerstoff, mens vi i nyhetsredaksjonen nå har egne grupper på politikk, miljø, krim og utenriks. Kravet om eksklusivitet og egensaker øker etter hvert som vi vokser.

Lenking = fordypning + transparens + økt troverdighet

I nettjournalistikk består fordypningen ikke bare av at en artikkel er skrevet lang, men minst like mye i at man kobler til tidligere avisartikler, nettleksikon, rapporter, myndigheter og organisasjoners nettsider.

I gamle dager (altså for noen få år siden) virket det som om en var redd for at man skulle ”sende vekk” sin egen trafikk ved å lenke til eksterne sider. Nå er denne tankegangen fullstendig snudd rundt. Ved å gi leserne mulighet til å besøke relevante sider, som enten er VG Netts egne sider eller eksterne, gjennom et museklikk i artikkelen, gir man den en

betydelig merverdi. Ikke bare er det en tjeneste at leseren sparer tid på å søke seg frem til de samme nettsidene, men man øker artikkelens troverdighet ved å være åpne om sine kilder og gi leseren en reell anledning til å gå oss journalister etter i sømmene.

Ved å tilgjengeliggjøre mer av det grunnlagsmaterialet vi bygger journalistikken vår på, ved å linke til "Se hele Obamas tale her", "Les hele rapporten" og "Hør hele intervjuet", gjør vi journalistikken mer transparent. Dermed kan leserne i mye større grad se oss i kortene og gjøre seg opp en mening om vi gir et rimelig bilde av situasjonen.

Fordypning tilbyr vi også gjennom bloggerne som vi lenker opp til manuelt, eller gjennom den automatiske Twingly-tjenesten, hvor bloggere som lenker til VG Netts artikler får en link tilbake i bunnen av artikkelen de omtaler.

Fordypningen på nettet finner også sted gjennom diskusjonssidene, kommentarfunksjonen kalt "lesernes perspektiv", bildeserier, stedsangivelse gjennom Google-maps, interaktive flash-grafikker og ved å invitere en ekspert til et nettmøte med leserne. Alle disse tjenestene og måtene å gi VG Nett-brukerne fordypning på, i tillegg til den skrevne artikkelen, må den enkelte nettjournalist tenke igjennom og vurdere om vi skal bruke.

Leserkontakt 2.0 – elsket og hatet

En av de store fordelene ved å være nettjournalist er det gedigne tilfanget av potensielle kilder som bare befinner seg et par tastetrykk ifra deg. Er det ennå ingen nordmenn som har tatt kontakt i forbindelse med en ulykke eller et uvær ett eller annet sted på kloden, er det vanligvis ikke mer vanskelig å skaffe en god case enn ved å skrive en generell nyhetsartikkel og plassere følgende setning høyt i brødteksten: "Er du eller noen du kjenner på stedet? Kontakt VG Netts journalist her!" Dermed er du nesten garantert napp. Samme prosedyre kan brukes i jakten på tips i andre aktuelle saker.

En annen fordel ved den raske og enkle kommunikasjonen fra leser til journalist er muligheten for å få rettet opp skrive- og faktafeil raskt, noe som ikke er så greit i en vanlig papiravis. Det finnes språkrøktene i store mengder, og det finnes eksperter på alt fra russiske stridsvogner til den avskyelige snømann, fra Det republikanske parti til Gerhardss grandonkel. Under dekningen av betente konflikter, som for eksempel Israel-Palestina, Kosovo-Serbia og Russland-Georgia, er tilbakemeldingene du får med på å holde deg i ørene som journalist.

Under dekningen av krigen i Georgia, hvor det var massevis av tilgjengelig informasjon på engelsk fra georgisk hold, men markert mindre engelskspråklig informasjon fra russisk side, opplevde jeg det som svært nyttig å få tilbakemeldinger fra de mer russisk-vennlige leserne. "Det var jo faktisk Georgia som utløste den væpnede konflikten ved å angripe Sør-Ossetia", var det flere som påpekte. Slike lesermeldinger fikk meg nemlig til å lete enda mer intensivt etter informasjon fra russisk side, og denne bevisstgjøringen førte til at jeg dekket konflikten mer balansert.

Du blir nemlig stadig minnet på at det finnes flere versjoner av samme sak, du får påpekt at det finnes andre tilgjengelige kilder og du får påpekt faktafeil. Har du skrevet noe galt, går det ikke mange minuttene før du får høre det.

Tilbakemeldingene fra leserne er ofte gull, men kan i mange tilfeller også være gråstein. Gjerne av typen grov, knyttnevestor pukk, som du får slengt midt i fleisen. At det er enkelt å kontakte nettjournalisten har også sin bakside – noe som merkes i hverdagen. "For en idiot du er! Hvordan går det an å være så dum?", "Dette føyer seg inn i rekken av ditt ønske om å forfalske informasjonen som du formidler til dine lesere. Fy for et menneske du er" og "Hvordan greide du å finne noen som betaler deg for å skrive sånt piss?" er utdrag fra de minst grove av de rundt 200 sjikanøse e-postene jeg har mottatt i løpet av et år.

Folk skriver under med fullt navn og bruker til og med jobbmailen sin: Alt fra kjente private selskaper til offentlige instanser. At de tør å skrive slikt med sitt eget navn fra arbeidsgivers mailtjeneste, fremstår for meg som ekstremt pussig. Jeg er jo journalist, og kunne funnet på å publisere alt oppgullet deres i en bok om noen år! Men så langt tror jeg ikke de tenker. Jeg tror ikke en gang de tenker over at det faktisk er et annet menneske som er mottaker av faenskapet de lirer ut av seg.

Papirjournalisten vs. nettjournalisten

Når vante rutiner og praksis blir utfordret, er det naturlig at mennesker kan føle seg fremmedgjort og fortvilet, bli rådvill og irritert. At papiravisens journalister ikke får ha sine "blanke nyheter" i fred i den grad de kunne før nettavisen ble like ressurssterk slik at den kan drive sin egen graving, det merker nettjournalisten rett som det er i møte med papirjournalisten. Enkelte mener nok også at det er knyttet høyere status til det å skrive for papiret.

Det kan for eksempel arte seg slik, som da jeg en formiddag, i forbindelse med en alvorlig kriminalsak i utlandet hadde kommet over et intervju med et av ofrenes familiemedlemmer på nettsiden til et utenlandsk nyhetsmagasin. Selvfølgelig hadde jeg tenkt å skrive en sitatsak selv, og være først ute med å bringe nyhetene som kom fram i intervjuet til det norske publikum, men ringte likevel til papirjournalisten for å være grei og gjøre denne oppmerksom på intervjuet. Slik kunne kanskje vedkommende nyttegjøre seg de fremkomne opplysningene i sin videre research, tenkte jeg.

Papirjournalisten: Tusen takk for at du sa ifra! Men du kommer vel ikke til å skrive dette på nettet?

Jeg: Jo, selvfølgelig må jeg det. Deler av intervjuet ligger ute på nettsiden til magasinet, og det kommer ikke til å holde til neste papiravis er på gata om 20 timer.

Papirjournalisten: Men kom igjen da – dette kan du ikke mene! Vet du hvor vanskelig det er å finne nye, gode vinklinger i denne saken?

Jeg: Det er mulig det er vanskelig, men jeg ville bare gjøre deg oppmerksom på intervjuet, slik at du er blant de første som kan jobbe videre med det. Jeg er nødt til å skrive saken.

Papirjournalisten blir sur og tverr, og avslutter raskt samtalen. En halvtime senere er intervjuet sitert i internasjonale medier, samt i alle Norges største nettaviser.

Tenke nytt, samarbeid og særegenhet

Nå er det på langt nær slik at en episode som den jeg beskrev over er regelen i møtet mellom papirets og nettets journalister. Veldig mange har heldigvis skjønt at begge plattformer har sine særegenheter - styrker og svakheter – som man bør utnytte.

Når papiravisens Anders Giæver stiller til nettmøte, blogger og rapporterer direkte fra presidentvalgkampen i USA, samtidig som han leverer reportasjer til papiravisen, viser det at han har skjønt at her må det samarbeides. Det samme har VG Netts egen Geir Terje Ruud, som i utgangspunktet skal lage stoff for nettet, men som også leverer til papiravisen, både fra Beijing-OL, jordskjelvet i Kina og USA-valget. Og når man har ”hotline” ut til krigssonen i Georgia, til papiravisens Jon Magnus og Harald Henden, som evner å dele sine vitneskildringer med oss, samtidig som de skriver og fotograferer for papiravisen – ja da kan en nettjournalist bli varm om hjertet.

Et annet godt eksempel på vellykket samarbeid var da både VG Nett og papiravisen VG sendte journalister og fotografer til Amstetten for å dekke den såkalte Fritzl-saken. Selv var jeg der for VG Nett, og jeg vil si at det fant sted en raus informasjonsdeling mellom de utsendte fra begge redaksjoner, noe som førte til at både papiravisen og nettavisen ble bedre.

Nå skal det ikke bare være slik at papirjournalistene skal ofre og tilpasse seg. Det bør også være mulig at de som primært jobber på nettet må kunne holde seg i tøylene, og ikke nødvendigvis kjøre ut en sak – selvfølgelig under forutsetning av at man er bombesikker på at saken ikke er ”konkurransetsatt”.

Gravejournalistikk er noe jeg tror vi vil se mye mer av på nettet i årene som kommer. I 2007 gjennomførte papiravisen VG og VG Nett prosjektet ”Drept av sine menn”, om kvinner som blir drept av sine partnere. Storsatsingen satte dagsorden, og prosjektet ble tildelt Skup-diplom. Senere har nett og papir også hatt et annet større samarbeid, hvor det ble satt fokus på det norske sexmarkedet. Reportasjer i papiravisen ble komplettert, både i dybden og bredden, av flash-grafikker, TV-innslag, nettmøter med eksperter, blogger og annet leserengasjement.

Det er ingenting som står til hinder for mer gravejournalistikk på nettet - faktisk egner nettet seg bedre til gravejournalistikk med tanke på mulighetene til presentasjon, dybde, bredde og løpende utvikling.

De økonomiske og menneskelige ressursene er der, og jeg tror det er bare et spørsmål om tid før vi får oppleve den første Skup-prisen som går til en nettreddaksjon.

Internett ble virkelig ikke en flopp.

Del E

Fremtiden

Gamle standarder i en ny verden

Av Synnøve Skeie Fosse og Ole Kristian Bjellaanes

Flermedialitet er kommet for å bli. Hvilken betydning får det for kvaliteten på journalistikken?

Konvergens og flermedialitet – både i produkt, produksjon og organisering, står på dagsorden i de fleste mediebedrifter, både lokalt, regionalt, nasjonalt og internasjonalt.

Det finnes mye forskning, teori og empiri på området ”konvergens” og/eller ”flermedialitet”. Både nasjonalt og internasjonalt synes interessen og forskningen å ha konsentrert seg langs to hovedakser; organisering (redaksjonene og mediehusenes organisering og organisatoriske utfordringer) og journalistens arbeidsdag og tekniske utfordringer. I mindre grad synes **kvalitet** og utvikling av journalistikken å ha vært gjenstand for undersøkelser. Dette i sterk kontrast til at ”alle” synes å ha en mening om den journalistiske kvaliteten i en flermedial hverdag, da ofte underforstått at kvaliteten i journalistikken er under press eller i fare.

Symptomatisk for debatten er at den sjelden bygger på empiri – få har virkelig undersøkt om kvaliteten blir dårligere og at ”kvalitet” relativt sjelden blir nærmere beskrevet eller forsøkt definert i debattene. ”Kvalitet” er magefølelse, en fingerspissfølelse, noe gode journalister ”bare gjør”, redaktører anerkjenner og brukerne etterspør.

Eller som Robert Picard beskriver;

“...quality tends not to be defined by its presence, but its absence, and observers are in the position of saying: “We can’t define good quality, but we know bad quality when we see it”

Også i Norge er debatten om journalistisk kvalitet og flermedialitet preget av synsing. Begreper som ”klikkhore” og ”slange-i-do-journalistikk”, blir hyppig brukt i debatter der journalister og redaktører er samlet. Og gjennomgående uttrykkes det en bekymring for kvalitet i en flermedial hverdag. Men er det egentlig grunn til bekymring? Blir journalistikken skadelidende i en flermedial hverdag? Eller er det snarere på tide å vurdere kvalitet ut fra andre og kanskje flere kriterier enn vi har gjort tidligere? I forbindelse med oppgaven gjennomførte vi en undersøkelse i Stavanger Aftenblad og Agderposten.

Den vanskelige kvaliteten

Måling av kvalitet

Diskusjonen om journalistisk kvalitet i det hele tatt lar seg måle, lar vi ligge, og forutsetter, at det gjør den. Problemet er snarere at den lar seg måle ut fra mange parametre, avhengig av for eksempel målgruppe, sjanger og medietype.

Tradisjonelt har redaksjoner og redaksjonelt ansatte vært opptatt av å diskutere kvalitet i forhold til profesjonens egne standarder, og i mindre grad tatt med brukernes perspektiv. Men kvalitetsmåling kan vanskelig gjøres uten i det hele tatt å ta hensyn til bruker- eller kundeperspektivet, kunde i betydningen leser, seer eller lytter, ikke utelukkende annonsør. I de senere årene har da også publikumskontakten blitt vesentlig utvidet og brukerinvolvering står sterkt på dagsorden i mange mediehus.

Kvalitetskriterier

Selv om stadig flere tar til orde for en differensiering av kvalitetsbegrepene i forhold til hvilken kanal eller plattform som er gjenstand for målingen, så er det i praksis sjelden stor bevissthet rundt "egenarten" når kvalitet diskuteres. Er det slik at multimediejournalistikkens "dårlige rykte" skyldes at nye medier, nettmedier, blir målt etter papiravisens standard og kriterier, snarere enn på egne premisser? Likevel – det er vel også allmenn enighet om at det finnes noen kvalitetskriterier som er felles uansett publiseringsplattform selv om deres innbyrdes styrkeforhold kan variere.

"The first criteria for quality are obvious and timeless: accuracy, fairness, a compelling and efficient presentation, timeliness, relevance." (Jeff Jarvis ved CUNY i e-postintervju om kvalitet i en flermedial hverdag – også gjengitt på Jarvis' blogg www.buzzmachine.com)

"...the fundamentals of journalism will never change. We need good people probably more than ever before. There is no getting around the need for balance, fairness, accuracy and proper attribution." Julie Sar i Daily Telegraph under en multimediekonferanse ved AUT University (<http://www.jeanz.org.nz/convergence.htm>)

Måling av redaksjonell kvalitet har en relativt kort historie, og i den konvergente medie verden har forskere og fagfolk vært langt mer opptatt av konsekvenser for organisering og journalistisk virksomhet, enn av forholdet mellom kvalitet og flermedialitet.

Men den stadig pågående debatten både her hjemme og internasjonalt levner liten tvil om at det pågår en svært aktiv diskusjon. Frontene kan synes til dels steile og noen ganger kan det være vanskelig å få en klar formening om debattantene diskuterer om den flermediale journalistikken er av dårligere kvalitet enn monomedial journalistikk, ut fra noen allmenne målekriterier, eller om det er multimediejournalistikken, og da spesielt nettjournalistikken som sådan, som blir oppfattet som ”dårligere”, ”mindre viktig” eller ”mer overfladisk”.

Frykten for kvaliteten...

En hyppig innvending mot flermedial jobbing og den flermediale journalisten, har vært at hun ikke blir god til noe. (the jack off all trades and the master of none). Med oppgaver for flere medieplattformer, med den samme tiden til rådighet, vil kvaliteten lide. Argumentasjonen understøttes av spørreundersøkelsen vi gjennomførte. 69 prosent av respondentene var helt eller delvis enig i påstanden ”det er umulig å bli skikkelig god på noe dersom du skal gjøre alt”. Vi vil komme nærmere tilbake til dette senere.

... og forsvaret for den

Mens tilhengere av konvergens har framholdt at den journalistiske kvaliteten opprettholdes blant annet ved at ett og samme mediehus kan betjene publikum på en bedre måte. Mer innhold i flere kanaler. Og som arbeidsgivere har vi observert at noen journalister finner det svært utfordrende og morsomt å levere til flere plattformer:

”Vi tenkte mye på egenartene til de forskjellige kanalene. Hvilken type stoff skulle hvor osv. Vi lagde sjelden samme stoff til alle kanalene, men tenkte på hva som egnet seg best som TV/blogg/papirstoff. Det er en relativt krevende øvelse å ha tre tanker i hodet samtidig, men for meg var det spennende og utfordrende å tenke slik. ” (journalist Mari Horve i Fædrelandsvennen i e-postintervju om sine erfaringer som multimediejournalist Jorden Rundt⁵²)

⁵² Jorden Rundt var et multimedialt prosjekt som ble gjennomført i Fædrelandsvennen og samarbeidsavisene (BT, Aftenbladet, Adressavisen og Aftenposten) våren 2007. To medarbeidere reiste Jorden Rundt på 80 dager og leverte stoff til nettavisene (blogger fem dager i uka), web-TV og papir. Konseptet var å være backpack-turist og leve for 80 kroner dagen, uansett hvor i verden de var Målgruppen var unge lesere og det ble lagt opp til stor grad av interaktivitet. Se http://www.fvn.no/jorden_rundt/

Konvergenstilhengerne avviser også at det er grunn til å frykte at flermedial organisering vil føre til at folk mister jobben. Diane McFarline, publisher i The Sarasota Herald-Tribune sier det slik:

”For me, convergence is not about doing more with less, but doing more with more” (Huang et al 2003)

For McFarline og andre er poenget at journalistikken blir bedre fordi den blir presentert i flere kanaler. Mulighetene i hver historie kan utnyttes bedre fordi enkelte poenger kan tas ut i ett medium, mens noe kan presenteres best på en annen plattform.

Men den stadig pågående debatten – og vår egen undersøkelse i Stavanger Aftenblad og Agderposten – levner likevel liten tvil om at mange frykter at flermedialitet i alle dens former er en trussel mot det som kan sies å være de tradisjonelle kvalitetsbegrepene i journalistikken. På den andre siden er det også mange som fremhever de ”nye” kvalitetene konvergens og flermedialt innhold representerer.

Hva fant vi...

Spørreundersøkelsen i de to mediehusene hadde en svarprosent på 40,5 prosent. Av dem som svarte hadde vel halvparten (51,6 prosent) som sin hovedoppgave å jobbe for papiravisen, 12 prosent for radio/TV, mens 11,5 prosent oppga å skrive for nettavisen som sin primærarbeidsoppgave. 10 prosent av respondentene var redaktører. Fordelingen samsvarer med størrelsen på de ulike organisasjonene. Det er fortsatt over dobbelt så mange redaksjonelle årsverk i papiravisen i de to mediehusene enn i digitale medier.

45 prosent oppga at de jobbet flermedialt oftere enn en gang i uken. Andelen redaksjonelt ansatte i Aftenbladet og Agderposten som ofte (daglig eller flere ganger i uken) jobber flermedialt, var omtrent lik. Forskjellen kom først på svaralternativet ”ikke i det hele tatt”. Det var ingen av respondentene i Agderposten som ikke jobbet flermedialt i det hele tatt, mens så pass mange som 15 prosent av Aftenbladets medarbeidere svarte at de ikke leverte til mer enn en kanal. Ikke overraskende er det blant papirjournalistene og redaktører at svaralternativet ”ikke i det hele tatt” kommer.

Blant respondenter som hadde som hovedoppgave å skrive for papiravisen svarte knappe fem prosent at de daglig jobbet flermedialt, hele 42 prosent svarte at de jobbet flermedialt to

ganger i måneden eller sjeldnere. For nettavis-og TV-medarbeidere, svarte henholdsvis 72 og 73 prosent ”daglig”.

Det kan være flere årsaker til forskjellen mellom de to mediehusene når det gjelder andelen av flermediale medarbeidere. Den flermediale medarbeider er ingen ny ”skapning”. Journalister som har fotografert og fotografer som har skrevet, har lang tradisjon i norsk journalistikk, og ikke minst i mindre aviser. Altså er medarbeiderne vant til at det kreves flermedialitet og arbeidsplassen vil ha kultur for at flere arbeidsoppgaver blir lagt på den enkelte. Dette kan ha overføringsverdi ved overgang til nye plattformer og en flermedial hverdag, slik at det er mer sannsynlig å finne et flertall flermediale medarbeidere i en forholdsvis liten redaksjon som Agderposten enn det er i en større som Aftenbladet. Undersøkelsen bekrefter dette.

At medarbeidere i ”de nye” mediene, TV og nett, hyppigere leverer flermedialt, er neppe oppsiktsvekkende. Dette er gjennomgående yngre medarbeidere, og gjerne rekruttert som multimediejournalister.

Backpackreporteren er en sjelden rase

Den vanligste flermediale kombinasjonen var å skrive for nett og papir; 75 prosent svarte at de jobbet for nett og papir når de jobbet flermedialt, mens 21 prosent svarte at de jobbet for TV og en annen plattform, den vanligste kombinasjonen da var TV og nett og/eller radio (15 prosent). ***Bare 2 prosent oppga at de jobbet på alle plattformene.*** Altså er det ”duomedialitet” som er suverent vanligst. I den grad backpack-reporteren finnes, er det stort sett på reise...

Analyse – hvorfor jobbes det flermedialt?

Respondentene ble spurt om hvorfor de jobber flermedialt, spørsmålene ble gitt i form av flere påstander .

- 74 prosent av respondentene var helt eller delvis enig i påstanden ”jeg jobber flermedialt fordi det forventes av meg (Agderposten: 60 prosent, Aftenbladet 78 prosent).
- 67 prosent svarte at de var helt eller delvis enig i påstanden ”jeg jobber flermedialt fordi det er nedfelt i mediehusets strategi” (Agderposten: 56 prosent, Aftenbladet: 71 prosent)

- 31 prosent var helt eller delvis enig i påstanden ”jeg jobber flermedialt fordi det gir variasjon i jobben” 38,5 prosent var helt eller delvis uenig i denne påstanden. (Agderposten: 48 prosent/40 prosent, Aftenbladet: 25 prosent/38 prosent)
- 30 prosent var helt eller delvis enig i påstanden ”jeg jobber flermedialt fordi det gir mer spennende arbeidsoppgaver, mens 41 prosent var helt eller delvis uenige i denne påstanden. (Agderposten: 44 prosent/32 prosent, Aftenbladet: 25 prosent/44 prosent)
- 47 prosent var helt eller delvis enige i påstanden ”flermediale medarbeidere fører til lavere kostnader for bedriften/mediehuset”. 28 prosent var helt eller delvis uenige (Agderposten: 56 prosent/20 prosent, Aftenbladet: 44 prosent/31 prosent)
- På spørsmål om ”stadig flere flermediale medarbeidere er veien å gå”, svarte 42 prosent ja og 33 prosent nei (Agderposten: 40 prosent/36 prosent, Aftenbladet: 43 prosent/25 prosent). Blant redaktørene er det 67 prosent som svarer ja på dette spørsmålet.

Svarene viser at det er et flertall som jobber flermedialt fordi det forventes av dem og fordi det er nedfelt i mediehusets strategi (noe som også må sies å være en forventning fra arbeidsgiver). Færre jobber flermedialt fordi det gir variasjon i jobben og spennende arbeidsoppgaver.

I spørreundersøkelsen blir ikke respondentene spurt om hvorfor flere flermediale medarbeidere eventuelt er riktig vei å gå, og årsaken til ”ja-overvekten” kan vanskelig la seg tolke direkte fra resultatet i spørreundersøkelsen. Men sammenholdt med svarene i intervjuene, tegner det seg et bilde av at det er fleksibilitet og ressursutnyttelse som blir vurdert som viktig. Flere intervjuobjekter trekker fram brukerperspektivet, at leserne får en større del av historien.

At flere redaktører enn fotfolk svarer ja, kan forklares ut fra ulikhet i rolle og oppgaver. Redaktører vil jevnt over være mer opptatt av ressursutnyttelse og utvikling.

”Fordelen (med flermediale medarbeidere) er at de rapporterer fyldigere på stadig flere områder. Ulempen er at vi ikke får de ekstreme spesialistene. Når du skal gjøre flere ting, kan du nødvendigvis ikke gjøre alt like bra som når du bare gjør en ting, men på den annen side, så får du noe igjen. Du kan jo stille følgende spørsmål: Når du får 70 prosent fotograf og 70 % journalist i samme person, får du da 70 % eller 140 prosent? (sjefredaktør Sven Egil Omdal, 8. april 2008)

Analyse – om kvalitet og flermedialitet

49 prosent av respondentene svarer at flermedial jobbing påvirker journalistikken i ganske stor eller meget stor grad. Her er det liten forskjell mellom de to mediehusene. Vel halvparten sier at kvaliteten blir dårligere, *bare fire prosent sier at den blir bedre*, mens 44 prosent svarer at den blir omtrent som før.

Her er det mer interessant å se hvor store forskjeller mellom de ulike ”faggruppene”. Av respondentene som sier at de har som hovedoppgave å skrive for papiravisen, er det ingen som mener at kvaliteten blir bedre av flermedial jobbing. 71 prosent sier at kvaliteten blir dårligere. Derimot er det 14 prosent av nettjournalistene som sier at kvaliteten blir bedre, mens 57 prosent svarer at den blir dårligere. Blant redaktørene svarer 55 prosent at den blir dårligere og 9 prosent at den blir bedre.

Dette er interessante forskjeller. Det kan selvsagt bety at de som jobber flermedialt (og her er det en overvekt av nettjournalister) er mer optimistiske med hensyn til hvilken kvalitet de selv leverer. De har førstehånds kjennskap, selvsagt. Men det kan også bety at de legger andre kvalitetskriterier til grunn. Eller vurderer fordelene med flermedial jobbing og presentasjon til helt eller delvis veie opp for eventuelle svakheter.

På spørsmål om hva som blir dårligere⁵³, fikk vi følgende resultat:

- Mindre tid til å gå i dybden (82 prosent)
- Mindre tid til å sjekke fakta (63 prosent)
- Flere faktafeil og skrivefeil (52 prosent)
- Færre kilder enn tidligere (47 prosent)

En liten kuriositet her, er at mens 50 prosent av journalistene sier at flermedialitet fører til at de er mindre ute i felten, mener bare 22 prosent av redaktørene at journalistene er mindre ute i felten. Dette kan tolkes som om at redaktørene ikke har god nok oversikt over sine medarbeideres arbeidshverdag og rutiner.

Spørsmål om hva som blir bedre, ble stilt på samme måte og resultatene fordelte seg slik:

- Sakene kommer raskere ut til brukerne (82,5 prosent)
- Bedre ressursutnyttelse: (42,5 prosent)
- Sakene blir kortere og mer lest: (37,5 prosent)

⁵³ Spørsmålene ble gitt i form av alternativer (”dersom kvaliteten blir dårligere, hva mener du er årsaken”) og det kunne krysses av for flere alternativer. Det var også et åpent alternativ ”annet”.

Kategorien "annet" ga få "nye" eller multimedia-spesifikke kvalitetskriterier. Undersøkelsen viser at respondentene er bekymret for flere av de tradisjonelle kvalitetskriteriene⁵⁴ som "korrekthet" (fakta/skrivefeil), mangfold (dybde/bredde antall kilder og kildebruk) og muligens også "integritet," i det 46 prosent svarer at det blir mer bruk av pressemeldinger uten at de blir bearbeidet. På den annen side, ble det sett på som et pluss at flermedialitet og flere publiseringsplattformer førte til at sakene kom raskere ut til brukerne og at flermedialitet medførte bedre ressursutnyttelse.

Oppsummert kan vi si; de redaksjonelt ansatte i mediehusene frykter for den journalistiske kvaliteten i en flermedial hverdag, som stadig flere av dem tar del i. De har innsett – og lever til dels godt med – at "flermedialitet har kommet for å bli".

På tide med mye kvalitetsbegreper?

Vi har tidligere vist at det langt på vei er papiravisenes som har satt standard for vurderingen av andre medieplattformer – og da særlig nettaviser. At TV og radio har sine spesifikke særtrekk som gjør at en god TV-sak ikke nødvendigvis er en god avissak og at presentasjonsformen er annerledes, er for lengst akseptert. Mens det hyppig snakkes om at nettavisene kan være "overfladiske", "grunne" og "korte", og da underforstått mindre seriøse, er det sjelden å høre at Dagsrevyen er "useriøs" fordi nyhetsinnslagene er korte.

Likevel – uansett hvilken medieplattform vi snakker om – synes det å være stor enighet om at det finnes noen grunnprinsipper i all form for god kommunikasjon. Korrekthet, etterrettelighet og balanse er tre begreper det er liten grunn til å starte store diskusjoner rundt. Mange omtaler "troverdighet" som det viktigste kvalitetskriteriet i journalistikken.

En rimelig tolkning av begrepet "troverdighet", vil naturlig inkludere både korrekthet, etterrettelighet og balanse.

Så kan man spørre – hva mer? Papiravis, og også radio og TV, har hatt lang tid på å utvikle kvalitetskriterier, og har tradisjon for å evaluere produktene. Tatt dette historiske perspektivet i betraktning, er det ikke unaturlig at det er papiravisen som eldste medium som har satt standard. Når man begynner med noe nytt, er det greit å ta utgangspunkt i noe kjent, og sammenligne det med aksepterte standarder i fagmiljøet.

⁵⁴ I "måling av redaksjonell kvalitet" s. 22, (Ragnhild Kr. Olsen) henviser forfatteren til en liste journalistiske idealer basert på innspill fra prosjektets referansegruppe.

Kvalitet i endring

Men heller ikke evalueringskriterier for papirmediet har vært statiske. Vurderingen av hva som er god journalistikk har endret seg over tid og avisene gjennomgår kontinuerlig produktutvikling.

Vår spørreundersøkelse må sies å gi belegg for å påstå at for eter-og nettmedier er hurtighet et selvstendig og anerkjent kvalitetskriterium. Dette har lenge vært allment akseptert i for eksempel nyhetsbyråer. Nyhetsmedier har alltid konkurrert om å være først, men før digitaliseringen av mediene var dette en kamp mellom få aktører og med noenlunde samme vilkår/muligheter. På hendelsesnyheter var radio – og senere også TV det suverent raskeste mediet. I dag er så å si alle med i den ”først-med-nyhetene”-kampen, og hurtighetskriteriets betydning har økt.

På den annen side har hurtighet ofte vært satt opp som en av de viktigste truslene mot nettopp korrekthet. I spørreundersøkelsen mener 63 prosent at det blir mindre tid til å sjekke fakta med flermedialjobbing, 52 prosent svarer at flermedial jobbing gjør at det blir flere faktafeil og skrivefeil. Så allerede her har vi en utfordring. Er det slik at kvalitetskriteriet ”hurtighet” er så viktig at om det ikke erstatter, så vektes det i dag tyngre enn ”korrekthet”?

I en multimedial verden med kontinuerlig deadline vil eventuelle feil bli rettet opp raskt. Vil da åpenhet og det å erkjenne feilen (synliggjøre den: Vi skrev dette – men det var dette som var korrekt) kunne avhjelpe? Meningene vil være delte, men det er kanskje en debatt mediebransjen bør ta.

Med internett (ikke kun nettaviser) mener flere framtreddende bloggere og akademikere at kvalitetsbegrepet bør få nytt innhold. En av dem er Jeff Jarvis, foreleser på CUNY og svært aktiv blogger på sin side www.buzzmachine.com:

“what is the definition of quality – so that's the question we should ask. New media requires a new set of quality standards “(Jeff Jarvis på forelesning 25. april 2008, sitatet er bekreftet i e-post 5. mai.)

Han utdyper dette på bloggen sin:

“I think it is vital for journalists today to re-examine all definitions of quality”⁵⁵

For Jarvis vil det være en åpenbar kvalitet for eksempel å linke til annet stoff om samme emne, noe som er blitt vanlig på en rekke nettaviser de siste årene. I samme kontekst trekker han fram interaksjon mellom reportere og brukerne. Får brukerne det de vil ha? Og:

“Do we open the means for our stories to be corrected and expanded? Do we have a way to hear the public’s definition of quality? Collaboration, I’d say, is the highest form of responsiveness.”

Også åpenhet (transparency) er et viktig kriterium for Jarvis;

“We also add new definitions and ethics of quality: Transparency is overtaking objectivity as a standard in some quarters of journalism now. Similarly, the ethic of the correction I have learned in blogs is more rigorous than in some old media; we do not erase our mistakes but cross them out to fess up to them; that, too, is a form of transparency”.

Lite eller ingenting av forskningslitteraturen om emnet vi har gjennomgått berører kvalitetskravene på denne måten. I en kommentar sier Jay Rosen, blogger og lærer ved New York University, at ”**aggregation**” – innsamling/oppsamling og tilgjengeliggjøring – må defineres som et viktig kvalitetskriterium:

“A “quality” story is aware of what else is on the Web that bears on that story, and does not pretend to be the first, last and only words on the subject. Collect in one place what’s out there, *and then add something original to it*: that’s quality.”⁵⁶

Nye kvalitetsbegreper?

Så i tillegg til “hygienefaktorer” som korrekthet, etterrettelighet, balanse, vil listen for en flermedial (dog nettdominert) evaluering kunne se slik ut (opplistingen inneholder ingen form for vekting av de ulike kriteriene):

- Oppsamling/innsamling (aggregation)
- Åpenhet (transparency)
- Interaksjon og publikumskontakt (herunder crowdsourcing)
- Mottakelighet (responsivness)
- Hurtighet
- Utvikling (development)

⁵⁵ Intervju med Jeff Jarvis på e-post 26. april 2008, publisert på www.buzzmachine.com 27. april 2008. Jarvis er associate professor ved journalistutdanningen ved City University of New York, CUNY

⁵⁶ Kommentar fra Jay Rosen til Jarvis’ blogg

Konklusjon

Intervjuene avdekker at det er bred enighet om at flermedialitet gir brukeren et bedre produkt og redaksjonene mulighet til å rapportere fyldigere og mer variert.

Det er liten forskjell mellom de to mediehusene på spørsmålet om stadig flere flermediale medarbeidere (og implisitt) flermedial praksis og produkter, er veien å gå. Men det kan se ut som ”nødvendighet” er en sterkere pådriver for flermedialitet i Agderposten enn i Aftenbladet, altså at ressurssituasjonen er en pådriver. Det understrekes jevnt over i fordypningsintervjuene i Agderposten at papiravisen er hovedplattformen. Dette er langt mindre betont i Aftenbladet. På spørsmålet ”flermedialitet gir en god utnyttelse av mediehusets ressurser”, er ingen i Agderposten helt eller delvis uenig i den påstanden, mens 15 prosent av Aftenbladets medarbeidere er helt eller delvis uenig i at flermedialitet gir en god utnyttelse av mediehusets ressurser. Når da omtrent like mange i de to mediehusene, svarer at stadig flere flermediale medarbeidere er veien å gå for deres mediehus, kan det se ut som om det er andre årsaker til flermedialitet enn ”nød lærer naken journalist å springe”...

Den flermediale praksis i begge mediehusene avstedkommer forholdsvis utbredt bekymring for at den journalistiske kvaliteten vil lide. Dette er et særlig et utbredt syn blant journalister som har som sin hovedoppgave å jobbe for papiravisen.

Sammenhengen mellom kvalitet og konvergens, altså at kvaliteten etter visse kvalitetsparametre, blir dårligere, sannsynliggjøres ved den bekymring våre respondenter gir uttrykk for. Det er rimelig å anta at når så mange uttrykker bekymring for den journalistiske kvaliteten, så er det fordi de selv opplever å måtte levere dårligere kvalitet enn de ønsker eller at de opplever at kolleger gjør det.

En naturlig videreføring av denne debatten ville vært å gå inn i flermediale bedrifter og undersøke produktene, kanskje da med utgangspunkt i de kriterier det er bred enighet om at er felles uansett medieplattform. Like viktig vil debatten om differensiering av kvalitetskriterier bli. Blant annet ville det vært interessant å la redaksjonelt ansatte vekte de ulike kvalitetskriteriene – både de ”universale” og de multimediespesifikke.

Stadig flere tar til orde for multimediespesifikke parametre, *med andre ord; nye kvalitetsbegreper i en ny verden*. Implementering av nye kvalitetsstandarder kan for eksempel tenkes gjort gjennom redaksjonens egen evaluering av sine egne produkter eller gjennom prosjekter der fokuseres på kvalitetsmåling.

Bevisst og ubevisst brukes flere multimediespesifikke kvalitetskriterier allerede, både i produksjon og ”synsing”. Det gjenstår å operasjonalisere og innarbeide dem i den redaksjonelle hverdag.

Globale og nasjonale medietrender

Av Helene Raa Bamrud, Per A. Carlsson og Jørgen Risvik

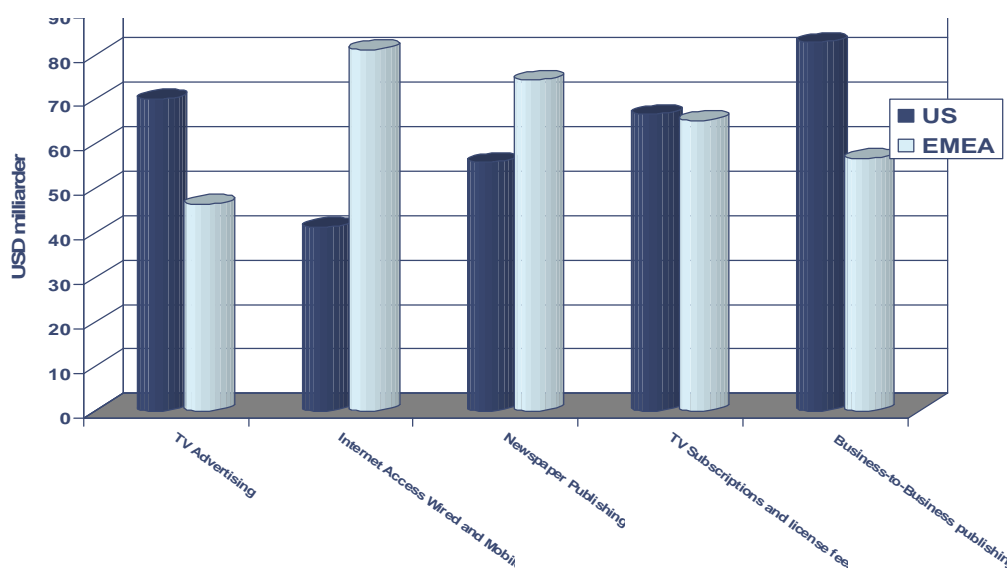
Det blir viktig for de etablerte aktørene i industrien å balansere mellom nettgenerasjonen og den eldre generasjonen i deres strategier.

Medienyhetene i 2007 har vært preget av sviktende opplagstall for avisene, nedgang i annonsesalg, redaktørens ansvar ved brukergenerert innhold (eksempelvis blogger og kommentarer) og en sterk fremvekst av nye konkurrerende medier. Parallelt med dette har utbredt og raskere internettilgang resultert i nye distribusjonskanaler for store deler av underholdings- og medieindustrien. Musikk er et av de første segmentene som vil oppleve at den digitale distribusjonen vil være større enn den analoge målt i omsetning i løpet av 2011 ifølge våre prognoser i *Global Entertainment & Media Outlook*.

Hva er Global Entertainment & Media Outlook?

For niende år på rad, utgir PricewaterhouseCoopers publikasjonen Global Entertainment & Media Outlook. Dette er en 800 siders publikasjon med fem års rullerende prognoser over inntektsutviklingen innenfor underholdnings- og medieindustrien, samt en vurdering av drivere og trender. Delsegmentene som er inkludert i publikasjonen er: internett tilgang (fast og trådløs), internett reklame (fast og trådløs), TV-abonnement og lisensavgift, TV reklame, distribusjon av musikk, film, dataspill, magasiner, avis, radio, fornøylesparker, kasino og regulerte spill, bøker (inklusive lærebøker) og sport. De 15 segmentene blir analysert i fem geografiske områder: USA, EMEA (Europa, Midtøsten og Afrika), Asia, Latin Amerika og Canada. Grafen under viser størrelsesforholdet mellom de 5 største segmentene i USA og EMEA i 2007.

Figur 1: Omsetning i de 5 største segmentene i USA og EMEA i 2007

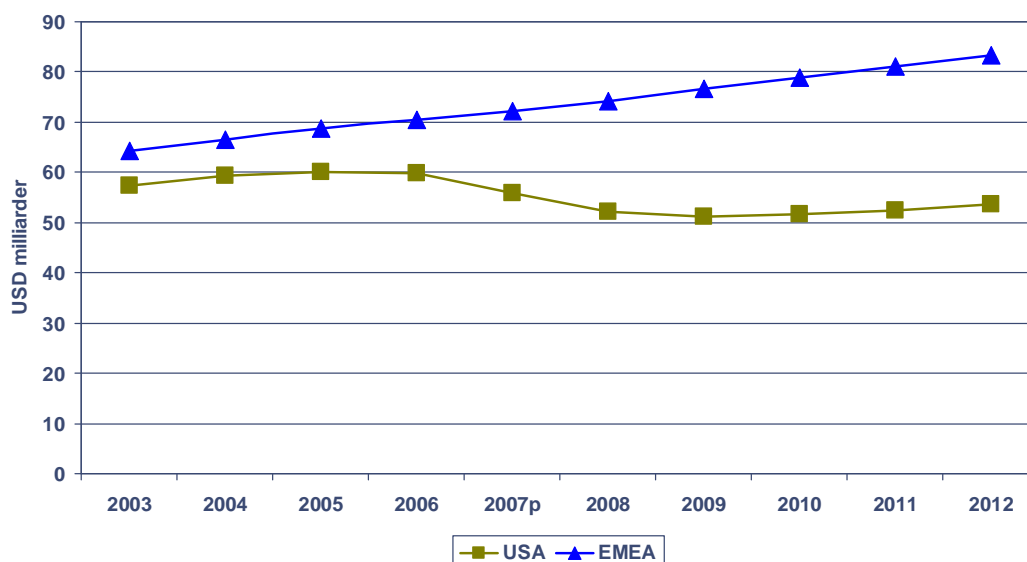
Kilde: Global Entertainment & Media Outlook 2008-2012, PwC

Avisbransjen vil få tynge tider i USA enn i EMEA regionen

Figuren under viser den totale omsetningen i avisbransjen i USA og EMEA hvor hovedinnteksstrømmene er salg av aviser (abonnement, løssalg og gratisaviser), annonsesalg på trykk og annonsesalg via digitale kanaler. I EMEA landene forventes bransjen å oppleve et mindre fall enn i USA. Lavere omsetning på annonsesalg for trykk er hovedårsaken til nedgangen i USA. Opplagstallene vil trolig falle med nær 0,5% de kommende årene. Salg av annonser gjennom digitale medier forventes å stige med 15 % årlig de neste fem årene. Dette utgjør imidlertid kun 5% av den totale omsetningen i USA. I EMEA regionen vil økt opplag av gratisaviser føre til at det totale avisopplaget trolig vil stige med 1% årlig de neste årene, mens for betalingsaviser vil nedgangen være på 1% årlig. Hver femte avis som ble trykket i 2007 var gratisavis.

Innenfor annonsesalg forventes de digitale kanalene å vinne terreng. Det totale annonsesalget for trykk forventes å øke med 3% årlig i EMEA regionen mens digitale annonser (avisenes egne nettsider) vil trolig øke med hele 21%. Dette kan sees i sammenheng med tall fra Mediebyråenes Interesseorganisasjon (MiO) hvor deres mediebarometer, for mai i år, viser en vekst i annonsesalg for avis på 4,6% og en vekst for internett på 33%.

Figur 2: Utviklingen i annonsemarkedet for avis i USA og Europa

Kilde: *Global Entertainment & Media Outlook 2008-2012, PwC*

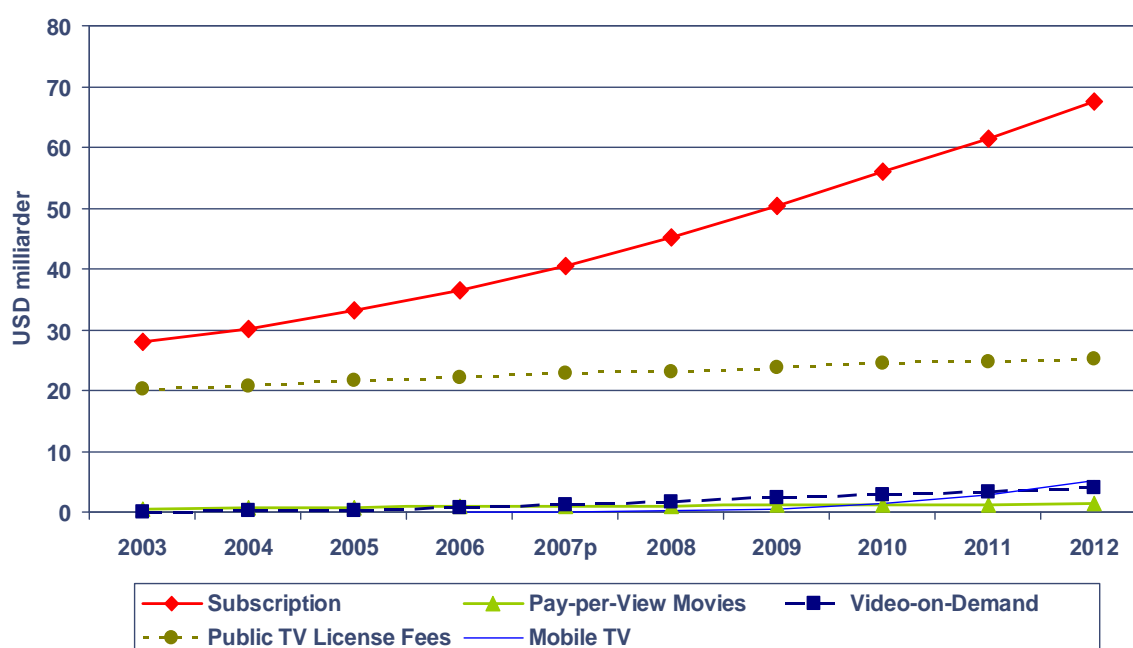
Etter hvert som internettkapasiteten bygges ut, blir videotrafikk og store nedlastninger mer utbredt. Flere nasjonale og internasjonale mediehus har investert betydelige summer i videotilbud på nett. Kampen om fotballrettighetene i Norge er ett tydelig eksempel på dette hvor det var knyttet stor spenning til hvem som ville sikre seg rettighetene.

Digital TV og HD er de viktigste driverne for TV-bransjen

Teknologien driver i stor grad utviklingen i TV-bransjen. I Norge og i resten av verden har slukkingen av det analoge bakkenettet og overgangen til digitale sendinger vært en sentral begivenhet i bransjen. RiksTV har satt seg som mål å ha en halv million kunder innen 2013. Pr. august 2008 har de 225 000 abonnenter. Norge var for øvrig ett av de første landene i verden som har sendt HD sending over bakkenettet (åpningsseremonien i Beijing). Som følge måtte NRK stenge en av de andre kanalene i bakkenettet i perioden da seremonien pågikk pga. kapasitetsbegrensninger. Selv om Norges Televisjon (NTV), som har stått for utbyggingen av bakkenettet, har valgt å basere nettet på MPEG-4 komprimering, vil bakkenettet få store kapasitetsutfordringer i overgangen til HD. Kampen om det siste frekvensområdet etter den analoge slukkingen vil derfor bli meget viktig for selskapet. Post- og teletilsynet har signalisert at RiksTV bør få en konkurrerende aktør i det digitale bakkenettet og at det frigjorte frekvensområdet bør benyttes til dette. NTV hevder at for at bakkenettet skal være konkurransedyktig mot kabel-TV og satellitt-TV, må kapasiteten benyttes til å bedre innholdstilbudet til RiksTV, blant annet gjennom å tilby HD innhold.

PricewaterhouseCoopers mener etterspørselen etter HD innhold og overgangen fra analog til digitalt bakkenett vil bidra til å øke omsetningen i TV bransjen ved at stadig flere vil abonnere på TV tjenester.

Figur 3: Omsetning i TV-bransjen - EMEA

Kilde: Global Entertainment & Media Outlook 2008-2012, PwC

Omsetning fra abonnementer vil trolig øke 11 % årlig i perioden 2008 til 2012 i EMEA regionen. Dette skyldes overgangen fra analoge til digitale TV-tjenester, samt en økt etterspørsel etter et bredere tilbud (bl.a. flere TV-kanaler og HD innhold). Introduksjon av nye aktører som tradisjonelt sett ikke har tilbudt TV-tjenester (f.eks mobiloperatører og energiselskaper) vil også bidra til en vekstøkning og da spesielt i IPTV ("internett TV") segmentet. Dette har medført at tjenestetilbudet er noe mer uoversiktlig for sluttbrukerne. De ulike aktørene benytter forskjellig teknologi til distribusjon av tjenester som DVB-C ("kabel TV"), DVB-S ("satellitt TV"), DVB-T (bakkenett), DVB-H (mobil TV) eller IPTV. Felles for

disse tjenestene er at de i økende grad blir digitale. Tilleggstjenester som Video-on-Demand (VOD) og betaling pr. program (Pay-per-View) vil derfor bli viktig i kampen om å differensiere tilbyderne.

Mobil TV vil trolig vise en årlig vekst på 133% de neste fem årene og dermed bli større enn Pay-per-View markedet i 2010 og Video-on-Demand markedet i 2012. Mobil TV vil likevel kun utgjøre en liten del av den totale omsetningen i TV bransjen. I Norge har MTG, NRK og TV2 gått sammen for å etablere selskapet Norges Mobil TV AS. Hensikten med samarbeidet er å kunne tilby TV til mobiltelefon uten å benytte teleoperatørenes nettverk (GSM/3G). Norges Mobil TV har valgt DMB som teknologiplattform (samme teknologi som DAB-radio) til tross for at flere Europeiske land velger DVB-H standarden (tilsvarende teknologi som bakkenettet). Norges Mobil-TV begrunner valget med at det er rimeligere å bygge et DMB nett (spesielt med tanke på investeringer som allerede er gjort med DAB). I løpet av vinteren vil 9 TV-kanaler bli tilgjengelig for beboere i og rundt Oslo. Suksessen til mobil TV i Norge vil i stor grad avhenge av tilgjengeligheten av mobiltelefoner med DMB-støtte. I den forbindelse er det interessant å merke seg at Nokia har annonsert at de ikke kommer til å produsere telefoner med DMB støtte.

Annonsørene tilpasser seg nye medievaner

Utviklingen i annonsemarkedet gir en god pekepinn på den generelle utviklingen i media – og underholdningssektoren. Mobiltelefon, internett og spill annonsering vil utgjøre tre sentrale mediekkanaler. PricewaterhouseCoopers estimerer at mobilannonsering vil øke med 46% årlig de kommende 4 årene i EMEA, annonsering på internett vil øke med 18% og dataspill annonsering vil øke med 15% årlig. Sammenlignet med internettannonsering som trolig vil vokse til USD 41 milliarder i 2012, vil denne mediekkanalen kun utgjøre 2% av markedet.

Ett skifte i medievaner vil stille stadig sterkere krav til reklameselskapene som må bygge kompetanse innenfor digitale medier. Internasjonalt har det vokst frem reklamebyråer som spesialiserer seg på digitale medier. IGA Worldwide og Double Fusion er to eksempler på dette som begge har fokusert på annonsering i dataspill.

Nettgenerasjonen

Underholdnings- og mediebransjens fremtid vil i stor grad avgjøres av den såkalte nettgenerasjonen. Dette er ungdom født mellom 1977 og 1997. De er de første som er oppvokst i den digitale tidsalder. Ny medieteknologi er en intuitiv del av deres hverdag. Bare i India og Kina er det over én milliard mennesker under 25 år. I India er halvparten av befolkning under 25 år. Størrelsen i denne gruppen er med på å drive industrien mot en hverdag der innhold og reklame er mer tilpasset den enkelte bruker.

Mens nett generasjonens foreldre så 20 timer på TV i løpet av en uke, kan disse ungdommene bruke 20 timer på ulike medier *per dag*. Forskjellen ligger i at nett generasjonen er såkalte "multitasker" – de benytter seg av flere mediekkanaler samtidig, der de oppdaterer sin Facebook profil, kommuniserer med venner på MSN samtidig som de spiller World of Warcraft med TV på i bakgrunnen. Gjennom dette skaper de en mer skreddersydd opplevelse tilpasset egne interesser og preferanser. Nett generasjonen vil gi føringer for fremtidens medievaner.

Imidlertid er det befolkningen på over 50 år som er hovedforbrukerne av tradisjonell media - de største segmentene i underholdnings- og medieindustrien. På verdensbasis vil denne befolkningsgruppen vokse med 13,1 % de neste 5 årene, fra 1,1 mrd mennesker i 2008 til 1,25 i 2012.

Forståelse for nett generasjonens brukervaner samt sterkt fokus på den eldre generasjonen vil være kritiske suksesskriterier for å lykkes innen underholdnings- og mediesektoren. Dette medfører at de tradisjonelle segmentene som trykk vil fremdeles dominere medie- og underholdningsindustrien i årene som kommer selv om veksten vil være størst innenfor de digitale mediene.

I denne artikkelen har fokus vært på trender og drivere innenfor avis, TV og nye digitale medier. Underholdnings- og medieindustrien går en spennende fremtid i møte. Tradisjonelle medier vil fortsatt dominere industrien, men den teknologiske utviklingen vil blant annet åpne opp for nye aktører og nye distribusjonskanaler som nett generasjonen vil være premissgivere for. Det blir viktig for de etablerte aktørene i industrien å balansere mellom nettgenerasjonen og den eldre generasjonen i deres strategier. Førstnevnte for å forstå fremtidens medieutvikling, sistnevnte for å tjene penger. Inngåelse av strategiske allianser vil være sentralt for å lykkes i dette landskapet.

Del F

Og nå litt utenriks...

Pressefrihet og veien mot fotball-VM

Av Jon Magne Lund

Vil Sør-Afrika legge lokk på virkeligheten, på veien mot fotball-VM i 2010, slik Kina gjorde i forbindelse med sommer-OL 2008?

April 1994. Jeg er i Sør-Afrika som valgobservatør under landets første frie valg. Et av de valglokaler min gruppe har oppsyn med, ligger halvt veiløst til langt ute på landsbygda i KwaZulu Natal. Oppslutningen på valgdagen er enorm. En kilometerlang kø slynger seg nedover langs et uttørket elveleie. Jeg rusler forbi på vei mot lokalet, smiler til folk som jubler i forventning over sitt livs største opplevelse: å stemme ved et valg, bli regnet som likeverdige mennesker, selv om de er svarte.

«Han er det!»

Inne i skolebygningen som fungerer som valglokale, blir jeg straks oppsøkt av valgstyrets leder. Han forteller at i en av stemmeboksene står det en gammel kvinne og gråter; hun vet ikke hvem hun skal stemme på. Kan jeg hjelpe henne? Jeg prøver meg med at jeg skal bare observere, ikke delta. Det faller på steingrunn; jeg må i alle fall å snakke med henne. Kvinnen gråter og sier at jo, hun vet hvem hun skal stemme på, men at hun ikke husker navnet. Jeg blåser i alle regler og begynner å lese opp partinavnene som står på stemmeseddelen. Forbinder hun noe med noen av dem? Nei, intet. Så ser vi på de små trynebildene av partilederne. Drar hun kjensel på noen? Svaret er like negativt. Til slutt begynner jeg å lese navnene på partilederne. Jeg kommer til Nelson Mandela og et tannløst smil lyser opp ansiktet: Han er det! Stemmeseddelen er i boks, dagen er reddet – og fremtiden. Det var jo dette hun hadde drømt om så lenge hun kunne huske.

Denne lille historien sier en del om pressefriheten i Sør-Afrika både før og nå. Før 1990 ble forbudet mot å sitere African National Congress – ANC, Mandelas parti – eller Kommunistpartiet, håndhevet strengt. ANC ble forbudt i 1960. Men pressen hadde en viss frihet til å skrive om det som skjedde på mange andre områder, som for eksempel i parlamentet og i rettsapparatet. Mandelas forsvarstale i 1964 kunne gjengis i mediene fordi den ble levert i rettssalen. Man kunne lese artikler om myndighetenes dødsskvadroner, men ikke omtale eller sitere Mandela, og det var forbudt å publisere bildet av ham i apartheidperioden. Det var ikke bare den gamle kvinnen i valglokalet i 1994 som ikke hadde peiling på hvordan Nelson Mandela så ut.

«Demokratisk»

Men ved å unnlate å kneble pressen helt, kunne apartheidregjeringen opprettholde et skinn av å være demokratisk. Budskapet til det internasjonale samfunn var at her har vi en viss grad av pressefrihet, i motsetning til i for eksempel kommuniststater som Sovjetunionen, Cuba og Kina. Rett nok ble forholdene tøffere i Sør-Afrika etter at unntakstilstanden ble innført i 1985, men ønsket om å kunne presentere seg som et demokrati internasjonalt, gjorde at det var store forskjeller mellom Sør-Afrika og datidens kommunistregimer. I Sør-Afrika kunne man tross alt jevnlig lese om hendelser som regjeringen gjerne skulle sett gjemt og glemt. Pressens unnlatelsessynd var at den i altfor stor grad lot være å gjøre dette.

Men myndighetene bedrev en utstrakt sensur av mediene. Det var klare grenser for hva folket skulle få lov til å lese, høre, se. Det var viktigere å beskytte regimet enn sannheten. Journalisten Donald Woods ble kjent over hele verden da han rømte til Storbritannia fordi han ønsket å fortelle sannheten om Steve Bikos død. Biko var en fremtredende antiapartheidaktivist som i 1977 ble arrestert av politiet og i fengsel påført så store skader at han døde.

Fra mediebidand til investeringer

Norge var blant de land som utnyttet det lille smutthullet i det såkalte demokratiet til å gi de rettsløse og undertrykte en stemme. For vel et år siden gjennomførte jeg med stipend fra Norsk Redaktørforening en studietur til Sør-Afrika. Prosjektet hadde tittelen «Fra mediebidand til investeringer». Bakgrunnen var at Norges engasjement i mediesektoren i Sør-Afrika har gått fra å være støtte til opplæring av uavhengige svarte journalister i apartheidperioden til etter 1994 å støtte regionale medieorganisasjoner. En privat norsk investor – Svein Larsen – satser på kommersiell radio i Sør-Afrika. Jeg ønsket å se nærmere på hvordan de ulike typer engasjement har påvirket ytringsfriheten i landet og hva slags langsiktig virkning det norske engasjementet har hatt.

For å belyse dette konsentrerte jeg meg om to caser:

* Opplæringsprogrammet til Weekly Mail/Mail & Guardian. Norske bistandsmidler ble på 1980- og 1990-tallet kanalisert til opplæringsprogram for unge svarte journalister drevet av ukeavisen Weekly Mail – senere Mail & Guardian, den ledende uavhengige avisen i landet og en av de mest anerkjente avisene på det afrikanske kontinent. Flere av dem som fikk opplæring, sitter nå i redaktørstillinger rundt om i Sør-Afrika eller i nøkkelstillinger innen statsforvaltningen. Studieturen ga meg anledning til å intervju flere av disse.

* Investeringer styrt av Svein Larsen gjennom selskapet 21 st Venture, først i P4 i Cape Town og senere i Kaya FM i Gautengprovinsen. Kaya FM er en viktig formidler av lokal kultur og fremmer politisk debatt. Kaya er et dynamisk innslag i mediebildet i Johannesburg-området. Selskapet har også vurdert andre investeringer i Afrika.

Godt bistandsarbeid

I en egen rapport går jeg nærmere inn på det jeg lærte på studieturen. Her skal jeg kort poengtere at bistandsmidlene som Norge kanaliserte til Weekly Mails opplæringsprogram, ikke var av imponerende størrelsesorden. Men med stor rett kan det sies at dette må være noe av det bistandsarbeid som Norge har vært involvert i, som har kastet mest av seg i forhold til investeringene. Rekken av unge svarte og fargede journalister som fikk en utdannelse i Weekly Mail og som på denne måten ble grunnleggende preget i sitt journalistiske arbeid, er meget lang. Mange av dem sitter i dag i noen av de fremste stillinger i den sørafrikanske avis- og medie verden, som sjefredaktører, redaktører, journalister og kommentatorer. Som en tilleggsverdi føres den kritiske journalistikkens grunnholdninger videre den dag i dag. Stadig nye kull får sin utdannelse gjennom det opplæringsprogram som Mail&Guardian – som Weekly Mail heter nå – fortsatt inviterer unge og talentfulle journalistspirer til. Mange av dem hadde aldri hatt en mulighet til å bli journalister uten dette programmet. På denne måten bidrar de til å befeste og styrke pressefriheten i Sør-Afrika etter apartheids undergang. Også andre medieinstitusjoner driver nå lignende opplæringsprogram.

«Free Mandela!»

11. februar 1990 gikk Nelson Mandela ut av Victor Verster-fengselet nær Franschhoek, en times kjøring fra Cape Town, som en fri mann. TV-stasjoner verden over formidlet dette i direktesendte program. I Sør-Afrika måtte TV-publikum vente noen minutter før de fikk se hva som skjedde; denne forsinkelsen i formidlingen var et talende symbol på motstanden mot å la mediene få arbeide på sine egne premisser. Samme dag holdt Mandela sin første offentlige tale på 27 år, i Cape Town. Sørafrikanere som hadde tilgang til aviser og fjernsyn – og det var langt de færreste – kunne da endelig høre stemmen til og se bilder av hvordan nasjonens fiende nummer 1 talte og så ut.

Apartheidregjeringen hadde endelig innsett at det ikke lenger var formålstjenlig å holde de svartes ubestridte leder innesperret. Den verdensomspennende kampanjen «Free Mandela» hadde båret frukt. Boikotten og isolasjonen av apartheidregimet ble mer enn regimet og landet kunne tåle. I 1990 var Sør-Afrika på randen av så vel økonomisk som sosial ruin. Bannlysingen av ANC og kommunistpartiet ble nå opphevet og pressen fikk helt andre og friere arbeidsvilkår enn den hadde hatt til nå, selv om det var først med valget i april 1994 at Sør-Afrika ble et demokrati med alminnelig stemmerett. Men frigivelsen av Mandela og det den førte med seg, var en skjellsettende begivenhet også hva pressefrihet angår. Demningen brast. Myndighetenes handlinger ble på en helt annen måte gjenstand for pressens undersøkelser. Maktpersoner i samfunnet, både i de private og i de offentlige sfærer, kom i søkelyset, slik de skal i et samfunn preget av ytrings- og pressefrihet.

ANC og pressefriheten

I 1994 var det langt på vei allmenn konsensus om at ANC var Sør-Afrikas mektigste og beste forsvarer av demokrati og pressefrihet. Partiet ble ledet av kvinner og menn som i årtier hadde opplevd å bli kneblet av Nasjonalistpartiet, både i konkret og overført betydning. Nå var det tid for å tale. Presse- og ytringsfriheten fikk den plass som var naturlig i et demokrati, med Mandela som garantist; hans integritet og vilje til å forsvare regnbuenasjonens demokrati dro ingen i tvil. Det nye Sør-Afrika skulle bygges på demokratisk grunn og med like rettigheter for alle. Pressesensuren ble avskaffet. Den nye konstitusjonen inneholder en Bill of Rights som garanterer at alle borgere har rett til fritt å ytre seg. Dette inkluderer pressefrihet. Denne friheten er i det store og hele blitt respektert. I praksis er pressen blitt regnet som ganske fri, og de lover mediene har å forholde seg til, innskrenker i liten grad pressefriheten. Heller ikke den politiske kontrollen blir ansett for å være et hinder. Følgelig figurerer Sør-Afrika i 2005 så høyt oppe som på 31. plass på Reportere Uten Grensers pressefrihetsindeks. I 2007 hadde landet falt til 43. plass. Utviklingen har med andre ord gått feil vei, ifølge Reportere Uten Grenser, men situasjonen karakteriseres som tilfredsstillende.

Fra Mandela til Mbeki

Mandela var president fra 1994 til 1999. Da overtok hans visepresident Thabo Mbeki tronen og ANC styrket sin stilling ytterligere ved valget. Nå er det slik at ANC er uten reell ytre opposisjon og styrer landet slik det ønsker. Opposisjonen er mer av intern karakter ved at ANC er delt i flere fløyer. «Makt korrupperer, og absolutt makt korrupperer absolutt», skrev Lord Acton i et brev til biskop Mandell Creighton i 1887. Disse bevingede ord kan brukes som et apropos til ANCs ubestridte maktposisjon. Mange observatører vil si at slik maktfullkommenhet er godt synlig også i Sør-Afrika, og at problemene i så måte har tiltatt sterkt under Mbeki. Dette har negativ betydning også for pressefriheten. Mandela har i stadig

mindre grad involvert seg i sørafrikansk politikk, men for noen år siden kom han med en meget tydelig uttalelse om hvor viktig pressefriheten var.

På min studietur til Sør-Afrika i oktober i fjor møtte jeg en god del ledende redaktører og journalister. Samtalene kom gjerne i løpet av kort tid til å dreie seg om pressefrihet og pressens kår. Felles for mine samtalepartnere var deres usikkerhet og uro knyttet til hva som ville skje fremover og når Mbeki neste år går av som president. Da jeg møtte dem, var sørafrikansk presse midt i en kritisk situasjon knyttet til Sunday Times' – Sør-Afrikas største avis – avsløring av helseminister Malunga som en korrump, tyvaktig og drikkfeldig minister. Avisen mente den kunne belegge artiklene og at kildene holdt mål, men sjefredaktør Mondli Makhanya ble truet med arrestasjon, og det kom også trusler om å trekke tilbake statlige annonser for å straffe avisen økonomisk, antagelig i håp om at eierne da ville sparke Mondli.

Paradoksalt nok angrep Mbeki gjentatte ganger – noen ganger med rette – og særlig i begynnelsen av sin presidenttid det han har kalt «den hvite pressen». Men denne argumentasjonen kan han ikke lenger bruke. Saken er den at ledelsen i nesten samtlige store aviser – inkludert Sunday Times – er svart, derfor mener man at angrepene faller på sin egen urimelighet. Det var åpenbart at tilliten til Mbeki var på et lavmål blant mine pressekontakter. Presidenten var kilden til mange problemer som landet slet med, inkludert forsøkene på å innskrenke pressens frihet, hevdet de. Med utgangspunkt i helseminister Malunga ble det sagt at Mbeki beholdt svake og direkte dårlige statsråder så lenge de støttet ham; det var det overordnede kriterium for å fylle viktige poster. Derimot ville han fjerne korruperte politikere som ikke er en del av hans støttetropper.

Som en av sine sterkeste støttespillere har Mbeki SABC, South African Broadcasting Corporation. Ledelsen der har bedrevet en uhemmet favorisering av Mbeki; det har preget program- og nyhetsvirksomheten. Kommentatorer som har vært negative til Mbeki og hans regjering, er blitt skviset. Men radio står sterkt i Sør-Afrika, ikke minst utover på landsbygda og i urbane slumområder, og flere uavhengige, kommersielle radiostasjoner bidrar til å styrke pressefriheten. Noe av forklaringen på denne lite entusiastiske holdningen i deler av ANC til presse- og ytringsfrihet, er paradoksalt: I apartheidperioden var mange motstandsfolk i utlandet der de ble tatt vare på og opplært på ulike vis. Mange av ANCs medlemmer som etter 1990 vendte tilbake til Sør-Afrika, hadde for eksempel skaffet seg mediekompetanse i Øst-Tyskland. De var utdannet av østtyskerne og tok med seg deres tenkning hjem. Flere sitter nå i sentrale stillinger i SABC. De som derimot var blitt boende i Sør-Afrika og hadde fått sin utdannelse der, var vel bevandret i kritisk journalistikk og hadde det som ideal, uavhengig av om de hadde arbeidet i konservative og nasjonalistiske aviser.

I ANC hadde man i fjor også tatt til orde for en ny lov som skulle ha til hensikt å få bukt med medienes omtale av sex, vold, rasisme og annet samfunnsnedbrytende stoff. Noen i ANC ønsket at man skulle gå for en ordning som ville innebære at mediene måtte innhente en form for forhåndsgodkjennelse, og man ville opprette et tribunal som skulle undersøke om medienes arbeid skjedde i nasjonens interesse. Naturlig nok var reaksjonene på dette i pressen meget negative. Dette var den gamle apartheidtiden om igjen, sa man. Et forslag om tribunal ble vedtatt på ANCs kongress i desember 2007, men det synes som om det er blitt lagt i en skuff; reaksjonene var på mange hold meget negative.

Fra pressens side oppleves det slik at når man driver med gravende journalistikk og undersøker den stigende korrupsjonen blant politikerne og i samfunnet generelt, utløser dette krav fra enkelte berørte parter og institusjoner om sensur og kontroll. Det flyter masse penger

rundt i det sørafrikanske samfunnet i disse gjenoppbygningstider, og korrupsjon følger i pengenes kjølvann. Ryktene går om at ANC har mottatt masse penger – og om en våpenhandel der folk helt til topps i det politiske liv har mottatt store beløp under bordet.

Sjefredaktør Henry Jeffries i storavisen Die Burger i Cape Town – dette var et av Nasjonalistpartiets fremste våpen i indoktrineringen av folket under apartheidperioden – er avisens første fargede («coloured») sjef. Et paradoks det også, men avisen er en helt annen nå enn før 1990. Jeffries var meget konkret og skarp i sin kritikk av Mbeki, og mente det var gode grunner til å være bekymret på pressefrihetens vegne. Han påpekte at den interne kampen i ANC, i oktober i fjor sto tilhengerne av Mbeki og av utfordrerer Jacob Zuma steilt mot hverandre, kastet skygger over alt. Det sørgeligste kapittel i utviklingen var Thabo Mbeki, og Jeffries innrømmet trist at han i sin tid hadde støttet Mbeki. Før han kom til makten var han åpen og lett å komme i kontakt med. Nå var det motsatt. Mbeki hadde lagt seg til en keiserlig stil, «han tenker for oss alle». Jeffries mente at klimaet rundt debatten om hvem som skulle etterfølge Mbeki, var av en slik art at det var negativt for pressefriheten. ANCs ønske om kontroll økte i takt med avsløringer av hvor store motsetningene var mellom Mbeki og Zuma.

Jeffries fortalte at det var på et todagers møte med Mbeki i Sun City i 2002 at han oppdaget hvor ulikt presidenten og pressen tenkte om mediene og om samfunnet. Mbeki har kokettert med at han ikke leser sørafrikanske aviser når han konfronteres med avdekking av korrupsjon og vanstyre og ledere som beriker seg. Jeffries sa at ANC-ledere vil at avisene skal få sitt innhold ut fra hva politikerne definerer som «nasjonale interesser», og anklaget dem for forsøk på å manipulere mediene. Han karakteriserte et diskusjonsdokument til ANCs kongress i desember, der opprettelsen av et medietribunal ble luftet, som farlig for ytringsfriheten, men regnet med at selv om ANC skulle godta dette, ville det bli underkjent når det ble prøvd mot Grunnloven.

Fra Mbeki til – Zuma?

Jacob Zuma vant i desember 2007 maktkampen mot Thabo Mbeki og ble valgt til ANCs president med store muligheter til å bli Sør-Afrikas president etter valget i 2009.

Overraskelsen var stor blant vestlige kommentatorer som hadde stirret seg blind på hans mange opptredener i retten, anklaget for så vel korrupsjon som voldtekt. Historien om Zuma som hadde ubeskyttet sex med et kvinnelig familiemedlem han visste var hivpositiv – hun anmeldte ham i ettertid for voldtekt, men Zuma unngikk å bli dømt – for så å ta en dusj etterpå for å beskytte seg mot å bli smittet, gikk verden rundt som eksempel på det glade vanvidd. Likeledes alle vitsetegningene av Zuma der han gjerne ble tegnet med en dusj i pannen. Men i Sør-Afrika hadde mange lenge visst at misnøyen med den fjerne Mbeki var så stor at den populistiske stjernen Zuma sto meget sterkt både i partiet og i folket.

I Sør-Afrika er som nevnt et stort antall mediefolk enige om at Mbeki-fløyen gjerne vil kontrollere pressen og at folkene rundt Mbeki ikke gir ham dårlige nyheter. Dette er også en form for pressesensur. Flere fortalte meg at Zuma vil gjøre det enda verre for pressen, som han beskylder for å stå bak alle hans problemer i rettsapparatet. Likevel oppleves Zuma som en mindre trussel. Da vil vi vite hvor vi står, han er ikke så sofistikert som Mbeki, sa de. Dessuten våger Zuma å diskutere med journalistene mens Mbeki trekker seg tilbake til sitt elfenbenstårn. Men de frykter den nasjonalistiske trenden i ANC, og trekker fram historien om Nasjonalistpartiet og kneblingen av pressen i apartheidtiden. Nå finner hvite og svarte nasjonalister hverandre, sa en, og nasjonalister er nasjonalister. De vil ha kontroll med mediene.

Den største faren for pressefriheten i Sør-Afrika nå, er penger og for stor konsentrasjon av medier på få hender, sier flere kommentatorer. Det finnes mange i medieverdenen som er avhengig av staten for å få penger, og det er nok av eksempler på at personer som forvalter store formuer, også har eierinteresser i mediene. De ønsker ikke å grave for mye i misligheter og korrupsjon. I Sør-Afrika som i mange utviklingsland ser man hvordan folk med penger bruker dem for å sponse mediene med tanke på å sikre sin posisjon i samfunnet.

Fire store mediehus eier nesten alle de største avisene i landet. The Independent Group er nok den som er mest regjeringslojal og driver minst gravende journalistikk – med unntak av den store dagsavisen The Star i Johannesburg. Gruppen eies av iren Sir Anthony O'Reilly, som ANC ga tillatelse til å kjøpe seg inn på det sørafrikanske markedet selv om han fikk tilnærmet monopol i Cape Town og Durban. Journalistene i Sør-Afrika er tilbøyelige til å mene at det er eiernes krav på fortjeneste – og dermed få ansatte og lave lønninger – som er den største trusselen mot pressefrihet og gravende journalistikk. O'Reillys såkalte uavhengige gruppe består av Cape Argus, Cape Times, Daily News, Isolezwe, Post, Pretoria News, Sun. Independent, Sunday Tribune, The Independent on Saturday, The Mercury og The Star.

Noe av det positive som skjer, er at med valget av Zuma som leder for ANC, er parlamentet blitt friere. Mbeki har ikke lenger taket på det – og journalistene har fått et innsyn i saker som de ikke hadde før.

Fra OL til VM

Sør-Afrika skal etter planen arrangere fotball-VM i 2010, som det første land på det afrikanske kontinent. Dette er en storhending i regnbuenasjonen. Fotball er en særdeles populær idrett der så vel som globalt. Det har vært interessant å se hvordan negative hendelser i Sør-Afrika nå blir fortalt med fotball-VM som bakteppe. Voldshandlinger mot utlendinger settes både nasjonalt og internasjonalt i sammenheng med 2010: Vil turistene våge å reise til et land som nesten topper alle lister over kriminalitet og drap? Sammenstøtene mellom fattige svarte sørafrikanere og flyktninger særlig fra president Robert Mugabes ødelagte Zimbabwe, ble slått stort opp: Fremmedhatet florerer i fotball-VMs vertsnasjon!

Thabo Mbeki har fått skylden både for sviktende innsats for å få bukt med kriminaliteten og for sitt stille diplomati overfor diktatoren Mugabe – det siste har ført til at de tragiske tilstandene i nabolandet Zimbabwe har fått utvikle seg, med store flyktningstrømmer ut av landet som resultat.

Det er grunn til å spørre om fotball-VM vil føre til en begrensning i pressens frihet til å skrive om det som skjer i Sør-Afrika. Visst finnes det paralleller til Kina og det nylig avsluttede sommer-OL i Beijing: Både i Kina og Sør-Afrika lever store folkegrupper i nød. Begge land har satset hardt på å krabbe oppover på lister som måler levekår og levestandard. I Kina hadde lederskapet tydeligvis bestemt seg for at verden skulle få se et glansbilde av nasjonen. Intet negativt om mangel på ytringsfrihet skulle få komme ut. Kina var et land av lykkelige og velfødde mennesker og med et enormt utviklingspotensial.

Vil Sør-Afrika legge et slikt lokk på virkeligheten? På tross av likhetene, er Sør-Afrika også meget forskjellig fra Kina. Kina har en historie der en fri og maktkritisk presse aldri er blitt tolerert. I Sør-Afrika var frihet et nøkkelbegrep og ideal helt fra Mandela ble satt fri i 1990, inkludert pressefrihet. På tross av enkelte tilbakeslag i de senere år, er journalistene, redaktørene og mediene altfor kritiske og selvbevisste til at de vil la seg kneble av myndighetene. Det sivile samfunn er i det hele så sterkt at selv et maktfullkomment ANC ikke kan dirigere det i den retning partiet måtte ønske. Sør-Afrika vil ikke bli et nytt Beijing. Mer

sannsynlig er det at sørafrikanske medier vil være kilden til eventuelle avsløringer av uheldige hendelser i Sør-Afrika (og de sterkeste kritikerne av Bafana Basana, dvs. Gutta Boys, fotballandslaget, om fotball-VM 2010 skulle bli uten sportslig suksess for dem).

Om bidragsyterne

Terje Angelshaug (60) er leserombud i Bergens Tidend. Lærerutdanning med spesialisering i engelsk og samfunnsfag. Ungdomsskolelærer i 10 år. BT-ansatt i 25, som nyhetsjournalist, politisk journalist, deskmedarbeider, vaksjef og nyhetsredaktør i 7 år. Leserombud siden 2004.

Helene Raa Bamrud (40) er partner i PricewaterhouseCoopers og leder PwC sin bransjesatsning innen Teknologi, Media og Telekommunikasjon (TMT). Hun har jobbet som konsulent og ledet prosjekter for en rekke Europeiske medie- og telekom selskaper. Hun har en Master of Art in European Economic Studies, College of Europe, Belgia og er Siviløkonom, Norges Handelshøyskole

Ole Kristian Bjellaanes (43) er nyhetsredaktør i, NTB. Har jobbet som journalist siden 1983 i bl.a Agderposten, Nationen, VG, Dagbladet, NTB. Cand.mag fra Universitetet i Oslo 1989 (statsvitenskap, historie, fransk), Norsk Journalisthøgskole (1990-92) og masterprogram Flernedial ledelse (BI/IJ, 2008)

Per Carlsson (27) er Senior Associate i PricewaterhouseCoopers. Siviløkonom fra Högskolan i Borås. Han har tidligere arbeidet i Sverige for PwC i 2 år hvor han har spesialisert seg på forlagsbransjen. Jobber nå ved PwCs Oslokontor hvor han er en del av TMT teamet og jobber for en rekke klienter i media og underholdningssektoren på revisjonssiden.

Stian Eisenträger (24) startet som sommervikar i VG Nett i juni 2007, og ble fast ansatt som nyhetsjournalist i desember samme år. Han har tidligere jobbet som frilanser, vært mangeårig sommervikar i Smaalenenes Avis, vernepliktig journalist i Forsvarets Forum, samt praktikant og vikar i Rogalands Avis og Stavanger Aftenblad. Eisenträger er utdannet bachelor i journalistikk fra Universitetet i Stavanger og har tatt det ettårige Europe in the World-programmet i europeisk journalistikk ved Danmarks Journalisthøgskole og Hogeschool van Utrecht i Nederland.

Kristine Holm (30) Juridisk rådgiver og organisasjonssekretær i Norsk Presseforbund (NP). Sekretær for NPs offentlighetsutvalg. Tidligere praksis som journalist fra Budstikka media, jobbet 2 år i Kunnskapsdepartementet. I tillegg også utdannet i sosiologi og journalistikk

Arne Jensen (46) er assisterende generalsekretær i Norsk Redaktørforening siden 2003. Han har jobbet blant annet som journalist i Dalane Tidende og Sandefjords Blad, nyhetsredaktør i Moss Avis, organisasjonssekretær i Norsk Presseforbund og redaktør i Østlands-Posten i Larvik.

Per Edgar Kokkvold (62) Generalsekretær i Norsk Presseforbund. Tidligere utenriksredaktør og redaktør i Arbeiderbladet. Tidligere leder av Pressens Faglige Utvalg

Arne Krumsvik (42) er Stipendiat ved HiO, avdeling for journalistikk- bibliotek- og informasjonsfag. Tidligere blant annet radiosjef i Kanal 24 og tidligere ansvarlig redaktør i Romerikes Blad.

Jon Magne Lund (63) er redaktør i Vårt Land. Han er cand theol fra Menighetsfakultetet, men har arbeidet i pressen siden 1977, fram til 1995 som redaktør i Frikirkens hovedorgan Budbæreren, deretter - til 2000 - som sjefredaktør i Vårt Land. Fra 2000 redaktør i Vårt Land med ulike ansvarsområder. Lund har siden 1988 foretatt et tyvetalls reportasje- og studiereiser til det sørlige Afrika, de første årene som leder for en økumenisk antiapartheidorganisasjon..

Rune Ottosen (57) er professor i journalistikk ved Høyskolen i Oslo. Utdannet statsviter med historie mellomfag. Har jobbet for blant annet Institutt for fredsforskning, både som informasjonsleder og forsker, for NTB og Klassekampen. Forfatter av flere fagbøker om journalistikk.

Odd Harald Røst (64) er nettjournalist i FriFagbevegelse. Har jobbet i flere av fagbevegelsens fagblader som journalist og redaktør siden 1971. Har også vært journalist i bladet Aktuell. Forfatteren av boken "Fra medlemsblad til mediehus – fagbevegelsens fagblader fra 1876 til 2008", som kom ut i år.

Synnøve Skeie Fosse (43) er for tiden foredragsholder og debattleder, i tillegg til at hun tar masterstudier i ledelse ved Handelshøyskolen BI. Utdannet jurist fra Universitetet i Oslo. Har tidligere jobbet som journalist og senere nyhetsredaktør i Fædrelandsvennen, næringslivsredaktør i Stavanger Aftenblad og leder for krise-, medie- og myndighetskontakt i Geelmuyden Kiese.

Eli Skogerbø (46) er instituttleder/professor ved Institutt for medier og kommunikasjon, Universitetet i Oslo. Dr. polit med hovedfag i statsvitenskap. Har forsket på mediepolitikk, medieutvikling og nye medier i ulike forskerstillinger ved UiO og Telenor/Televerkets forskningsavdeling siden 1988.

Jon Wessel-Aas (41) er advokat i NRK. Han er utdannet ved London School of Economics & Political science, i tillegg til juridisk embetseksamen fra Universitetet i Oslo. Begynte i 1995 i advokatfirmaet Schjødt, siden 1999 i NRK. Wessel-Aas har prosedert en rekke presserettssaker for domstolene, publisert flere fagartikler i juridiske tidsskrifter og foreleser i medierett blant annet på Juristenes Utdanningsssenters etterutdanningskurs for advokater og på BIs journalistutdanning.

Nils E. Øy (62) er generalsekretær i Norsk Redaktørforening siden 1996. Instituttleder på Institutt for Journalistikk i Fredrikstad fra 1989 til 1996. Bred bakgrunn fra presse- og medierelatert utdanning. Tidligere blant annet journalist og reportasjeleder i Fredrikstad Blad, sjefredaktør i Gudbrandsdølen/Lillehammer Tilskuer og i Samhold på Gjøvik.